ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى

2

چەبىيات

مىللەتلەر نەشرىياتى

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى

2

چەببايات

نەشرگە تەييارلىغۇچى ئورۇنلار:
ش ئۇ ئا ر ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى
ش ئۇ ئا ر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقات جەمئىيىتى

جۇڭگو قامۇس نەشرىياتى

中央民族大学图书馆

A
J642.211.5
T760

633909

16_ئەسىردە ئۆتكەن ئون ئىككى مۇقام ئۇستازى ئامانىساخاننىڭ ھەيكىلى
16 世纪木卡姆大师阿曼尼萨汗塑像

中央民族大学图书馆

16 世纪木卡姆大师阿曼尼萨汗陵墓

16ـئەسىردە ئۆتكەن مۇقام ئۇستازى ئامانىساخاننىڭ قەبرىگاھى

中央民族大学图书馆

مۇقام پېشۋاسى تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ 1951–يىلى مۇقام ئورۇنداۋاتقان ۋاقتى

木卡姆大师吐尔迪阿洪于 1951 年演唱木卡姆

中央民族大学图书馆

十二木卡姆在首都舞台上　　مۇقام ئانسامبىل پايتەخت سەھنىسىدە

中央民族大学图书馆

باش مۇھەررىر : تۆمۈر داۋامەت

مۇئاۋىن باش مۇھەررىرلەر:

مەتمىن يۈسۈپ

مۇھەممەتتۇرسۇن باۋۇدۇن

تەھرىر ھەيئەتلەر:

تۆمۈر داۋامەت (ش ئۇ ئا ر ئون ئىككى مۇقام ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى)

مىجىت ناسىر (كاندىدات تەتقىقاتچى)

مەتمىن يۈسۈپ (ش ئۇ ئا ر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، تەتقىقاتچى)

ئىمىن تۇرسۇن (تەتقىقاتچى)

مۇھەممەت ئىسمايىل (ش ئۇ ئا ر مۇقام فوندى جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرى)

ئابدۇرېھىم رەجەپ (پروفېسسور)

شەرىپىدىن ئۆمەر (پروفېسسور)

خەمىت تۆمۈر (پروفېسسور)

مۇھەممەتتۇرسۇن باۋۇدۇن (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

ۋەن تۇڭشۇ (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)

تيەن ليەنتاۋ (پروفېسسور)

قېيۇم تۇردى (1-دەرىجىلىك يازغۇچى)

ئوبۇل ئىسلام (ئالىي مۇھەررىر)

جاڭ خۇڭچاۋ (كاندىدات تەتقىقاتچى)

ئابلىز شاكىر (ئاتاقلىق مۇقامچى)

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئون ئىككى مۇقام تېكىست گۇرۇپپىسىنىڭ مەسلىھەتچىلىرى:

مۇھەممەت سەلەي ھاجى (تەتقىقاتچى)
خەمىت تۆمۈر (پروفېسسور)
ئىسرائىل يۈسۈپ (تەتقىقاتچى)
ئابدۇقېيۇم غوجا (تەتقىقاتچى)
راخمان مامۇت (ئالىي مۇھەررىر)

ئون ئىككى مۇقام تېكىستلىرىنى رەتلەش گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزالىرى:

مۇھەممەتتۇرسۇن باۋۇدۇن (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)
شەرىپىدىن ئۆمەر (پروفېسسور)
ئىمىن تۇرسۇن (تەتقىقاتچى)
مەمتىلى زۇنۇن (1-دەرىجىلىك دراماتورگ)
ئابلىز شاكىر (ئاتاقلىق مۇقامچى)
قاۋۇل ئاخۇن (ئاتاقلىق مۇقامچى)
ئەسقەر (دوتسېنت)، تۇرسۇن ھوشۇر (دوتسېنت)
ئۆمەر ئىمىن، مۇھەممەتتۇردى مىرزائەھمەد (تەھرىر)

ئون ئىككى مۇقامنى قايتا نوتىغا ئالغۇچى:

مەتروزى تۇرسۇن (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)

يېڭىدىن تېپىلغان 53 ئاھاڭنى نوتىغا ئالغۇچى:

ئابدۇكېرىم ئوسمان (لېكتور)

ئون ئىككى مۇقام نوتا گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزالىرى:

ۋەن تۇڭشۇ (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)
نۇرمەھەممەت (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)
جۇ جى (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)
غىياسىدىن بارات (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)

中央民族大学图书馆

ئابلىكىم ئابدۇللا (1ـدەرىجىلىك كومپوزىتور)
سۇلايمان ئىمىن (پروفېسسور)، خەن باۋچياڭ (دوكتور)
ئابلىز شاكىر (ئاتاقلىق مۇقامچى)
قاۋۇل ئاخۇن (ئاتاقلىق مۇقامچى)

مۇقام تېكىستلىرىنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغۇچىلار:

ۋاڭ يىجى (ئالىي مۇھەررىر)
جاڭ خۇڭچاۋ (كاندىدات تەتقىقاتچى)
ئىمىن ئەخمىدى
ئەكبەر غۇلام (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)
جاۋ گودۇڭ (پروفېسسور)
ياڭ جىنشياڭ (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)
قۇربان بارات (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)، مەمتىلى دانى

مۇقام تېكىستلىرىنىڭ خەنزۇچە تەرجىمىسىنى بېكىتكۈچىلەر:

ۋاڭ يىجى (ئالىي مۇھەررىر)
جاڭ خۇڭچاۋ (كاندىدات تەتقىقاتچى)
ئەكبەر غۇلام (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)
قۇربان بارات (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

كىرىش سۆز، تەرجىمىھال، ئىزاھاتلارنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغۇچى:

ئەكبەر غۇلام (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

كىرىش سۆزنى ئىنگلىزچىگە تەرجىمە قىلغۇچىلار: مېڭ چىڭشى (ئالىي مۇھەررىر)، شۇ يۈيۈ (تەتقىقاتچى)، لۇ شۇدۇڭ

لاتىنچە ترانسكرىپسىيىسىنى ئىشلىگۈچىلەر:

مۇھەممەتتۇرسۇن باۋۇدۇن (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

مەتربھم سايىت (دوتسېنت)

ئۇيغۇرچە تېكىستلەرنىڭ يەشمىسى، لۇغىتى، ئىزاھاتى ۋە كلاس-سىك شائىرلارنىڭ تەرجىمھالىنى ئىشلىگۈچى:

مۇھەممەتتۇرسۇن باۋۇدۇن (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

ئون ئىككى مۇقام نوتىسىنى تەكشۈرۈپ بېكىتكۈچىلەر:

تيەن لىيەنتاۋ (پروفېسسور)

جۇ جى (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)

يېڭىدىن تېپىلغان 53 ئاھاڭنى تەكشۈرۈپ بېكىتكۈچىلەر:

تيەن لىيەنتاۋ (پروفېسسور)، سۇلايمان ئىمىن (پروفېسسور)

ئون ئىككى مۇقام ئاھاڭ كۆرسەتكۈچ جەدۋىلى ۋە نوتا ئىزا-ھاتلىرىنى ئىشلىگۈچىلەر:

ئابلىز شاكىر (ئاتاقلىق مۇقامچى)

ئابدۇكېرىم ئوسمان (لېكتور)

مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى ۋە نەققاشلارنى ئىشلىگۈچى:

تۇردى قادىر نازىرى

خەتتات: نىياز كېرەم، تۇردى قادىر نازىرى

قىستۇرما رەسىمنى ئىشلىگۈچى: غازى ئەمەت (پروفېسسور)

فوتوگراف: ئەركىن قادىر

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ مۇھىم تەركىبى بولغان قىم-مەتلىك مىراسلىرىمىزدىن «ئابى چەشمە»، «مۇستەھزاد» ۋە «ئىش-رەت ئەڭگىز» لەرنى ساقلاپ، بىزنى شۇ مىراسلىرىمىز بىلەن تەمىن ئەتكۈچىلەر: روزى ئاخۇن قالونچى، خالىق ھاجى، سەپەر.

中央民族大学图书馆

ئاساسلىق تەھرىر ۋە نەشرىيات خادىملىرى

باش تەھرىر: شۈي ۋېيچېڭ
مۇئاۋىن باش تەھرىر: ۋاڭ دىيۇ
مۇدىر تەھرىر: ياڭ گۇاڭخۇي، ئابدۇشۇكۇر ئابلىز
مەسئۇل تەھرىر: جىن بۇ، ئابدۇشۇكۇر ئابلىز
مۇزىكا تەھرىرى: ساۋ لەي
تەكلىپ قىلىنغان تەھرىرلەر: مۇھەممەتتۇرسۇن باۋۇدۇن
شەرىپىدىن ئۆمەر
ئابدۇقېيۇم خوجا
ئۇيغۇرچە تېكىستلەر بىلەن لاتىنچە ترانسكرىپسىيلىك تېكىستلەر-گە تەكلىپ قىلىنغان مەسئۇل كوررېكتور:
مۇھەممەتتۇرسۇن باۋۇدۇن
خەنزۇ يېزىقىغا تەكلىپ قىلىنغان تەھرىر:
ئەكبەر غۇلام
مەسئۇل كوررېكتورلار: جىن بۇ، ئەكبەر غۇلام
شياۋ يىڭ
تەكلىپ قىلىنغان تېخرىداكتور: ئابلىز قاسىم
مەتبەئە مەسئۇلى: تۇڭ شىڭكەن، چيەن داچۈەن

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

中央民族大学图书馆

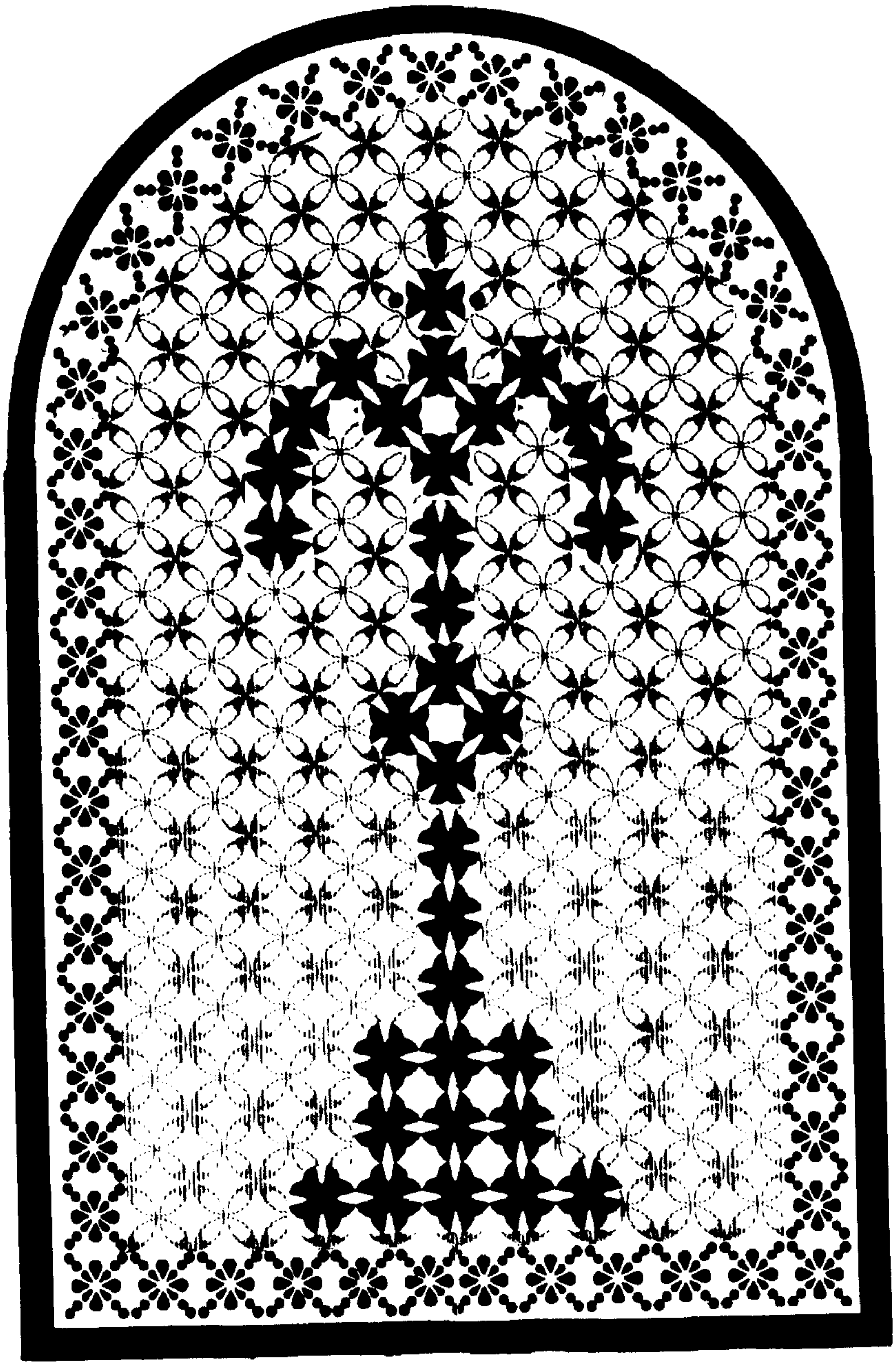

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

كىرىش سۆز

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى—پارلاق جۇڭخۇا مەدەنىيەت خەزىنىسىدىكى بىباھا گۆھەر، ئەمگەكچان-ئىجادچان ئۇيغۇر خەل-قىنىڭ ئەقىل-پاراسىتىنىڭ جەۋھىرى، ئۇيغۇر ھاياتىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى مۇزىكا تىلى بىلەن بايان قىلىدىغان بەدىئىي قامۇستۇر. ئۇنىڭدا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھاياتى ۋە گۈزەل مەنىۋىيىتى، ئىستە-ەك-خاھىشلىرى، تارىخىي رېئاللىق ۋە تۇرمۇش مۇھىتىدىن كې-لىپ چىققان مۇھەببەت-نەپرەتلىرى ئىنسان تەپەككۇرىنىڭ مۇزى-كا، بەدىئىي ئەدەبىيات ۋە ئۇسۇل قاتارلىق خىلمۇخىل شەكىللىرى بىلەن ئىپادىلەنگەن. مۇزىكىلىق ئىپادە جەھەتتە لىرىكا بىلەن ئېپىكا، نەغمە بىلەن نەزمە گارمونىك ھالدا ئۇيغۇنلاشتۇرۇلغان. مۇنداق مۇزىكا ئەسىرى دۇنيا مىللەتلىرىنىڭ سەنئەت تارىخىدا كەم ئۇچرايدىغان ئالاھىدە ئەسەر بولغاچقا، ”شەرق مۇزىكا مەدەنىيىتى-دىكى مۆجىزە“دەپ تەرىپلەنمەكتە.

ئۇيغۇر مۇقاملىرىنىڭ تارىخى ئۇزۇن، ئارقا كۆرۈنۈشمۇ كەڭ ۋە چوڭقۇر. مۇقاملار ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بېشىدىن كەچۈرگەن تارى-خىي دەۋرلىرى بىلەن ھەمقەدەمدۇر. مۇقاملار كۆپلىگەن ماكان ۋە بىرقانچە زاماندا، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ نۇرغۇنلىغان بەستىكارلىرى، ناخشىچىلىرى ۋە چالغۇچىلىرى تەرىپىدىن ئىجاد قىلىنغان خەلق مۇزىكىسىدۇر.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئېتنىك تەركىبىگە كىرگەن قەۋم-قەبىلىلەر كۆپ ۋە كەڭ دائىرىلىك بولغاچقا، مەدەنىيىتىمۇ، جۈملىدىن مۇزىكا سەنئىتىمۇ كۆپ قاتلاملىق، كۆپ مەنبەلىك. چۈنكى ئۇيغۇر مەدەنىيىتى قەدىمكى خەلقئارا قۇرۇقلۇق قاتناش لىنىيىسى——يىپەك يولى زاماندا "يىپەك يولى"دەپ ئاتالغان لىنىيىنىڭ مۇھىم تۈگۈنىنى چۆرىدىگەن زېمىندا مەيدانغا كەلگەن. بۇ قەدىمكى مىللىي مەدەنىيەتنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولغان ئۇيغۇر مۇزىكا سەنئىتىمۇ ئەنە شۇ زېمىندا شەكىللەنگەن. دەرۋەقە، ئۇيغۇر خەلقى ئۆزىنىڭ مۇزىكا مەدەنىيىتى بازىسىدا، باشقا خەلقلەردىن ئۆزىگە مۇۋاپىق كېلىدىغان ئىجابىي تەسىر ۋە پايدىلىق ئامىللارنى قوبۇل قىلىپ، ئۆزىنىڭ مىللىي مۇزىكا بايلىقىنى مەزمۇن ۋە شەكىل جەھەتلىرىدىن بېيىتقان.

ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ تارىخى ناھايىتى ئۇزاق زامانلاردىن باشلىنىدۇ. ئىپتىدائىي جەمئىيەت باسقۇچىدا خەلق ئىجدە ئىجاد قىلىنىپ، كەڭ تارقالغان يىر-كۈيلەر ۋە چالغۇلار فېئوداللىق جەمئىيەت دەۋرىدە تېخىمۇ راۋاجلىنىپ، بارا-بارا سىستېمىلاشقان. بۇ——ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ زامان ئامىللىرى. تەڭرىتاغ بويلىرى ۋە تارىم ۋادىسىدا ياشاپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ شەكىللىنىشىدە مۇھىم ئېتنىك تەركىبلەردىن بولغان قەدىمكى ئاھالە مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى چاغلاردىلا دېھقانچىلىق ۋە شەھەر مەدەنىيىتىنى بەرپا قىلغان. جۈملىدىن يەرلىك ۋە مىللىي پۇراقىقا ئىگە بولغان ئاجايىب باي ۋە رەڭدار مۇزىكا مەدەنىيىتىنى ياراتقان. بۇ كەڭ زېمىندا ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلگەن ھەرخىل مۇزىكا ژانىرلىرى ئۆزلىرى يارالغان زېمىنلەر-

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

نىڭ ناملىرى بىلەن كۇچا مۇزىكىسى، قوچۇ-قومۇل مۇزىكىسى، قەشقەر-خوتەن مۇزىكىسى دەپ ئاتالغان. بۇ ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ ماكان ئامىللىرى.

ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ مۇنتىزىم قىسمى بولغان مۇقاملارنىڭ شەكىللىنىشىمۇ ئەنەشۇ زامان-ماكان ئامىللىرىغا باغلىق. مۇقاملار-نىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلغان ”چوڭ نەغمە“قەدىمكى چاغلاردا ”بۈيۈك كۈي“ (خەنزۇچە ”داچۈي“) دەپ ئاتالغانىدى. مىلادى Ⅳ ئەسىردە، ”بۈيۈك كۈيلەر“دىن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىككە ئاۋۋال ”قومۇل بۈيۈك كۈيى“، ئۇنىڭدىن كېيىن كۇچا، قوچۇ، قەشقەر، خوتەن كۈيلىرى تارقالغانىدى. «ۋېي نامە»، «لوي گۇاڭ ھەققىدە» ، «شىمالىي سۇلالىلەر تارىخى»نىڭ «غەربىي دىيار» بۆلۈمى ۋە «سۇي نامە»نىڭ «مۇزىكا تەزكىراتى»دا قەيت قىلىنغان پاكىتلا-رغا ئاساسلانغاندا، مۇقاملارنىڭ دەسلەپكى سۈي-سوتۇقلىرى— ”بۈيۈك كۈيلەر“مىلادى Ⅵ ئەسىردىن خېلى ئىلگىرى مۇنتىزىم كۈيلەر سىستېمىسى بولۇپ شەكىللىنىپ بولغانلىقى تەخمىن قىلىد-نىدۇ. Ⅵ ئەسىردىن Ⅹ ئەسىرگىچە ئارىلىقتا بولسا، ھەر جاي ھەر ماكاندا خەلق ئىچىدە تارقالغان مۇقام كۈيلىرى تېخىمۇ راۋاج-لىنىپ، بىر-بىرىگە سىڭىشكە باشلىغان. ⅩⅡ ئەسىردىن كېيىن ”بۈيۈك كۈي“دېگەن نام بارا-بارا ”مۇقام“دېگەن ئەرەبچە نام بىلەن ئالماشقان. مۇقام ئېتمولوگىيىلىك مەنىسىدىن قەتئىينەزەر، مۇئەييەن سىستېمىغا سېلىنغان بىر يۈرۈش—سىجىل مۇزىكىلار مۇجەسسەمىنى بىلدۈرىدىغان خاس نام بولۇپ قالدى.

14-ئەسىردە ”چىغاتاي تىلى“ دەپ ئاتالغان ئۇيغۇر يېزىق ئەدەبىي

中央民族大学图书馆

تىلىغا ئەرەبچە-پارسچە سۆزلەر كۆپلەپ قوبۇل قىلىنىشى مۇناسى-ۋىتى بىلەن، ئەدەبىيات-سەنئەت ئاتالغۇلىرىنىڭ بىرقىسمى، جۈم-لىدىن مۇزىكا ۋە مۇقام ناملىرىمۇ ئەرەبچە-پارسچە ئاتىلىدىغان بولۇپ كەتتى.

ئون ئىككى مۇقام تەركىبىگە كىرگەن بەزى ئاساسىي كۈيلەر V ئەسىردىلا كۈچالىق مۇزىكاشۇناس سۇجىۋا تەرىپىدىن گرافىكى-لىق (توخرى يېزىقىدا ئىشلەنگەن بەلگىلەر بىلەن) خاتىرىلەنگەنلىكى مەلۇم. IX ئەسىردە بولسا، فارابى تۈركىي خەلق-لەر مۇزىكىسىغا ئەرەب مۇزىكا نەزەرىيىسىنىڭ بەزى مۇۋاپىق چۈ-شۈنۈكلىرىنى تەتبىق قىلىپ، ئەرەبچە ئاتالغۇلار بىلەن گرافىكلىق خاتىرىلەشنىڭ قائىدىلىرىنى ئىشلەپ چىققان. مۇقاملار كۆپىنچە، ئەل نەغمىچىلەر تەرىپىدىن ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈش ئارقىلىق تارقالغانلىقى ئۈچۈن، گرافىكلىق خاتىرىلەش ئۇسۇلى ئىزچىل داۋام قىلالمىغان. لېكىن ئەل نەغمىچىلەر تەجرىبىلەر ئاساسىدا ياراتقان "چىكىت" ئۇسۇلى بىلەن شاگىرتلارغا ئۆگىتىپ كەلگەن. "بۈيۈك كۈيلەر"نىڭ بەزى ئاھاڭلىرى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە، خەنزۇ يېزىقى ئاساسىدا ئىشلەنگەن گرافىكا بىلەن خاتىرىلەنگەنلىكى ئۈ-چۈن، ئىچكى ئۆلكىلەردىمۇ ساقلىنىپ قالغان.

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ كلاسسىك سىكلى XV ئەسىردە خېلىلا مۇجەسسەملەشكەن. XVI ئەسىردە سۇلتان ئابدۇ-رەشىتخان، ئامانىساخان ۋە ئەينى دەۋردىكى مۇقامشۇناسلاردىن قىدىرخان قاتارلىقلارنىڭ تەشەببۇسى ۋە غەيرىتى بىلەن، جاي-جايلاردىن كۆپلىگەن ئەل نەغمىچىلەر، مۇقامشۇناسلار جەلىپ

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

قىلىنىپ، مۇقاملارنىڭ ھەرخىل نۇسخىلىرى كەڭ كۆلەمدە توپلان-غان؛ «بەش تونىكا، يەتتە ئاھاڭ» ۋە «ئون ئىككى پەللە» قائىدى-سى بويىچە، ئىنچىكە تەھقىقلىنىپ، سىستېمىلاشتۇرۇلغان. شۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ ھازىرقى ئۆرنىكى شەكىللەن-گەن. بۇ ئۆرنەك بويىچە ئون ئىككى مۇقام راك، چەببايات، سىگاھ، چەھارگاھ، پەنجىگاھ، ئۆزھال، ئەجەم، ئۇششاق، بايات، نەۋا، مۇ-شاۋەرەك، ئىراقلاردىن ئىبارەت. دەرۋەقە، زاماننىڭ ئۆتىشى بىلەن، مۇقاملارنىڭناملىرى ۋە رەت-تەرتىپى جەھەتلىرىدە بەزى ئۆزگە-رىشلەر يۈزبەرگەنلىكى مەلۇم. شۇنىڭدەك ئون ئىككى مۇقامنىڭ ئۆز ئالاھىدىلىكلىرى بولغان يەرلىك ۋارىئانتلىرىمۇ مەۋجۇت، بۇلا-ردىن مەشھۇرراقلىرى قومۇل مۇقاملىرى بىلەن دولان مۇقاملىرىدۇر.

ھەر بىر مۇقامدا «كىرىشمە»بولىدۇ-دە، بۇ مەزكۇر مۇقامنىڭ «ئانا تونى»نى بەلگىلەيدۇ؛ «كىرىشمە» («مۇقەددىمە»دەپ ئاتالغان مۇقام بېشى) پۈتۈن بىر مۇقامدىكى خىلمۇ-خىل كۈيلەرنىڭ غولى. ئاندىن، مۇقام چوڭ نەغمە، داستان، مەشرەپ دېيىلگەن ئۈچ سوتۇۋقا (چوڭ قىسىمغا) بۆلۈنىدۇ. چوڭ نەغمە يەنە تەئەززە، نۇسخە، جۇلا، سەنەم، سەلىقە، پىشرەۋ قاتارلىق كۈيلەردىن تەركىب تاپقان. (بۇ كۈيلەردىن بەزىلىرى بىرقانچىدىن شاخلىنىدۇ)؛ بۇ كۈيلەرنىڭ ئۆز ئالدىغا مەرغۇللىرى ۋە چۇشۇرگىلىرى بولىدۇ؛ مەرغۇللار ئۆزلىرى تۈسلىنىپ چىققان كۈي (ئانا ئاھاڭ) دىن ئۈزۈپ ئېلىنسا، ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل كۈي بولالايدۇ. «كىرىش-مە»دىكى تۈپ مېلودىيە مۇقامنىڭ ئۈچىنچى سوتۇۋقىدا بەلگىلىك مۇزىكا قانۇنىيىتى بويىچە خىلمۇ-خىل ئۆزگىرىش ياسايدۇ. يەنە،

中央民族大学图书馆

مۇقامنىڭ چوڭ نەغمە قىسمى ئاخىرىدا ”تەئكىد“ بولىدۇ. تەئكىد —بىرىنچى سوتۇقتىن ئىككىنچى سوتۇققا—داستان قىسمىغا ئۆتۈشنىڭ كوۋرۈكى. چوڭ نەغمىنىڭ كۈيلىرى كۆپىنچە لىرىكىلىق كۈيلەردۇر. چوڭ نەغمىدىكى تۈپ مېلودىيە داستان قىسمىدىمۇ ئۆزئارا زىچ بىرىككەن ھالدا داۋاملىشىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، مۇقامنىڭ داستان قىسمىدىكى مېلودىيىلىك قۇرۇلما چوڭ نەغمىدىكى تۈپ مېلودىيىنىڭ داۋامى ۋە تەرەققىياتىدۇر. داستان قىسمىدىكى كۈيلەر قەھرىمانلىق، ئىنسانپەرۋەرلىك، ئىشق-مۇھەببەت، ئەخلاق-پەزىلەت، مەرىپەت ئىپادىلىنىدىغان قىسسە ياكى ۋەقەلىك شېئىرلارغا ئۇيغۇن بولۇپ، ئادەتتە ئۈچتىن-بەشكىچە داستان ئېيىتىلىدۇ. ئايرىم ئاھاڭلىرى كلاسسىكلارنىڭ غەزەللىرىگىمۇ باغلانغان. ھەربىر ئاھاڭ ئارىلىقىدا مەرغۇللار بولىدۇ. مۇقامنىڭ ئىككىنچى قىسمىنى ئېپىكىلىق قىسىم دېسىمۇ بولىدۇ. ئاندىن، شوخ، قىزغىن، ئەركىن، ئىنچام ناخشا-ئۇسۇل كۈيلىرىدىن تەركىب تاپقان ئۈچىنچى سوتۇق—مەشرەپ قىسمى باشلىنىدۇ. مۇقامنىڭ بۇ قىسمى خەلق ئارىسىغا ناھايىتى كەڭ تارقالغان دراماتىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە قىسىم ھېسابلىنىدۇ. ئۇيغۇرلاردا ئومۇملاشقان مەشرەپ-بەزمىلەردە، مۇقاملارنىڭ مەلۇم كۈيلەر سىكلى ”سەنەم“ نامى بىلەن كەڭ كۆلەمدە ئىجرا قىلىناتتى، بۇنداق ”سەنەم“لەر يەرلىك ئالاھىدىلىكلەر بىلەن تۈسلەنگەنلىكى ئۈچۈن، ”قەشقەر سەنىمى“، ”كۇچا سەنىمى“، ”كورلا سەنىمى“، ”ئىلى سەنىمى“، ”قومۇل سەنىمى“دېگەن خاس ناملار بىلەن ئاتالغاندى.

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى مىللىي ۋە ئۆزگە خاس مېلودى-

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

يىسى، مۇئەييەن سىستېمىلاشقان مۇزىكىلىق قۇرۇلمىسى، كۈيلىرى-
نىڭ موللىقى ۋە مەزمۇندارلىقى، ئۇرغۇ-تېمپلىرىنىڭ مۇرەككەپلى-
كى، رىتىملىرىنىڭ ئۆزگىرىشچانلىقى، مۇزىكىلىق ئوبرازلىرىنىڭ
خىلمۇخىللىقى قاتارلىق ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن باشقا مىللەتلەرنىڭ
كلاسسىك مۇزىكىلىرىدىن ياكى ”مۇقام“لىرىدىن روشەن پەرقلىنىپ
تۇرىدۇ. ئون ئىككى مۇقام ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇزۇن يىللىق تارىخى
جەريانىدا شەكىللەنگەن پەلسەپىسى، پسىخولوگىيىسى، زېمىنىگە
ئۇيغۇن ياشاش ئۇسۇلى، ئۆرپ-ئادەتلىرى ۋە ئەخلاقىي چۈشەنچى-
لىرى قاتارلىق ماددىي ۋە مەنىۋى ھالەتلىرى بىلەن چەمبەرچەس
باغلانغان. شۇڭا، ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى مېلودىيە، تۈس،
پۇراق، ئۇرغۇ، رىتىم جەھەتلىرىدىن مۇئەييەن خاسلىققا ئىگە.
مۇقامدا مېلودىيە شۇنداق قاتمۇ-قاتكى، بىرخىل كۈي ۋە بىرخىل
ۋەزن ئىچىدە ئانا تون ياكى تۈپ مېلودىيە غول قىلىنغان ھالدا
ھەرخىل تارماق مېلودىيىلەر كېلىپ چىقىدۇ. مېلودىيىدە، يەنە
كېلىپ، زەنجىردەك سىجىل تېمىلار ناھايىتى كۆپ، بۇ تېمىلار
مۇئەييەن لىنىيىنى بويلاپ، گىرەلەشكەن ھالدا راۋاجلىنىپ، ھەر-
خىل مۇزىكىلىق ئوبرازلارنى يارىتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇيغۇر
مۇقاملىرى تىڭشىغۇچىلاردا ھاياجانلىق ياكى جەڭگىۋارلىق، خۇشال-
لىق ۋە ئۈمىدۋارلىق، جۇشقۇنلۇق ۋە كۆتۈرەڭگۈلۈك، مۇڭلۇق ۋە
خىيالچانلىق، مۇھەببەت ياكى نەپرەت تۇيغۇلىرىنى دەرھال پەيدا
قىلىدۇ.

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ مۇزىكىلىق
ئىپادىسىدۇر، مۇقاملار ئاجايىب چوڭقۇر مەنىلىك، باي مەزمۇنلۇق،

中央民族大学图书馆

رەڭمۇرەڭ تۈسلۈك، بەدىئىي پاساھەتلىك، يەڭگىل ھەم ئىپتىشقا ئەپلىك كلاسسىك شېئىرلار (ئاساسەن غەزەللەر) ، بېيىت-قوشاقلار بىلەن جانلىنىدۇ. ھەر بىر مۇقامنىڭ ئىككىنچى قىسمى خەلق ئىچىگە كەڭ تارقالغان ئېپىكلىق داستانلار بىلەن تېخىمۇ يارقىن تۈسكە كىرىپ، تىڭشىغۇچىلارغا سيۇژىتلىق پەلسەپىۋى ۋە دىداكتىكىلىق تېكىستلەر ئارقىلىق يەنىمۇ تەسىرچان ئېستېتىك ھوزۇر بېغىشلايدۇ. مەشرەپ قىسمىدىكى كۈيلەر كۆپىنچە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئەڭ ئومۇملاشقان بېيىت-قوشاقلار ۋە بۇلارغا ماس كېلىدىغان كلاسسىك شېئىرلار بىلەن ئەۋجىگە كۆتۈرۈلىدۇ-دە، تىڭشىغۇچىلار ئۆزلىرىنى ئۇنتۇغان ھالدا ناخشا-ئۇسۇللار قايىنىمىغا شۇڭغۇيدۇ.

ئون ئىككى مۇقام XVI ئەسىردە رەتلەنگەن چېغىدا، مۇقام كۈيلىرى شۇ زامانغىچە ئۆتكەن كلاسسىكلارنىڭ شېئىرلىرىغا ياكى خەلق داستانلىرىغا باغلانغان بولۇشى تەبىئىي. لېكىن، زاماننىڭ ئۆتۈشى بىلەن، مۇقامچىلارنىڭ خاھىشى، سورۇننىڭ ئېھتىياجى ۋە بەزى تىڭشىغۇچىلارنىڭ چەك قويۇشى بىلەن، تېكىستلەر ئۆزگىرىپ بارغان.

بىزگىچە يېتىپ كەلگەن تېكىستلەر يەنى مۇقام پېشۋاسى—ئون ئىككى مۇقامنى ئۆز بوۋىسىدىن ئۆگەنگەن ئەنئەنە بويىچە زامانىمىزغا يەتكۈزگەن مەشھۇر خەلق سەنئەتكارى تۇردى ئاخۇن باغلىغان تېكىستلەر زامان ۋە سورۇنلارنىڭ تاللىشىدىن ئۆتكەن ئاساسىي مەنبەدۇر. بۇ تېكىستلەرنىڭ مەزمۇنى مۇزىكا مەزمۇنىغا، تېكىستلەرنىڭ قۇرۇلمىسى مۇزىكا قۇرۇلمىسىغا، شېئىرىي ۋەزنلىرى كۈيلەر ۋەزنلىرىگە ئۇيغۇن كېلىدۇ.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى زامان-زامانلاردىن بۇيان ھەرخىل سىياسىي-ئىجتىمائىي، مەنىۋى داۋالغۇشلاردىن، داۋان-توسۇقلاردىن ئۆتۈپ، ئەل نەغمىچىلەرنىڭ ئۆز جېنىدىن ئارتۇق ساقلىشى ۋە ئاسرىشى بىلەن زامانىمىزغا ئۇلاشتۇرۇلدى. ئون ئىككى مۇقامنىڭ زامانىمىزغا ئۇلىشىشىدا، مۇقام پېشۋاسى تۇردى ئاخۇننىڭ تۆھپىسى ناھايىتى زور. ھېچقانداق نوتىغا قارىماي، ھەربىر مۇقامنى ئۆزىنىڭ تۈپ مېلودىيىسى غول قىلىنغان كۈيلەر سىستېمىسىنى تەرتىپى بويىچە ئىزچىل سۈرەتتە ئازماي-تەزمەي، سوتكىلاپ ئېيتىپ بېرەلىگەن تۇردى ئاخۇن ئاكا ھەقىقەتەن ”مۇزىكا قامۇسى“ دېگەن ھۆرمەتلىك نامغا لايىق مۇقامشۇناسدۇر؛ جۈملىدىن ئۇنىڭ كەسىپداشلىرى قاسىم ئاخۇن، روزى ئاكا قالۇنچى، روزى تەمبۇر قاتارلىق مۇقامچىلارمۇ خەلقىمىزنىڭ سەنئەت پېشۋالىرىدۇر.

خەلق ئىچىدە كەڭ تارقىلىپ كەلگەن مەشرەپ ۋە سەنەملەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، مۇقاملارنىڭ چوڭ نەغمە قىسىملىرى ناھايىتى تار دائىرىدە، ئۇنىلغان ئەل-نەغمىچىلەرنىڭ ئەس-يادىدىلا ساقلىنىپ قالغاچقا، ئۈزۈلۈپ قېلىش ھالىتىگە چۈشۈپ قالغانىدى. ئازادلىق ئون ئىككى مۇقامىمۇ نىجاتلىق ئىلىپ كەلدى. شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىرى 1950-يىللاردىن باشلاپ 1996-يىلغىچە ئىزچىل غەمخورلۇق قىلىپ ئالاھىدە كۆڭۈل بولۇش بىلەن ھەر قايسى باسقۇچلاردا ئوخشاشلا كونكرېت كورسەتمىلەر بېرىپ كەلدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئون ئىككى مۇقامنى سىمغا يېزىۋېلىش ۋە نوتىغا ئېلىش ئىشى 1951-يىلىدىلا باشلان-

中央民族大学图书馆

غان. تۇردى ئاخۇن، رۇزى تەمبۇر ۋە ئۇنىڭ كەسپداشلىرىدىن بىرقانچە ئەلنەغمىچى مۇقامچىلار 1951-يىل 7-ئاي، 1954-يىل 8-ئايلاردا ئۇرۇمچىگە تەكلىپ قىلىنىپ، ئون ئىككى مۇقامنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى سىمغا يېزىۋېلىندى. بۇ ئىشتا، ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ بىباھا بايلىق ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن مۇزىكا مۇتەخەسسىسى ۋەن تۇڭشۇ ئەپەندى كۆپ كۈچ سەرپ قىلىپ، ئون ئىككى مۇقامنى تۇنجى قېتىم بەش سىزىقلىق خەلقئارا بەلگىلەر بىلەن نوتىلاشتۇردى. تېكىستلىرىنى يېزىۋېلىشتا ئاتاغلىق شائىرلىرىمىز ئەمگەك سىڭدۈردى. شۇنىڭ بىلەن، ئون ئىككى مۇقام ئۇزۇلۇپ قېلىش گىردابىدىن دەستلەپكى قەدەمدە قۇتقۇزۇپ قېلىندى. ئون ئىككى مۇقامنى قېزىش، رەتلەش خىزمىتى داۋاملىق ئىشلەندى. يەنى مەدەنىيەت-سەنئەت ئورۇنلىرىدىن مەلۇم مۇتەخەسسىلەر ئاجرىتىلىپ، ئۇلار سىمغا يېزىۋېلىنغان نۇسخىنى ئۆزلەشتۈرۈپ، ئەمەلدە ئىجرا قىلىش ۋە رادىئو ئارقىلىق تارقىتىش ئىشى بىلەن شۇغۇللاندى. بۇ ساھەدە زىكرى ئەلفەتتاھ قاتارلىق بەستىكارلىرىمىز ئۆز قابىلىيىتىنى نامايەن قىلدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق رادىئو ئىستانسىيىسى زور ماھارەت بىلەن كۈچ چىقاردى. دەرۋەقە 30-يىللاردىن باشلاپ، يېڭىچە تىياتىرچىلىق سەنئىتىنىڭ مەيدانغا كېلىشى ئارقىسىدا، مۇقام مۇزىكىسى خەلق ئىچىدىكى سورۇندىن تىياتىر سەھنىسىگە چىقتى. 30-يىللاردىن 60-يىللارغىچە، سەھنىلەشتۈرۈلگەن ناخشا-غەزەللەرنىڭ تولىسى مۇقام كۈيلىرىدىن ئىبارەت ئىدى. 60-يىللاردىن كېيىن سىياسىي-ئىجتىمائىي تېمىلاردا يېزىلغان بەزى سەھنە ئەسەرلىرىگە

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

بىرەر مۇقامنىڭ موھىم كۈيلىرى ئاساس قىلىنغان ھالدا باشقا مۇقاملاردىنمۇ ئايرىم كۈيلەر تەتبىق قىلىنىپ قوللىنىلدى. سىياسىي تېمىلاردىكى سەھنە ئەسەرلەر ۋە ناخشىلاردىمۇ مۇقام ئۆزىنىڭ جەزىبىدار ۋە تەسىرچان رولىنى جارى قىلدى ھەم ھاياتىي قۇدرىتىنى كۆرسەتتى. پارتىيە 11-نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3-ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ئون ئىككى مۇقامنى قېزىش، رەتلەش، تولۇقلاش ۋە تەتقىق قىلىش جەھەتلەردە ئۈنۈملۈك خىزمەتلەر ئىشلەندى. بولۇپمۇ ئىسلاھات ۋە ئىشىكنى ئېچىۋېتىش ھەمدە ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى تەڭ ئېلىپ بېرىش فاڭجېن-سىياسەتلىرى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ئون ئىككى مۇقامنى تەتقىق قىلىش خىزمىتى تېخىمۇ جانلاندى. 1987-يىلى ش ئۇ ئا ر مۇقام تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى قورۇلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن ش ئۇ ئا ر مۇقام ئانسامبلى قۇرۇلدى. ئاپتونوم رايون بويىچە، مەملىكەت بويىچە ۋە خەلقئارالىق مۇقام ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرى كەينى-كەينىدىن ئۆتكۈزۈلدى. ش ئۇ ئا ر ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى بىلەن ش ئۇ ئا ر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتى بىرلىكتە ئون ئىككى مۇقامنىڭ تېكىستلىرى ئۈستىدە كۆپلىگەن ئىلمىي خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. شۇنىڭ بىلەن مۇقامشۇناسلىق ۋۇجۇدقا كەلدى. ئون ئىككى مۇقام پۈتۈن مەملىكەت دائىرىسىدىن چىقىپ، دۇنياغا يۈزلىنىپ، خەلقئارا سەھنىلەردە جەلبكار سادا ياڭراتتى ۋە تىڭشىغۇچىلارنى ھەيران قالدۇردى.

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى كۈيلەر ۋە تېكىستلەردىن ئىبارەت

中央民族大学图书馆

ئىككى ساھەگە بۆلۈندۇ. تۇردى ئاخۇن ئاكا باشلىق مۇقامچىلار بىزگە يەتكۈزۈپ بەرگەن كۈيلەر ۋە تېكىستلەر ئون ئىككى مۇقامنى رەتلەش ۋە تولۇقلاش خىزمىتىدە موھىم ئاساس بولدى. بۇ ئاساس بويىچە، ئون ئىككى مۇقامنىڭ كۈي-نەغمىلىرى ۋە تېكىستلىرى بىرقانچە قېتىم رەتلەندى، نەشر قىلىندى ۋە بارغانسىرى مۇكەممەللىشىشكە باشلىدى. ش ئۇ ئا ر ئون ئىككى مۇقام ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتى بىلەن ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتىدىكى بىر قىسىم مۇتەخەسسىسلەرنىڭ جاپالىق ئىزدىنىشى بىلەن مۇقام كۈيلىرى ۋە تېكىستلىرى ئەسلىگە ۋارىسلىق قىلىش پرىنسىپى ئاساسىدا تولۇقلاندى. شۇ ئارقىلىق مۇقام تەتقىقاتىدا يەنە بىر ئەھمىيەتلىك چوڭ قەدەم تاشلاندى. XVIII ئەسىردە ئۆتكەن خوتەنلىك مۇقامشۇناس، ئالىم ئىسمەتۇللا ئىبنى نېمەتۇللا مۇئجىزى ئۆزىنىڭ «تارىخىي مۇسىقىيۇن» ناملىق ئەسىرىدە: «ئامانىساخان ئۆزىنىڭ گۈزەل لىرىكىلىرىدىن〈دىۋان نەفسى〉 ناملىق بىر دىۋان تۈزگەن، 〈شۇرۇھۇل قۇلۇپ〉، 〈ئەخلاقۇل جەمىل〉 ناملىق ئەسەرلەرنى يازغان، 〈ئىشرەت ئەڭگىز〉 ناملىق مۇقامنى ئىجاد قىلغان» دېگەن.

ش ئۇ ئا ر ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى ۋە ش ئۇ ئا ر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتىدىكى ئالىم-مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئەستايىدىل ئىزدىنىشى، جاپالىق ئەمگەك سىڭدۈرۈشى بىلەن بۇ قېتىم ئامانىساخاننىڭ ئىجادىيىتى بولغان «ئىشرەت ئەڭگىز» (شاتلىق قوزغىغۇچى) ناملىق مۇقام تېپىلدى. بۇ مۇقام 92 مىسرالىق كلاسسىك شېئىر ۋە 20 مىسرالىق

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

خەلق قوشاقلىرى بىلەن باغلانغان 11 ئاھاڭنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئون ئىككى مۇقام تەركىبىدىكى ھەر بىر مۇقامنىڭ خاتىمىسى بولغان «ئابى چەشمە»لەر ۋە ئون ئىككى مۇقامنىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدىكى مۇزىكا بۆلەكلىرىدىن بولغان «مۇستەھزاد»لار تېپىلدى. بۇلار 242 مىسرالىق كلاسسىك شېئىر-لار بىلەن باغلانغان 39 ئاھاڭنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يەنە «راك» ، «چەبباياتى» مۇقاملىرىنىڭ مۇھىم تەركىبى قىسىملىرىدىن بولغان 13 ئاھاڭ تېپىلدى، بۇ ئاھاڭلار ئارقىلىق يۇقىرىقى مۇقاملار تولۇقلاندى.

يېڭىدىن تېپىلغان «ئىشرەت ئەنگىز» مۇقامى ۋە ئون ئىككى مۇقامنىڭ «ئابى چەشمە» ، «مۇستەھزاد» قاتارلىق مۇزىكا بۆلەكلى-رى «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى»نىڭ 13-كىتابى سۈپىتىدە بۇ قېتىم نەشر قىلىنغان «ئابى چەشمىلەر ۋە ئىشرەت ئەنگىز» ناملىق كىتابقا كىرگۈزۈلدى.

يۇقىرىقى مۇقام ۋە ئاھاڭلارنىڭ تېپىلىشى مەدەنىي ھاياتىمىز-دىكى خۇشاللىنارلىق زور ۋەقە. چۈنكى بۇ ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ تارىختىكى ئۈچىنچى قېتىملىق رەتلىنىشى ۋە تولۇقلىنى-شى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

تولۇقلاپ نەشر قىلىنغان بۇ نۇسخا نوتا، ئۇيغۇرچە ترانسك-رىپسىيىلىك تېكىست، يەشمە، لۇغەت، ئىزاھات، تېكىستلەرنىڭ خەنزۇچە تەرجىمىسى، ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىغا تېكىستلىرى كىرگەن كلاسسىك شائىرلارنىڭ قىسقىچە تەرجىمىھالى، نوتا بەلگى-لىرى توغرىسىدا ئىزاھات، ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ ئاھاڭ

中央民族大学图书馆

كۆرسەتكۈچلىرى قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

«ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى»نىڭ تېكىستلىرى، بۇنىڭدىن ئىلگىرى(1964-، 1983-يىللىرى) تۇردى ئاخۇن ئېيتقان تېكىستلەر بويىچە رەتلىنىپ نەشر قىلىنغانىدى. لېكىن ئۆتمۈشتە خىلمۇخىل ئىجتىمائىي سەۋەبلەر ۋە ئوقۇش-ئورۇنداش جەھەتتىكى سەۋەنلىكلەر تۈپەيلىدىن بەزى تېكىستلەر قىسقارتىۋېتىلگەن ياكى ئۆزگەرتىۋېتىلگەن، بەزىلىرى تەكرارلىنىپ كەتكەن ياكى ئىككى-ئۈچ شائىرنىڭ قەلىمىگە مەنسۇپ بېيىتلاردىن قۇراشتۇرۇلغانىدى. 1993-يىلى، تېكىستلەرنى ئىككىنچى قېتىم رەتلەشتە، بۇ كەمچىلىكلەر مەلۇم دەرىجىدە تۈزىتىلگەن بولسىمۇ، لېكىن يەنىمۇ چوڭقۇرلاپ تەكشۈرۈپ-تەتقىق قىلىش جەريانىدا، بەزى سەۋەنلىكلەر بايقالدى. 1995-يىلى ش ئۇ ئا ر ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى بىلەن ش ئۇ ئا ر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتى 47 نەپەر ئالىم-مۇتەخەسسىسلەردىن تەركىب تاپقان 4 گۇرۇپپا تەشكىللەپ، 11 ماددىلىق ئىلمىي قائىدە-پرىنسىپلارنى بەلگىلەپ، شو قائىدە-پرىنسىپلار ئاساسىدا تېكىستلەر ئۈچىنچى قېتىم ئەستايىدىل رەتلەندى. تېكىستلەرنىڭ مەنبەلىرى تەھقىقلەندى. تېكىستلەرنىڭ مەزمۇن ھەم ۋەزىنلىرى كۈيلەرنىڭ تېما ھەم ۋەزىنلىرىگە ماس بولۇش ئەنئەنىسىگە تولۇق ۋارىسلىق قىلىندى. ئايرىم تېكىستلەردىكى كەم جايلار شۇ تېكىستنىڭ قەدىمكى قول يازمىلىرى ئاساسىدا تولۇقلاندى. تەكرار ئېيتىلغان تېكىستلەر قايسى شائىرنىڭ شېئىرلىرىدىن ئېلىنغان بولسا، شۇ شائىرنىڭ ياكى زامانداش شائىرنىڭ مۇۋاپىق كېلىدىغان باشقا

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

شېئىرلىرى بىلەن يەڭگۈشلەندى. كلاسسىك شېئىردىن ئېلىنغان تېكىستلەردە، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ لىرىكا جەھەتتىكى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنىڭ نەمۇنىلىرىنى نامايەن قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىلدى. بۇ قېتىم رەتلەنگەن تېكىستلەر كلاسسىكلىرىمىزدىن 44 نەپەر شائىرنىڭ قەلىمىگە مەنسۇپ بولۇپ ئاساسەن ئارۇز ۋەزنىنىڭ رەمەل، ھەزەج، رەجەز، مۇتەقارىب، مۇجتەس... قاتارلىق بەھرىلەرنىڭ ھەرخىل ۋەزنلىرىدە يېزىلغان غەزەللەردىن تەركىب تاپتى. مۇقاملارنىڭ داستان قىسمىغا كىرگۈزۈلگەن شېئىرلار ئىلگىرىكى تېكىستلەردە ئاساسەن ئىككىلا داستاننىڭ ئۈزۈندىلىرىدىن ئىبارەت ئىدى. بۇ قېتىمقى رەتلەشتە، خەلق ئىچىگە كەڭ تارقالغان مۇنەۋۋەر داستانلار مەسىلەن، «غەرىب-سەنەم»، «بەھرام-دىلئارام»، «يۈسۈف-ئەھمەد»، «ھۆرلىقا-ھەمراجان»، «سەنەۋبەر»، «فەرھاد-شىرىن»، «شاھزادە نىزامىددىن ۋە مەلىكە رەئنا» قاتارلىقلارنىڭ قول يازمىلىرى ئاساسىدا پارچىلار بېرىلدى. مۇقامنىڭ داستان قىسمىدا 14 داستان پارچىلىرىدىن باشقا، كلاسسىك شائىرلىرىمىزنىڭ قەسىدە ژانىرىغا ياندىشىدىغان غەزەللىرىمۇ قايتا رەتلەندى. خەلق بېيىت-قوشاقلىرىدىن ئېلىنغان تېكىستلەرنىڭ مەزمۇنى، شەكلى، سېيۇژىتلىق باغلىنىشى ۋە مەنتىقىي مۇناسىۋەتلىرى، تارىخىيلىقى ۋە بەدىئىي قىممىتى كۆزدە تۇتۇلدى.

ئون ئىككى مۇقامنى نوتىلاشتۇرۇش خىزمىتى پەيدىنپەي ياخشى ئىشلەندى. مۇزىكا شۇناس ۋەن تۇڭشۇ، تۇردى ئاخۇن باشلىق مۇقامچىلاردىن خاتىرىگە ئالغان ئۇنىئالغۇ لىنتىسى بويىچە يېزىپ چىققان تۇنجى نوتىدىن بۇ قېتىم مۇۋاپىق پايدىلىنىپ

中央民族大学图书馆

قايتىدىن نۇتىلاشتۇرۇلدى. نوتىغا ئېلىشتا، ئاھاڭ ئايرىش مېخانىز-
مىدا تېخىمۇ ئىنچىكىلەپ تەكشۈرۈپ-تەتقىق قىلىش ئارقىلىق
ھەربىر كۈينىڭ ئەسلى ھالىتىنى ئەينەن ئىپادىلەشكە ئەھمىيەت
بېرىلدى. قايتا يېزىلغان نوتا پايتەختتىكى مۇزىكا تەتقىقات ئورۇنلى-
رىنىڭ، ئاتاقلىق مۇزىكاشۇناسلىرىدىن تەتقىقاتچى خۋاڭ شياڭپېڭ،
پروفېسسور تيەن ليەنتاۋ، قاتارلىق مۇتەخەسسىسلەرنىڭ تەكشۈرۈ-
شىدىن ئۆتكۈزۈلدى.

باشقا مىللەت مۇزىكاشۇناسلىرى ياكى مۇزىكا ھەۋەسكارلىرى-
نىڭ ئوقۇشى ۋە ئېيتىشىغا ئوڭاي بولۇشى نەزەردە تۇتۇلۇپ،
ئومۇمراق بولغان خەلقئارالىق گرافىك بەلگىلەر بىلەن تېكىستلەر-
نىڭ ترانسكرىپسىيىسى بېرىلدى. تېكىستلەر خەنزۇچىگە قايتىدىن
تەرجىمە قىلىندى.

«ئۇيغۇر ئۆن ئىككى مۇقامى»نىڭ بۇ قېتىمقى نەشرىنى
تەييارلاشتا، مۇقامچىلار، ئەدەبىياتشۇناسلاردىن، كومپوزىتورلاردىن
كەڭ، تەكرار پىكىر ئېلىندى، قايتا-قايتا تەھلىل-تەھرىردىن ئۆت-
كۈزۈلدى.

«ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى»نىڭ قولىڭىزدىكى بۇ نۇسخى-
سى مۇقام پېشۋالىرىنىڭ، مۇقامشۇناسلارنىڭ، مۇقامچىلارنىڭ،
كومپوزىتورلارنىڭ، كلاسسىك ئەدەبىياتچىلارنىڭ كۆپ يىللىق جا-
پالىق ئەجرىنىڭ نەتىجىسى. ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنى تېخىمۇ
چوڭقۇر ۋە ئەتراپلىق تەتقىق قىلىپ، يەنىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈش،
باشقا مىللەتلەرنىڭ مۇقاملىرى بىلەن سېلىشتۇرۇپ تەتقىق قىلىش،
مۇقام نەزەرىيىسىنى بەرپا قىلىش، ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ تۈرلۈك

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ۋاستىلىرى ۋە ھەرخىل ژانىرلىرىدىن پايدىلىنىپ ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنى ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ئۈنۈملۈك خىزمەت قىلدۇرۇش جەھەتلىرىدە، بۇ نۇسخا دەستۇر بولۇپ قالغۇسى.

ئىككى يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە ئىككى جەمئىيەتتىكى ئالىم-مۇتەخەسسىسلەرنىڭ تىرىشچانلىقى، جاپالىق ئىزدىنىشى، زور كۈچ چىقىرىشى ئارقىلىق ئون ئىككى مۇقام نوتىلىرى ۋە تېكىستلىرى ئەسلىگە ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدا تولۇقلاندى. نوتا ۋە تېكىستلەردە ئۇزاقتىن بويان داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان بەزى نۇقسانلار تۈزىتىلدى، شۇنداقتىمۇ بۇ نۇسخىدا يەنە ئايرىم يېتەرسىزلىكلەر ساقلانغان بولۇشى مۇمكىن. كەسپداشلارنىڭ كېيىنكى ئىلمىي تەتقىقات خىزمىتى جەريانىدا تۈزىتىپ كېتىشىنى سەممىي ئۈمىد قىلىمەن.

تۆمۈر داۋامەت

1996-يىل ئۆكتەبىر

中央民族大学图书馆

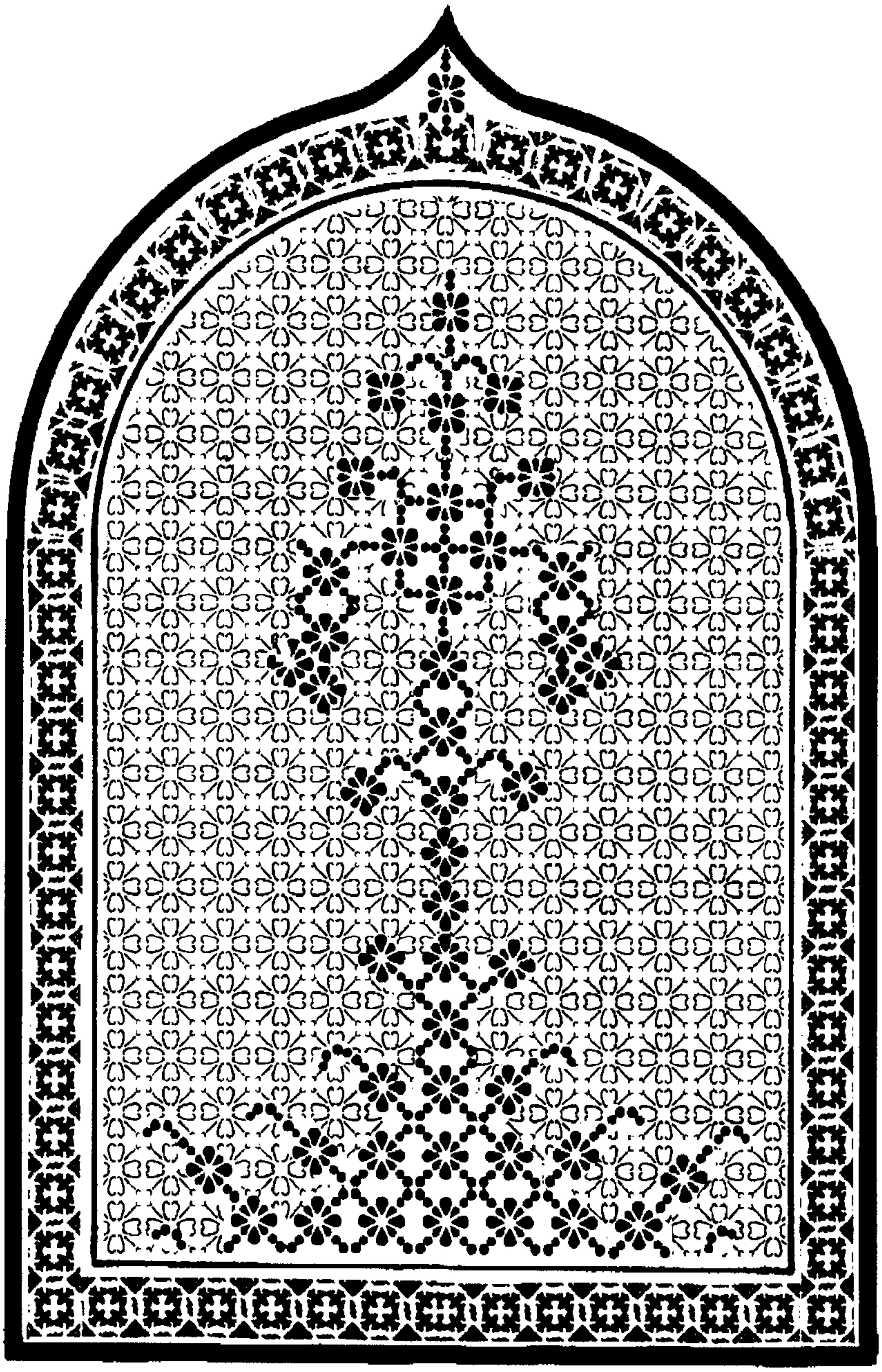

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئومۇمىي مۇندەرىجە

كىرىش سۆز 1
ترانسكرىپسىيلىك تېكستلەر 3
يەشمىلەر 47
لۇغەت 69
ئىزاھاتلار 87
كلاسسىك شائىرلارنىڭ قىسقىچە تەرجىمىھالى 115
«ئون ئىككى مۇقام» نوتىسىدا قوللىنىلغان شەرتلىك بەلگىلەر
ھەققىدە ئىزاھات 128
ئاھاڭ كۆرسەتكۈچ 130

中央民族大学图书馆

ترانسكرىپسىيىلىك
تېكىستلەر

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

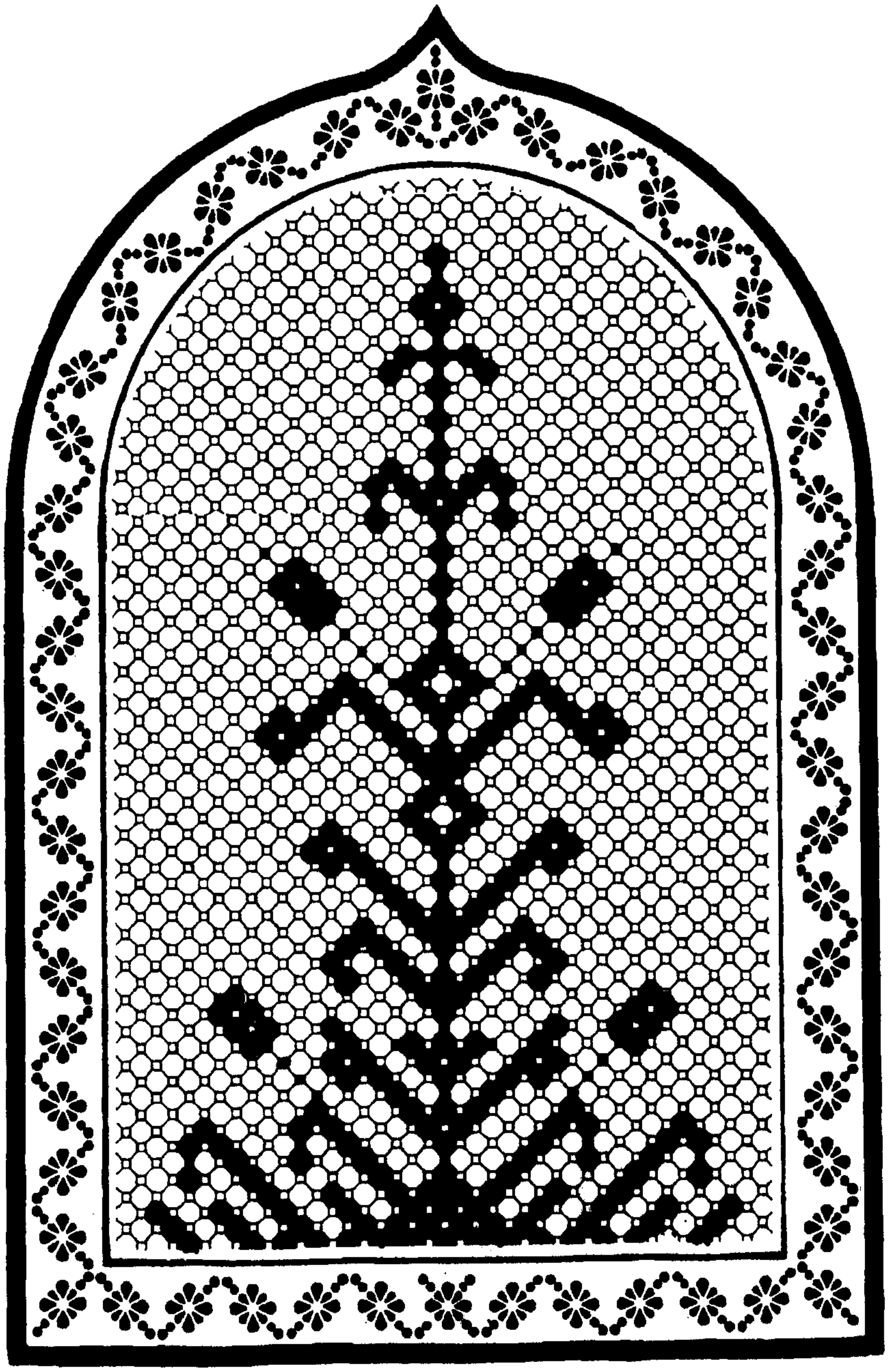

中央民族大学图书馆

مۇندەرىجە

چوڭ نەغمە

مۇقەددىمە

ۋىسالى ھەجرىدىن .... ئەرشى (7)

تەئەززە

ئارەزىن ياپقاچ .... نەۋائى (10)

تەئەززە چۇشۇرگىسى

قاشى ئالىندا .... " (11)

نۇسخە

دەرىغاكىم، مېنى تاشلاپ .... ئەرشى (12)

مۇستەھزاد (بىرىنچى ئاھاڭ)

ئەي مەلاھەت كىشۋەرىنىڭ .... **بىلال نازىم** (14)

ئىككىنچى ئاھاڭ

نەزاكەت بوستانىدا .... **مەشھۇرى** (15)

مۇستەھزاد چۇشۇرگىسى

گۇلسۇرخ يەڭلىغ .... (بىلال نازىم) (17)

جۇلا

مەن سېنى كۆرۈپ .... **خەلق قوشقى** (18)

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

سەنەم
دىلبەرا، ساڭا مىنگەشتەك .... ھۆۋەيدا (21)
چوك سەلقە
بۇگۈن ئايغا ئالتە دەيدۇ .... خەلق قوشقى (23)
كىچىك سەلقە (بىرىنچى ئاھاڭ)
كۆرگەلى ھوسنۇڭنى زارۇ.......... نەۋائى (24)
ئىككىنچى ئاھاڭ
پەردەغە كىرگەن كەبى .... نەۋائى (25)
ئۈچىنچى ئاھاڭ
ۋەھ، نە خۇشدۇر .... بىلال نازىم (27)
كىچىك سەلقە چۇشۇرگۈسى
نەچچە ۋەقت .... 〃 (27)
تەئكىد
ئىشق ئارا مەنمەن دەمى .... نەۋائى (29)

داستان

بىرىنچى داستان
كۆكسۇمنى چاك ئېتىپ ...... «سەنەۋبەر»دىن (31)
ئىككىنچى داستان
نەمايان ئولدۇك .... زەللى (32)
ئۈچىنچى داستان
باغبان بولۇپ .... «غەرىب-سەنەم»دىن (34)
تۆتىنچى داستان
ئارادىن ھېچ سۆز .... «غەرىب-سەنەم»دىن (36)

中央民族大学图书馆

مەشرەب

بىرىنچى مەشرەب
قىلدى ئۇل ئاي ئالىدا .... **نەۋائى** (38)
سېنى ئۇششاق كۆڭلىن .... **مەشھۇرى** (39)
ئىككىنچى مەشرەب (بىرىنچى ئاھاڭ)
ئەي پەرىزادى زەمانىم .... **قەلەندەر** (41)
ئىككىنچى ئاھاڭ
ئەرزىم ئىشتكىل .... **بىلال نازىم** (42)

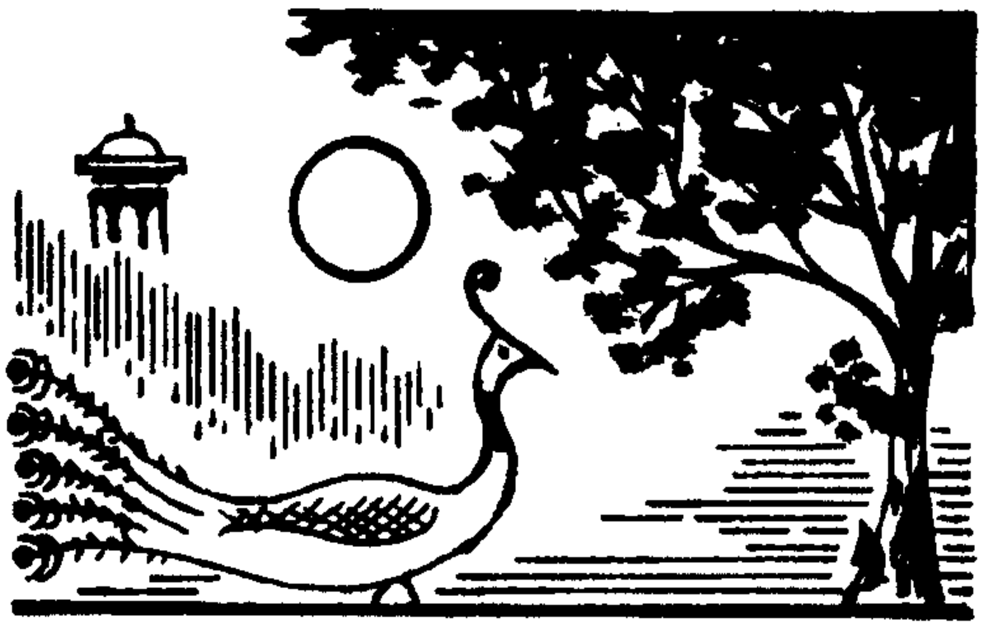

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

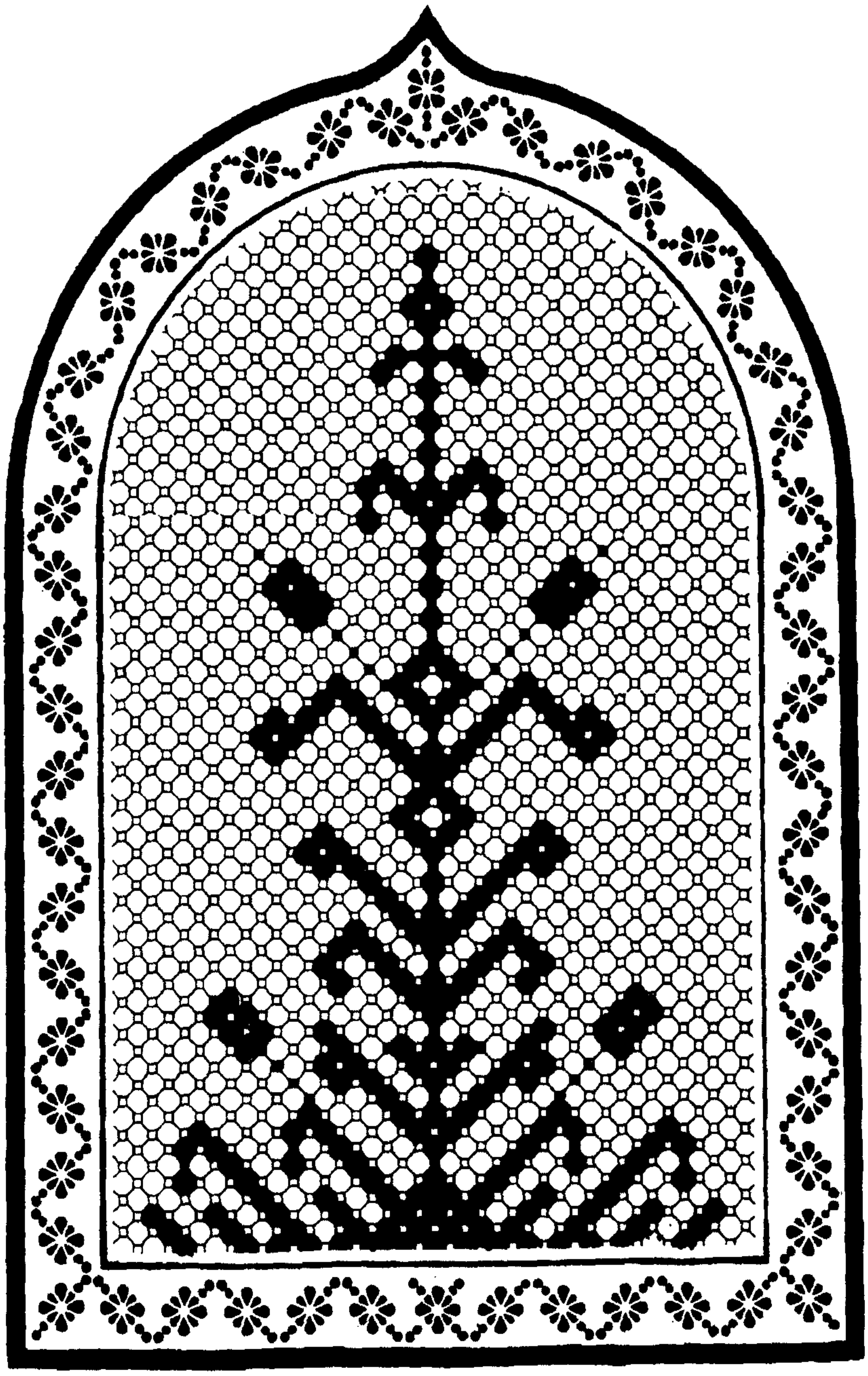

中央民族大学图书馆

چوڭ نەغمە

مۇقەددىمە

ۋىسالى ھەجرىدىن نالان كۆرەرمەن جانى زارىمنى،
ماڭا، يارەب، نەسىب ئەتسەڭ نە بولغاي گۇلئۇزارىمنى.

نەچە بىرەھم ئىلكىگە بولۇپمەن مۇبتەلا ئاخىر،
ساۋۇرمىشلار ھەۋاغە ھەركۇنى غەمكىن غۇبارىمنى.

تاپىپ ئىشقىم كەمال ئانداغكى رۇھى ۋامىقۇ فەرھاد،
كېلىپ پەرۋانە يەڭلىغ ئۆيرۈلۈر شەمئى مەزارىمنى.

كۆرۈپ ئەھلى تەماشا نەۋ بەھارى لالەزارى دەر،
باغىر قانىن شەفەقگۇن ئەيلەگەن كاھى ئۇزارىمنى.

中央民族大学图书馆

دېگىل بۇ ئۆمر ئالەمدىن ۋەفانى كۆرمەدىم ھەرگىز،
بۇ دەھر ئىچرە نەفەس ئالغۇنچە بىلمەسمەن تۇرارىمنى.

ئەگەر گۈل پەردەدە بولسا، نېچۈك ئارام ئالۇر بولبۇل،
يۈز ئاچقىل، بىقەرار ئەتكىل، بۇ جانى بىقەرارىمنى.

نەچەكىم خەستە جاندۇرمەن مەيى لەئلىگگە، ئەي ساقى،
تەبەسسۇم جامىنى پۇر ئەيلەگىل، دەفئ ئەت خۇمارىمنى.

جەمالىڭدىن نېچە مەھرۇم ئولۇپ مەھزۇن يۈرۈي، جانا،
ۋىسالىڭ بىرلە مەمنۇن قىل دىلى ئۈممىدۋارىمنى.

بولۇرمەن شاد كۆكسۇم داغىنى قايغۇ قاناتقاندىن،
كۆرۈپ خۇرسەند ئولۇپ بىرەھم ئاچىلغان لالە زارىمنى.

ئەگەر ئەنقا ئالۇر بولسە نىشان، مەندىن نىشان تاپماس،
فەنا دەشتىدە نا پەيدا كۆرەرمەن مەرغىزارىمنى.

لىقا مۇمكىن ئەمەس تەجرىد ھاسىل قىلمايىن، ئەرشى،
خەزان بەرگى كەبى بەرباد ئەيلەي ھەرنە بارىمنى.❶

— ئەرشى.

❶ «دىۋانى ئەرشى» ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل نەشرى، 95-بەت.

中央民族大学图书馆

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى ھەزەجى مۇسەممەنى سالىم

مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن

— — — ◡   — — — ◡   — — — ◡   — — — ◡

中央民族大学图书馆

تەئەززە

ئارەزىن ياپقاچ كۆزۈمدىن ساچلىۇر ھەر لەھزە ياش،
ئۆيلەكىم پەيدا بولۇر يۇلدۇز، نىھان بولغاچ قۇياش.

قۇتى بىر بادامۇ دەيرىم گۇشەئى مىھراب ئىدى،
غارەتى دىن ئەتتى ناگەھ بىر بەلالىق كۆزۈ قاش.

بۇ دەما_دەم ئاھىم ئىفشا ئەيلەر ئول ئاي ئىشقىنى،
سۇبھىنىڭ پات_پات دەمى ئانداقكى ئەيلەر مىھر فاش.

بۇسەئى قىلماق مۇرۇۋۋەت ئەسرۇ قاتتىقدۇر، ۋەلىك
دىسەم ئاغزى ئىچرە ئايتۇر لەئل ھەم بار نەۋئى تاش.

ناۋەكىڭ كۆڭلۈمگە كىرمەك جان تالاشماقمۇ ئىكىن،
كىم قىلۇر پەيكانىنى كۆڭلۈم بىلە جانىم تالاش.

ئۇمر جاۋىد ئىستەسەڭ فەرد ئولكى بوستان خىزرىدۇر،
سەرۋكىم دەئب ئەيلەدى ئازادەلىغ بىرلە مەئاش.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

قاشى ئالىندا نەۋائى بەرسە جان، ئەيب ئەتمەگىز،
كىم بۇدۇر مىهراب، بىر-بىر قويغۇسىدۇر بارچە باش.

تەئەززە چۈشۈرگىسى

قاشى ئالىندا نەۋائى بەرسە جان، ئەيب ئەتمەگىز،
كىم بۇدۇر مىهراب، بىر-بىر قويغۇسىدۇر بارچە باش.❶

— نەۋائى.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف
فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلۇن
—ᵥ— ——ᵥ— ——ᵥ— ——ᵥ—

❶ بىرىنچى دىۋان — «غەرايىبۇس-سىغەر»، قول يازما نۇسخا، 136-بەت.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

نۇسخە

دەرىغاكىم، مېنى تاشلاپ بۇكۇن ئۇل دىلرەبا كەتتى،
قالىپدۇرلار نەچە نائاشىنا، ئۇل ئاشىنا كەتتى.

نەزەردىن كەتتى ئاتىن ئويناتىپ ئۇل چابۇكى چالاك،
ئىزىنىڭ تۇفراغىن كۆزۈمگە ئەيلەپ تۇتىيا، كەتتى.

نەسۇد ئەمدى ئەگەرچە بولسە چۇن خەر مۇھرەلەر پەيدا،
نېتەي ئەمدى ئىكى ئالەمنى، دۇررى بىبەھا كەتتى.

خۇشا، بەزمى ۋىسالىدىن نەچە كۇن كامران ئېردىم،
بۇكۇن مەھتاب ئەينىم تىيرە ئەيلەپ مەھلىقا كەتتى.

ئەبەس مەھبۇبلاردىن ئەمدى ئۇممىدى ۋەفا قىلماق،
ئەسىرى دەردى ھىجران ئەيلەبان ئۇل بىۋەفا، كەتتى.

نېچۇك بىر بىۋەفا، بىرشوخ زالىم، شوخ ئىدى، يارەب،
تۈمەن دەرد ئىلە بەس ئەرشىنى ئەيلەپ بىنەۋا، كەتتى.❶

— ئەرشى.

---

❶ «دىۋانى ئەرشى» ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995–يىل نەشرى، 97–بەت.

中央民族大学图书馆

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى ھەزەجى مۇسەممەنى سالىم

مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن

— — — ᴗ — — — ᴗ — — — ᴗ — — — ᴗ

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

مۇستەھزاد

بىرىنچى ئاھاڭ

ئەي مەلاھەت كىشۋەرىنىڭ خەيلىغە سۇلتانمۇ سەن،
بىر باقىپ كۆڭلۈمنى ئالدىڭ ئاپەتى دەۋرانمۇ سەن.

كۆڭلۈم ئالدىڭ ئېرسە ھەرگىز باقمادىڭ، ئەي مەھلىقا،
دۇرمۇ سەن يا لەئلىمۇ ياخۇد لەبى مەرجانمۇسەن.

ئۆلتۈرۈرسەن، كۆيدۈرۈرسەن فۇرقەتىڭدە، ئەي پەرى،
يىغلاتىپ ھەم كۇلدۇرۇرسەن بىر بەلايى جانمۇسەن.

ئاتەشى ئىشقىڭنى ياقدىڭ بۇ ۋۇجۇدۇمغە بۇ كۈن،
دوستمۇ سەن، دۇشمەنمۇسەن، مەن بىلمەدىم جانانمۇ سەن.

گۈل يۈزۈڭگە ئەندەلىب يەڭلىغ قىلىپ زار ئەيلەدىڭ،
گۈلمۇ سەن يا خارمۇسەن يا ھۇرمۇ سەن، غۇلمانمۇسەن.

中央民族大学图书馆

گۇل سىفەت گۇللۇقدا تۇرساڭ نەستەرىن بولغاي خىجىل،
كۆرمەدىم ھەرگىز مەلالىقدە، لەبى خەندانمۇ سەن.

جىلۋە ئەيلەپ چىقساڭ ئۆيدىن رەشك ئەيلەر مۇشتەرى،
ھۇسن ئىقلىمغە گويا بىر مەھى تابانمۇ سەن.

كۆرمەدىم بۇ فانىدە سەندەك مەلاھەتلىك كىشى،
يا پەرىسەن، يا مەلەكسەن، بىلمەدىم، ئىنسانمۇ سەن. ❶

— بىلال نازىم.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف

فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلۇن

— ⌣ — — — ⌣ — — — ⌣ — — — ⌣ —

ئىككىنچى ئاھاڭ

نەزاكەت بوستانىدا قەدىڭ سەرۋى خىرامانىدۇر،
مەلاھەت گۇلىستانىدا يۈزۈڭ گۇلبەرگى خەندانىدۇر.

❶ «بىلال نازىم»، قازاقىستان دۆلەت گۈزەل ئەدەبىيات نەشرىياتى 1961-يىل نەشرى، 93-بەت.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ساڭاكىم بىقەرار ئېرمەس، كۆرەي دەپ ئىنتىزار ئېرمەس،
جەمالىڭ ئافتابىغە ھەمە زەرراتى رەقساندۇر.

زىھى ھۇسنۇڭ سىفاتىدا مەنى شەيدايىكىم سەندىن،
چەمەنلەر ئىچرە كىرسەڭ ئەنجۇمەنلەر ئىچرە داستاندۇر.

نەدىن مەن بولماغايمەن ئادەمىيلەر شاھى ئالەمدە،
كى بۇلبۇل دىلكۇشا گۇفتارى بىرلە شاھى مۇرغاندۇر.

زەمان پۇر شورىشۇ ئافاق پۇر فىتنە، جەھان ھاسىد،
خەلايىق كۆزلەرىدىن غەيبىدەك مەشھۇرى پىنھاندۇر.❶

— مەشھۇرى.

ۋەزىن بايرىمىسى

بەھرى ھەزەجى مۇسەممەنى سالىم

مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن

ᴗ — — — ᴗ — — — ᴗ — — — ᴗ — — —

❶ «دىۋانى مەشھۇرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995–يىل نەشرى، 61–بەت.

中央民族大学图书馆

مۇستەھزادچۇشۇرگىسى

گۇلسۇرخ يەڭلىغ يۇزۇڭغە بۇ بىلال بىچارەنى
ئەيلەدىڭ مانەندى بۇلبۇل، غۇنچەئى رەيھانمۇ سەن.

(بىلال نازىم)

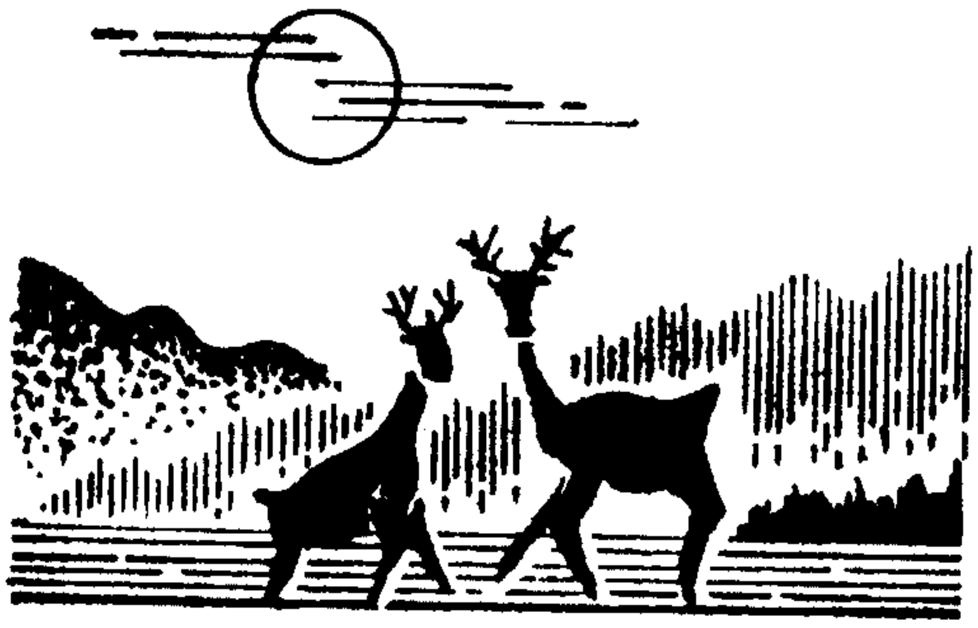

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

جۇلا

مەن سېنى كۆرۈپ جانان،
غەمگە مۇبتەلا بولدۇم،
ئوت ياقدىڭ يۈرەكىمگە،
ئاشىق بىقەرار بولدۇم.

ياھۇ-يارەي، ئاللا يەي،
بىر گۈل يارەي، ئاللا يەي.
ئاتەش كۆزلۈك جانانىم،
جانانىمەي، ئاللا يەي،
ۋاي، ئاللايەي، دوست ئاللا يەي،
ۋاي، ئاتەش كۆزلۈك جانانىم.

ئايغا ئوخشايدۇ يۈزۈڭ،
چولپانغا ئوخشايدۇ كۆزۈڭ.
ئوخشايدۇ ناۋات-قەنگە،
شۇ سېنىڭ شىرىن سۆزۈڭ.

ئا، ياھۇ-يارەي، ئاللا يەي،

中央民族大学图书馆

ئا، بىر گۈل يارەي، ئاللا يەي.
ئاتەش كۆزلۈك جانانىم،
جانانىمەي، ئاللا يەي،
ۋاي، ئاللا يەي، دوست ئاللا يەي،
ۋاي، ئاتەش كۆزلۈك جانانىم.

ئاي بولدى، يىلمۇ بولدى،
سېنىڭ ئوتۇڭدا كۆيگىلى.
ئىنتىزار بولدۇم ئەجەپ،
ئاي يۈزۈڭنى كۆرگىلى.

ياھۇ-يارەي، ئاللا يەي،
ئا، بىر گۈل يارەي، ئاللايەي.
ئاتەش كۆزلۈك جانانىم،
جانانىمەي ئاللا يەي.
ۋاي، ئاللا يەي، دوست ئاللايەي،
ۋاي، ئاتەش كۆزلۈك جانانىم.

ئاللا، ئېتىم سەمرىمەيدۇ،
ئېگىز ئوتىدا.
يۈرەك-باغرىم پارە بولدى،
يارنىڭ ئوتىدا.

ئاللا، يارىم جامالىڭدىن،

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

بولدۇم ۋەيرانە.
ئىشق ئوتى يامان ئىكەن،
قىلدى دىۋانە.

ياھۇ، يارەي، ئاللا يەي،
ئا، بىر گۇل يارەي، ئاللا يەي.
ئاتەش كۆزلۈك جانانىم،
جانانىمەي، ئاللا يەي.
ۋاي، ئاللا يەي، دوست ئاللايەي،
ۋاي، ئاتەش كۆزلۈك جانانىم.[1]

— خەلق قوشاقلىرىدىن.

[1] «ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى» 6-كىتاب، 153-بەت؛ 7-كىتاب، 98-بەت؛ شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1984-يىل نەشرى.

中央民族大学图书馆

سەنەم

دىلبەرا، ماڭا سىنىڭدەك يارۇ جانان قايدادۇر،
ساڭاھەم مەندەك ئەل ئىچرە زارۇ ھەيران قايدادۇر.

يۇرەكىم بولدى جەراھەت، باغلادى زەردابۇ قان،
سەن كەبى مەرھەم قىلۇر يارى قەدىردان قايدادۇر.

خەستەۋۇ بىمار ئولۇپ، يولۇڭدا ياتسام مۇردەۋار،
سورغۇچى ھالى غەرىبىن مەرھەمى جان قايدادۇر.

ئەرز ئېتەي دەردىمنى ئايتىپ، ئەي پەرى، دادىمغە يەت،
كىشۋەرى ئىشق ئىچرە سەندەك ئەدلى سۇلتان قايدادۇر.

كۆرگەلى زۇلفى پەرىشانىڭ، پەرىشاندۇر كۆڭۇل،
بول پەرىشان زۇلفىغە مەندەك پەرىشان قايدادۇر.

لۇتف ئېتىپ، جانا، كۆتەر ئايدەك جەمالىڭدىن نىقاب،
كۆرگەلى ھۇسنۇڭنى مەندەك زارۇ ھەيران قايدادۇر.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

غۇنچە يەڭلىغ قان بولۇپ، ئىشقىڭ بىلە خامۇشمەن،
بول ھۇۋەيدادەك ساڭا باغرى تولا قان قايدادۇر.❶

— ھۇۋەيدا.

ۋەزىن ياپىرىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف

فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلۇن

—◡— —◡— —◡— —◡—

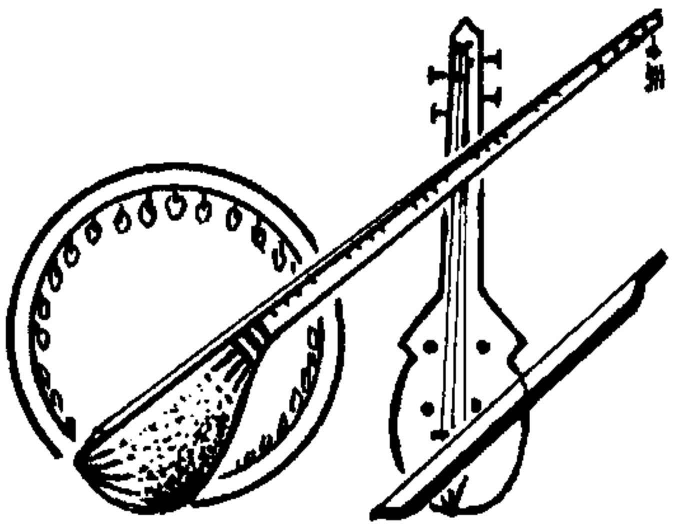

❶ 1) «دىۋانى ھۇۋەيدا»، چاپ نۇسخا، 1909-يىل تاشكەنت نەشرى.
2) «مۇقام تېكىستلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1964-يىل نەشرى، 276-بەت.
3) «بۇلاق» ژۇرنىلى، 1989-يىل 1-سان، 92-بەت.

中央民族大学图书馆

چوڭ سەلقە

بۈگۈن ئايغا ئالتە دەيدۇ، سانسام يەتتى،
بۋاپاغا ئاشىق بولسام، تاشلىدى-كەتتى.

تاشلاپ كەتسەڭ كەتكىنىڭنى ئۇنۇتمىغايمەن،
ئەمدى كەلسەڭ سەن قېشىمغا يولاتمىغايمەن.

يولاتمايمەن قېشىمغا مۇڭلۇنۇپ قالسۇن،
ئارپا، بۇغداي سامانىدەك سارغىيىپ قالسۇن.

قانداق كىشى كېتەر ئىكىن يارىنى تاشلاپ،
مەيلى بولسا ئېلىپ كەتسۇن بىللىلا باشلاپ.❶

—— خەلق قوشاقلىرىدىن.

❶ «ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى» 6-كىتاب، 149-بەت، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1984-يىل نەشرى.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

كىچىك سەلقە

بىرىنچى ئاھاڭ

كۆرگەلى ھۆسنۈڭنى زارۇ مۇبتەلا بولدۇم ساڭا،
نې بەلالىغ كۈن ئىدىكىم ئاشنا بولدۇم ساڭا.

ھەر نەچە دېدىمكى كۈن-كۈندىن ئۆزەي سەندىن كۆڭۈل،
ۋەھكى، كۈن-كۈندىن بەتەرراق مۇبتەلا بولدۇم ساڭا.

مەن قاچان دېدىم ۋەفا قىلغىل، ماڭا زۇلم ئەيلەدىڭ،
سەن قاچان دېدىڭ فىدا بولغىل، فىدا بولدۇم ساڭا.

قاي پەرى پەيكەرغە دەرسەن تەلبە بولدۇڭ يۇسفەت،
ئەي پەرى پەيكەر، نې قىلساڭ قىل ماڭا، بولدۇم ساڭا.

ئەي كۆڭۈل، تەركى نەسىھەت ئەيلەدىم ئاۋارە بول،
يۈز بەلا يەتمەسكى، مەن ھەم بىر بەلا بولدۇم ساڭا.

中央民族大学图书馆

جامى جەم بىرلە خىزىر سۇيى نەسىبەمدۇر مۇدام،
ساقىيا، تا تەركى جاھ ئەيلەپ گەدا بولدۇم ساڭا.

غۇسسە چەڭگىدىن نەۋائى تاپمادىم ئۇششاق ئارا،
تا نەۋائىدەك ئەسرۇ بىنەۋا بولدۇم ساڭا.❶

— نەۋائى.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف

فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلۇن

— ⌣ — — — — ⌣ — — — — ⌣ — — — — ⌣ —

ئىككىنچى ئاھاڭ

پەردەغە كىرگەن كەبى خۇرشىدى رەخشان ھەر كېچە،
ئەزمى خىلۋەت ئەيلەر ئول شەمئى شەبىستان ھەر كېچە.

ئول كۆلۈپ ئەھباب بىرلە سۇبھىدەك، مەن شەمئۋار،
ئۆرتەنىپ كۆڭلۈم، تۆكەرمەن دۇررى غەلتان ھەر كېچە.

❶ بىرىنچى دىۋان — «غەرايىبۇس-سىغەر»، قول يازما نۇسخا، 55-بەت.

中央民族大学图书馆

بىر قۇياش ھىجرانىدە ئۇرىيان تەنىم گەردۇن كەبى
مىھر ئوتىدىن كۆرگۈزۈر مىڭ داغى پىنھان ھەر كېچە.

گەھـگەھ، ئەي مەخمۇرى خاب ئالۇد، سور ئول خەستەنى،
كىم يېتەر ئاغزىغە لەئلىڭ يادىدىن قان ھەر كېچە.

ناسىھا، نې نەۋئ پىنھان تائەت ئەيلەيكىم، ئالۇر
دىنۇ دانىش نەقدىنى بىر نامۇسۇلمان ھەر كېچە.

بىر كېچە سورغىل مېنى، ئاندىن بۇرۇنكىم سورغاسەن:
«قانى ئول بىدىلكى، ئەيلەر ئېردى ئەفغان ھەر كېچە»

چەك، نەۋائى، نالە، كۆز مەي بەرسۇنۇ باغرىم كەباب،
چۇن بولۇر ئول ئاي خەيالى بىزگە مىھمان ھەر كېچە.❶

—— نەۋائى.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف

فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلۇن

—‿— ——‿— ——‿— ——‿—

---

❶ ئىككىنچى دىۋان — «نەۋادىرۇش-شەباب»، قول يازما نۇسخا، 497-بەت.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com
中央民族大学图书馆

ئۈچىنچى ئاھاڭ

ۋەھ، نە خۇشدۇر خەستەلىكدە كۆرسەلەر يارىم كېلىپ،
ياكى يالغۇزلۇقدا ياندا تۇرسا دىلدارىم كېلىپ.

ياد ئېتەر ئۇلسام بەناگاھ ئۇل پەرى يۈزلۈكنىكىم،
كۇلبەم ئىچرە ئۇل دەمى ئولتۇرسە گۈلزارىم كېلىپ.

كەلسە غەمنىڭ لەشكەرى باشىمنى ئايلاندۇرماغە،
گۇفتەلىغ قىلسە، يانىمغە ئۇل شەكەرخارىم كېلىپ.

قۇتۇلۇر ئېردىم بۇ غەمدىن، ئۇل دىلئارامىم كۆرۈپ،
ۋەھ، ئەگەرچەندىكى قەتل ئەتسە دىلئازارىم كېلىپ.

بۇ كۆڭۈلنى بارچە غەملەردىن خەلاس قىلغاي ئىدى،
بىر نەزەر قىلماق بىلە ئۇل شوخى خۇنخارىم كېلىپ.

كىچىك سەلىقە چوشۇرگىسى

نەچچە ۋەقت ئەيلەپ تەھەممۇل، ئەي بىلال، بولغىل خەمۇش،

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

مەرھەمەت ئەيلەر ستەم يەتكەندە غەمخارىم كېلىپ.❶

— بىلال نازىم.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف

فائىـلاتۇن فائىـلاتۇن فائىـلاتۇن فائىلۇن

—ᵕ— — —ᵕ— — —ᵕ— — —ᵕ—

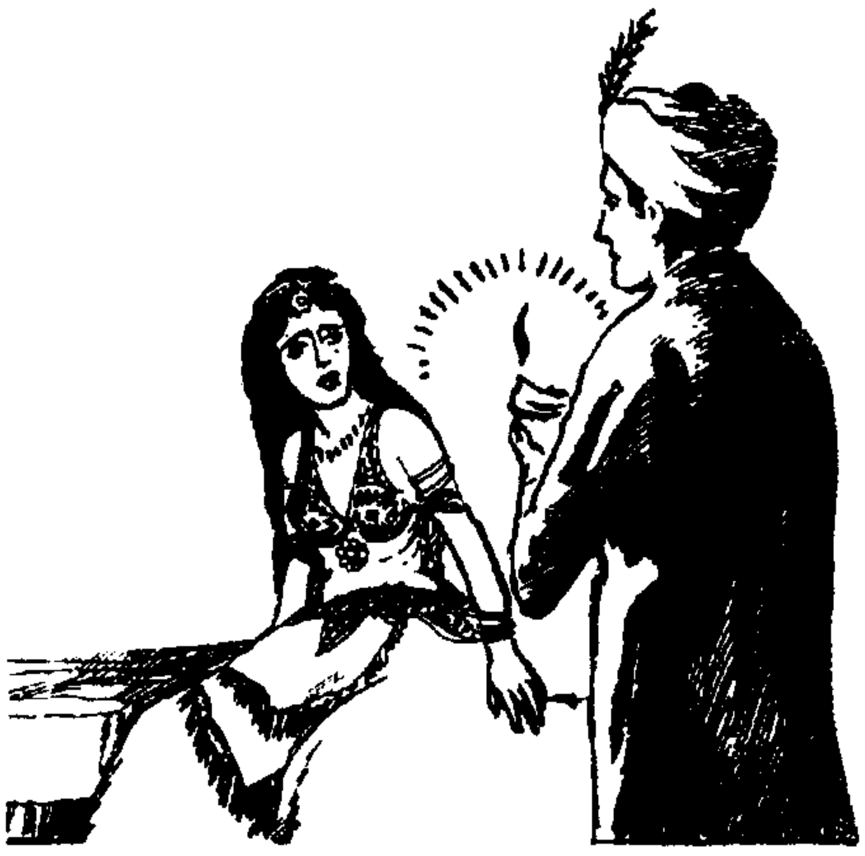

❶ «بىلال نازىم»، قازاقىستان دۆلەت گۈزەل ئەدەبىيات نەشرىياتى 1961–يىل نەشرى، 32–بەت.

中央民族大学图书馆

تەئكىد

ئىشق ئارا مەنمەن دەمى بىمھنەتۇ غەم بولماغان،
جانىدىن مەھرۇم ئولۇپ، جانانغە مەھرەم بولماغان.

يۈز ۋەفا ئەيلەپ، جەفادىن ئۆزگە نەفئى كۆرمەگەن،
مىڭ جەفا كۆرۈپ، ۋەفاسى زەررەئى كەم بولماغان.

مىڭ قوياشچە كۆرگەن ئۆز يارىن، ۋەلې يار ئالىدا،
مىڭ ئۆلۈشىدىن بىرىچە زەررەنىڭ ھەم بولماغان.

ئالەم ئەھلى ئىشق ئارا رەسۋالىغىم تەئن ئەتمەگىز،
كىمدۇرۇر ئاشىق بولۇپ، رەسۋايى ئالەم بولماغان.

ئەنجۇم ئىرمەس تەردۇر ئاھىم ئوتىدىن كۆك سەقفىدە،
ۋەھكى، بۇ تەردىن بىنايى قالمادى نەم بولماغان.

دەستگىرى ئىستەكىم غەمدىن خەلاس ئىمكان ئەمەس،
ئولكى بىر زەررىن كەمەر بىلگە مەھكەم بولماغان.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئەي نەۋائى، بىلكى، تاپماس لەئلدىن قۇتى ھەيات،
جاننى تەسلىم ئەيلەمەكلىككە مۇسەللەم بولماغان.❶

— نەۋائى.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف

فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلۇن

— ∪ — —   — ∪ — —   — ∪ — —   — ∪ —

❶ تۆتىنچى دىۋان — «فەۋايىدۇل-كىبەر»، قول يازما نۇسخا، 972-بەت.

中央民族大学图书馆

داستان

بەشىنچى داستان

كۆكسۈمنى چاك ئېتىپ قانلار يىغلادىم،
كېسىپ-كېسىپ قارا باغرىم تۇزلادىم.
ئەرزى ھالىم بىرىن-بىرىن سۆزلەدىم،
رەھمى كېلىپ بىزگە نىگاھ ئەيلەدى.

كۆپ جەفالار چېكىپ باغىڭە كىردىم،
باغبان بولۇپ ئالما، نارىن تەرمەدىم.
شۇكر لىللاھ يەنە جەمالىڭ كۆردۈم.
تەڭرى سېنى بىزگە ئەتا ئەيلەدى.

بەلالاردىن قاچىپ كىردىم دەرياگە،
ھەر زەمان ئۇچرادىم تۇرلى جەفاگە.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

قۇلاق سال، دىلبەرا، ئۇشبۇ سەۋداگە،
بىزگە بۇ قىسمەتنى خۇدا ئەيلەدى.

سەنسەن سەنەۋبەرنى ۋەفالىق يارى،
ساڭا فىدا بولسۇن جانى ئەفگارى.
مۇختەسەر ئەيلەسەم ئۇشبۇ دەفتارى،
بىۋەفا دۇن كىمگە ۋەفا ئەيلەدى.❶

— «سەنەۋبەر» داستانىدىن.

ئىككىنچى داستان

نەمايان ئولدۇڭ، ئەي دىلبەر، يۈزۈڭنى ئافتاب ئەيلەب،
قارا كاكۇل بىلە زۇلفى پەرىشانىڭ نىقاب ئەيلەب.

لەبىڭ خالىنى كۆرگەچ، تەن ئۆيىدە ناتەۋان كۆڭلۈم،
قۇشىدۇركىم قەفەسدە تەلپىنىپ كۆپ ئىزتىراب ئەيلەب.

❶ «بۇلاق» ژۇرنىلى، 1991-يىل 1-سان، 110-بەت.

中央民族大学图书馆

جەمالىڭ دەفتەرىدىن نۇكتەئىنى شەرھ ئېتە ئالمان،
يىلى ئۇمرۇم ئىچىدە، ئەي پەرى، يۈزمىڭ كىتاب ئەيلەب.

نە كافىر كۆزلەرىڭ ئالەمنى تەنها ئەيلەدى تاراج،
شەبىخۇن كەلتۈرەر غەم جانىمە يۈزمىڭ ئىتاب ئەيلەب.

ۋەفا ھەرفىنى سورغاندا ماڭا سەن تازە جان بەردىڭ،
مەسىھا لەبلەرىڭ ئېئجازىدىن گويا جەۋاب ئەيلەب.

سەھەر تۇرفە چەمەندە گۇل بىلە تەنها شەراب ئىچتى،
ئەجايىب باغبانى سىينەئى بۇلبۇل كەباب ئەيلەب.

گۇلىستانى سۇخەننى سەيرئېتەردە ساھىبى دىۋان،
چېكەر باشىغە گۇلدەك مىسرەئىنى ئىنتىخاب ئەيلەب.

نەكۆندۈز شەرتدۇر مەي ئىچكەلى شۇربى مۇدامىڭدىن،
قەدەھ تۇت ساقىئى سىيمىن بەدەنكىم ماھتاب ئەيلەب.

ھەقىقەت جىلۋەگەردۇر، دەر ھەقىقەت ياشۇرۇپ بولماس،
مەجاز ئەھلى زەلىلى تەلبەگە مۇنداغ قەباب ئەيلەب.❶

—— زەلىلى.

❶ «دىۋانى زەلىلى» ، ش ئۇ ئار مۇزېيىدا ساقلىنىۋاتقان 05-نومىرلىق قول يازما نۇسخا، 157-بەت.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ۋەزن ئايرىمىسى

بەھرى ھەزەجى مۇسەممەنى سالم

مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن

– – – ⏑ – – – ⏑ – – – ⏑ – – – ⏑

ئۈچىنچى داستان

باغبان بولۇپ باغىڭ ئىچرە،
تەرسەم تازە گۈللەرىڭنى.
ئىگەم سېنى خۇش ياراتمىش،
ئەگسەم نازۇك بەللەرىڭنى.

مېنى سورساڭ ئۇشبۇ دەمدە،
رەڭگىم سارىغ، كۆزۈم نەمدە.
ئاي يۈزۈڭگە تۇتما پەردە،
تەرھىنالە قوللارىڭنى.

中央民族大学图书馆

مەڭزىڭ ئەسلى لالەدۇر،
باقىشىڭ جانىنى ئالەدۇر،
لەبىڭ ئالتۇن فىيالەدۇر،
ئىچىپ قانسام باللارىڭنى.

سەھەر قوپۇپ ساچىڭ تارا،
گۈل يۈزۈڭگە رومال ئورا،
رەقىب يۈزى بولسۇن قارا،
بىلىپ يۈرسەم يوللارىڭنى.

غەرىب ئاشىق بولدۇم فەقىر،
گۇناھىمغە بولدۇم مۇنكىر،
دۇئا بىرلە ئەرزىن ئوقىر،
قىبلە ئەيلەپ خاللارىڭنى.❶

— «غەرىب-سەنەم» داستانىدىن.

❶ 1) «شاھ غەرىب-شاھ سەنەم»، قول يازما نۇسخا، 59-بەت.
2) «ئون ئىككى مۇقام تېكىستلىرى»، 1964-يىل نەشرى، 87-بەت.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

تۈنىجى داستان

ئارادىن ھېچ سۆز كەچمەيىن،
جان ئاكا، قايان بارۇرسەن؟
مېنىڭ گۇلۇم ئاچىلمايىن،
جان ئاكا، قايان بارۇرسەن؟

ئانامنىڭ خىزمەتىن قىلماي،
كەفەن سوراغىدا بولماي،
ئۆز قولۇڭدا گۆرگە قويماي،
جان ئاكا، قايان بارۇرسەن.

بىزگە دۇنيا زىندان بولدى،
كىيگەنىمىز كەفەن بولدى،
ئىچكەنىمىز زەھەر بولدى،
جان ئاكا، قايان بارۇسەن؟

بىزنى ئەيلەدىڭ بىچارە،
باغرىم بولدى پارە-پارە،
يۈرەكىمگە سالىپ يارە،

中央民族大学图书馆

جان ئاكا، قايان بارۇرسەن؟

گۇلجامالنى كۆپ زارلاتىپ،
يۈرەكىن ئوتقا داغلاتىپ،
بەختى قارانى قان يىغلاتىپ
جان ئاكا قايان بارۇرسەن؟❶

— «غەرىب-سەنەم» داستانىدىن.

❶ 1) «ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى» (2)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1986-يىل نەشرى، 244-245-بەتلەر.
2) «ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى» (1)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1991 -يىل نەشرى، 263-264-بەتلەر.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىردىن بىر تارقىتىش ئورنى
www.uyghurkitap.com

مەشرەب

بەنچى مەشرەب

قىلدى ئول ئاي ئالىدا ئاشىقلىغىم ئىزھارىنى،
مەن ئاڭا سىررىم دېدىم، بىلمەن ئانىڭ ئەسرارىنى.

كۆز قاراسىن ھەل قىلىپ، ئول ئايغا يازغۇم نامەئى،
بارى بۇ تەزۋىر ئىلە كۆرگەي كۆزۈم رۇخسارىنى.

كۆزىدىن تا جانغە يەتمەي لەئلىدىن بەرمەس ھەيات،
ئول مەسىھ ئۆلدۈم دېگەندە تىرگۈزۈر بىمارىنى.

ھەيفدۇركىم، رىشتەئى تەسبىھ قىلغاي ئەھلى زۇھد،
كۇفر زۇلفى ئىچرە ئۆلگەن زۇلفىنىڭ زۇننارىنى.

中央民族大学图书馆

ئارەزىڭ دەۋرىڭ چېكەردە گويىيا نەققاشى سۇنئ،
مىھر دەۋرى بىرلە تەڭ ئاچمىش ئىدى پەركارىنى.

تۆكمە جامىنكىم، بەلا سىيلى جەھاننى بۇزماسۇن،
مەست كۆرسەڭ، زاھىدا، دەيرى فەنا خەممارىنى.

ئەي نەۋائى، شەۋقىدىن ئۆلسەم، ئىمارەت قىلغاسەن،
تۇفراغىم بىرلە مۇھەببەت كوينىڭ دىۋارىنى.❶

— نەۋائى.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف

فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلۇن

—⏑— ——⏑— ——⏑— ——⏑—

* *

سېنى ئۇششاق كۆڭلىن غارەت ئەتكەچ، دىلرەبا دەرلەر،
مېنى سەن شوخ دامىغە ئەسىرۇ مۇبتەلا دەرلەر.

---

❶ تۆتىنچى دىۋان — «فەۋايىدۇل-كىبەر»، قول يازما نۇسخا، 1021—1022-بەتلەر.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

سىنى قەسرى جەمالى ھۇسن ئۆزرە شاھى مەھرۇيان،
مىنى رەسۋايى ئىشقىڭ كوچەسىدە بىر گەدا دەرلەر.

بۇكۈن ھەر زەرد رويى ئىشقىڭ ئوقىدە شەھىد ئولسە،
قىيامەت كۈنى بىر گۇلچىھرەئى گۇلگۇن قەبا دەرلەر.

ئەجەب قەۋمىدۇر ئەسھابى رىزا بىرلە ۋەفالارىكىم،
بەلا تىيغى باشىدا سايەئى بالى ھۇما دەرلەر.

ئەگەر ئۇمرى جىگەر پەرگالەسىدىن مەن غىزا بەرسەم،
قاچان نامىھرىبان ئىتلارنى ئۆزگە ئاشنا دەرلەر.

كۆرۈپ مەشھۇرىنى بۇ نەۋئ سەرگەردانۇ سەرگەشتە،
غەم ئابادى جەھان ئىچرە غەرىبۇ بىنەۋا دەرلەر.1

— مەشھۇرى.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى ھەزەجى مۇسەممەنى سالىم

مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن

— — — ᵕ — — — ᵕ — — — ᵕ — — — ᵕ

---

1 «دىۋانى مەشھۇرى» ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995–يىل نەشرى، 67–بەت.

中央民族大学图书馆

ئىككىنچى مەشرەب

بىرىنچى ئاھاڭ

ئەي پەرىزادى زەمانىم، جان بىلە قۇل مەن ساڭا،
گۈلشەنى ھۆسنۈڭداقى بىر دەستە سۈنبۈل مەن ساڭا.

ئەي گۈلى گۈلزارى جەننەت، دىلبەرى ساھىب جەمال،
گۈل يۈزۈڭنىڭ ئوتىدا بىر خەستە بۇلبۇل مەن ساڭا.

باردۇرۇر ھۆسنىڭ سىنىڭ بىلقىسۇ يۈسۈفدىن فۇزۇن،
مەي ئىچەر بولساڭ، نىگارا، ساغەرى مۇل مەن ساڭا.

ياستانىپمەن ئىشكىڭنى جانۇ دىل بىرلە مۇدام،
ساقلاساڭ قۇل مەن ساڭا، گەر خەرجلەسەڭ پۇل مەن ساڭا.

قىل قەلەندەرغە، نىگارا، لۇتفىدىن بىر ئىلتىفات،
مۇددەتى بولۇپدۇرۇر، ئەي دىلرەبا، قۇلمەن ساڭا❶

— قەلەندەر.

❶ «دىۋانى قەلەندەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل نەشرى، 9-بەت.

中央民族大学图书馆

ۋەزىن ئارىيىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف

فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلۇن

—ᵕ— ——ᵕ— ——ᵕ— ——ᵕ—

ئىككىنچى ئاھاڭ

ئەرزىم ئىشتكىل، ئەي با لەتافەت،
قىلغىل تەرەھھۇم ئەيلەپ شەفائەت.

سەن بىر ھۇمايى، مەن بىر گەدايىك،
يايغىل باشىمغە چەترى سەئادەت.

نە گىريە قىلماي، نە زار بولماي،
نە غەمغە قالماي، ئەي سەرۋى قامەت.

دەردىم بەسى كۆپ، ھەددىن زىيادە،
دايىم كۆرەرمەن ئەلدىن مەلامەت.

مەجنۇنلۇغۇمدە بىمھرى گەردۇن،
باشىمغە ئۇردى سەڭگى شەقاۋەت.

中央民族大学图书馆

مەن زارىغەكىم يارى ۋە فاسىز،
دىلخەستە قىلدى ئەيلەپ زەرافەت.

فەقرى بىلالى قىلغىل دۇئايى،
يارغە يېتەرسەن بولساڭ سەلامەت.❶

— بىلال نازىم.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى مۇتەقارىبى مۇسەممەنى ئەسلەم

فەئلۇن فەئۇلۇن فەئلۇن فەئۇلۇن

— — ⏑ — — — — ⏑ — —

❶ «بىلال نازىم»، قازاقىستان دۆلەت گۈزەل ئەدەبىيات نەشرىياتى 1961-يىل نەشرى، 44-بەت.

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

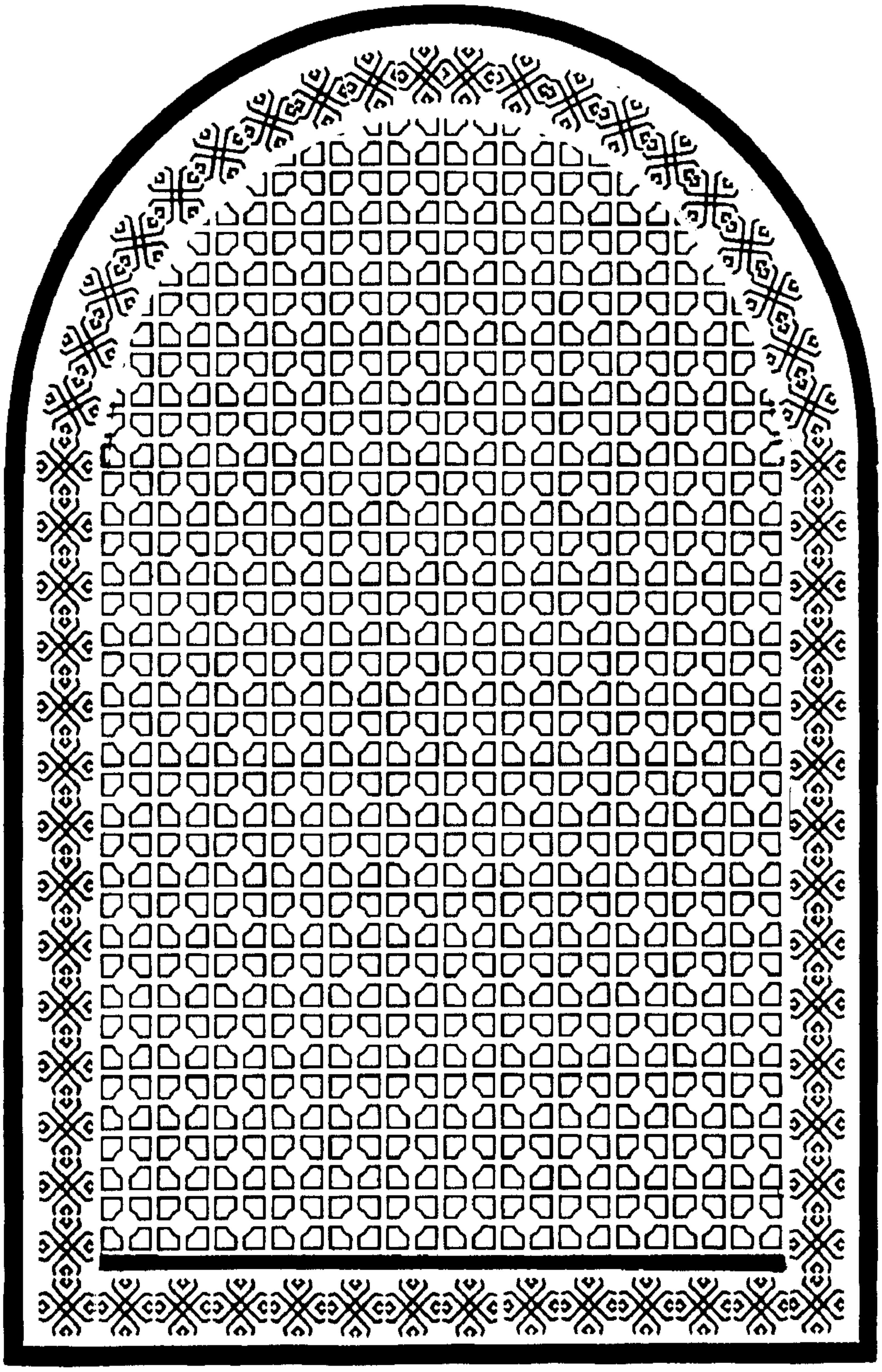

中央民族大学图书馆

يەشلەر

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

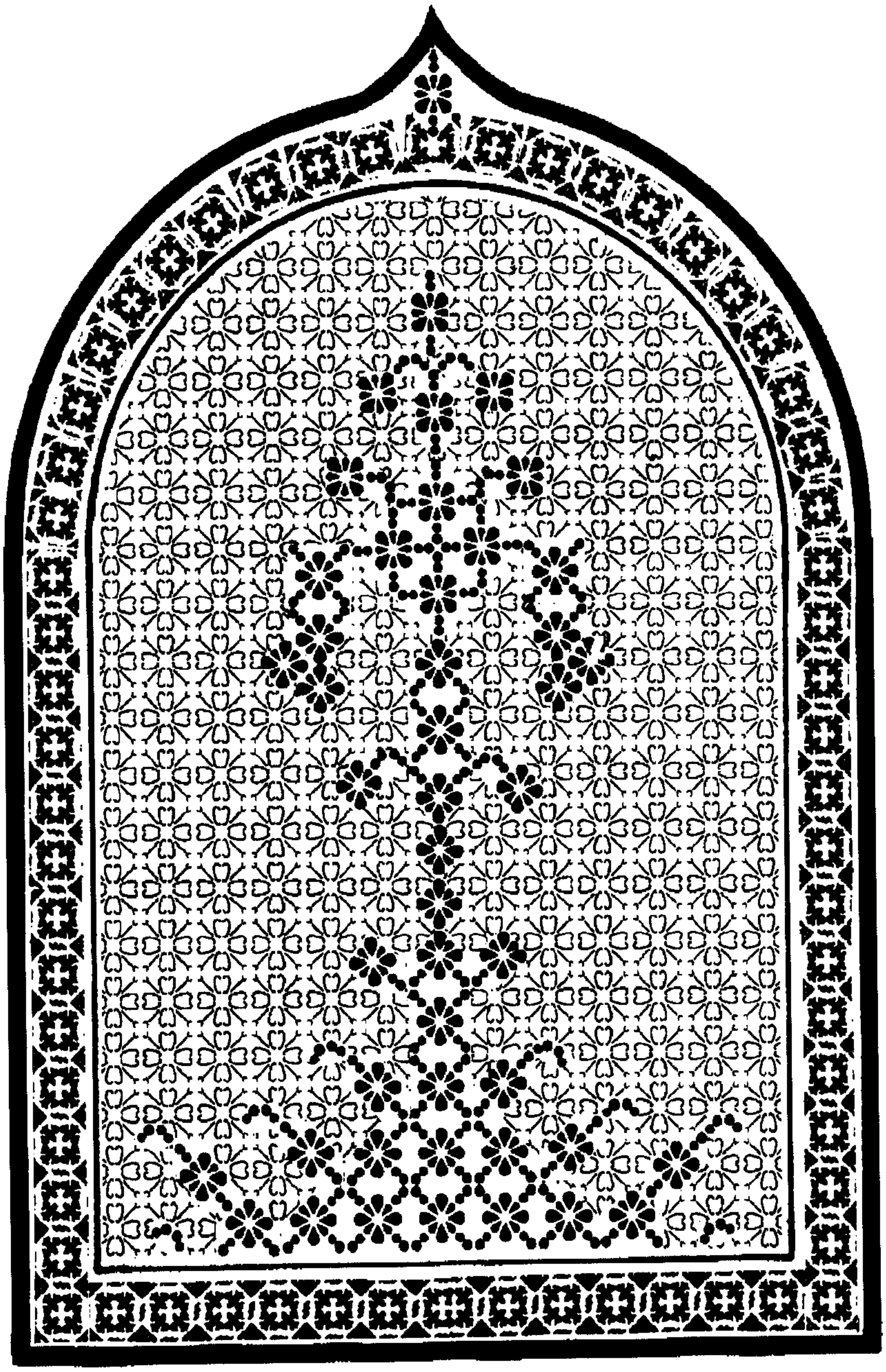

中央民族大学图书馆

مۇندەرىجە

چوڭ نەغمە

مۇقەددىمە

نالان جىنىم .... ئەرشى (49)

تەئەززە

خۇددى قۇياش پېتىشى بىلەن .... نەۋائى (50)

نۇسخە

ۋاي دەرىغ .... ئەرشى (51)

مۇستەھزاد (بىرىنچى ئاھاڭ)

ئەي، ھۆسن مەملىكىتىنىڭ .... بىلال نازىم (53)

ئىككىنچى ئاھاڭ

قەددىڭ گۈزەللىك .... مەشھۇرى (54)

سەنەم

ئەي دىلبەر .... ھۇۋەيدا (55)

كىچىك سەلقە (بىرىنچى ئاھاڭ)

ساڭا ئاشنا بولغان شۇ كۆن .... نەۋائى (56)

ئىككىنچى ئاھاڭ

نۇرلۇق قۇياش ھەر ئاخشىمى .... نەۋائى (57)

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئۈچىنچى ئاھاڭ
ئاھ، خەستىلىكىمدە............... بىلال نازىم (57)

تەئكىد

مۇھەببەت يولىدا .... نەۋائى (58)

داستان

ئىككىنچى ئاھاڭ
ئەي دىلبەر،.......................... زەلىلى (60)

مەشرەب

بىرىنچى مەشرەب
ئۇ ئاينىڭ ئالدىدا .... نەۋائى (62)
ئاشىقلار كۆڭلىنى..................... مەشھۇرى (63)
ئىككىنچى مەشرەب (بىرىنچى ئاھاڭ)
ئەي زاماننىڭ پەرىزادى .... قەلەندەر (64)
ئىككىنچى ئاھاڭ
ئەي گۈزىلىم، .... بىلال نازىم (65)

中央民族大学图书馆

چوڭ نەغمە

مۇقەددىمە

ناتىۋان جىنىم ۋىسال پىراقىدا پىغان چېكىدۇ. ئەي ئىگەم، گۈل يۈزلۈكۈمنى ماڭا نېسىپ قىلساڭ بولماسمىدى.

ئۈزاقتىن بىرى بىر رەھىمسىزنىڭ قولىغا مۇپتىلا بولۇپ قالدىم. ئۇ غەمكىن غۇبارىمنى ئاخىرى كۆككە سورۇدى.

ئىشقىم شۇنداق كامالەتكە يەتتىكى، ۋامىق بىلەن فەرھادنىڭ روھى كېلىپ مازىرىمنىڭ شېمىنى پەرۋانىدەك ئايلىنىدۇ.

يۈرەك قېنىمنىڭ سامانىدەك چىرايىمنى شەپەق رەڭگىگە كىرگۈزگەنلىكىنى كۆرگەن تاماشاچىلار بۇ باھارنىڭ لالىزارىمىكىن دەپ قالىدۇ.

بۇ دۇنيادا نەپەس ئالغۇچىلىك تۇرالىشىمنى بىلمەيمەن، چۈنكى بۇ ئالەمدىكى ئۆمرۈمدىن ھەرگىز ۋاپا كۆرمىدىم.

يۈزۈڭنى ئاچ، بۇ بىقارار جېنىمنى تېخىمۇ تەلپۈندۈر، ئەگەر گۈل ئۆزىنى نىقابلىسا، بۇلبۇل قانداق ئارام تاپالايدۇ.

中央民族大学图书馆

ئەي ساقى، لىۋىڭنىڭ شارابى ئۈچۈن جىنىم كۆپ دەرد چەكتى،
تەبەسسۇم جامىنى تولدۇرۇپ، مىنى خۇماردىن چىقار.
ئەي جانان، جامالىڭدىن مەھرۇم بولۇپ قاچانغىچە غەمكىن يۈرۈ-
مەن؟ ۋىسالىڭ بىلەن ئۈمىدۋار دىلىمنى مەمنۇن قىلغايسەن.
كۆكسۈمدىكى جاراھەتنى قايغۇنىڭ قاناتقانلىقىدىن خۇشالمەن.
چۈنكى ئۇ رەھىمسىز يار بۇ ئېچىلغان لاللىزارىمنى كۆرسە خۇشال بولۇپ
قالار.
يوقلۇق ۋادىسىدىن مايسىزارىمنى تاپالمىدىم. شۇڭا ئەنقا قۇشى
ئىزدىگەن تەقدىردىمۇ مەندىن نىشانە تاپالمايدۇ.
ئەي ئەرشى، ئۆزلىكىدىن كەچمەي تۇرۇپ ۋىسالغا يېتىش مۇمكىن
ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن خازان بولغان يوپۇرماقتا ئوخشاش بارلىقىمنى
بەرباد قىلاي

—— ئەرشى.

تەتەززە

خۇددى قۇياش پېتىشى بىلەن يولتۇزلار چاقنىغاندەك، ئۇ يۈزىنى
ياپسىلا كۆزۈمدىن ياشلار تۆكۈلدۇ.
بالاخور كۆز بىلەن قاش ئىمانىمنى بۇلاپ كەتكەچكە، بىر تال

中央民族大学图书馆

بادام ئۇزۇقۇم، مەيخانىنىڭ بىرچېتى مېھرابىم بولدى.
تاڭ سەھەرنىڭ سەلكىن شاملى قۇياشنىڭ يۈزىنى ئاچقاندەك،
ئاھىم ئۇ ئاينىڭ ئىشقىنى بارغانسىرى ئاشكارىلىدى.
سېخىيلىق بىلەن بىرەر قېتىم سۆيدۈرمىدىڭ، بەك قاتتىق ئىكەن-
سەن، دېسەم، ئۇ: ياقۇتمۇ قاتتىق تاشنىڭ بىرخىلىغۇ، دەپ پىچىرلىدى.
ئۇقۇشنىڭ يۈرىكىمگە قادالغانلىقى مەندىن جان تالاشقانلىقىمى-
كىن، ئەمما جېنىم ۋە يۈرىكىم سېنىڭ ئوقۇشنى تالىشىدۇ ئەمەسمۇ.
ئەبەدى ھايات ئىزدىسەڭ يالغۇزلۇقنى ئىختىيار قىل، چۈنكى سەر-
ۋى دەرىخى تۈز ئۆسۈپ ئادەتلەنگەچكە بوستاندا ھەمىشە كۆكلەپ
تۇرىدۇ.
نەۋائى ئۈنىڭ قېشى ئالدىدا جان بەرسە ئەيىپلىمەڭ، چۈنكى ئۇ
ھەممە ئادەم باش قويىدىغان مېھرابتۇ.

— نەۋائى.

نۇسخە

ۋاي دەرىغ، بۈگۈن ئۇ گۈزەل مېنى تاشلاپ كەتتى، بىر مۇنچە
ياتلار قېلىپ، ئۇ يار-جانان كەتتى.
ئۇ چەۋەنداز ئېتىنى ئويىنىتىپ نەزەردىن غايىب بولدى، ئىزىنىڭ

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تۆپرىقنى كۆزۈمگە تۇتىيا قىلىپ كەتتى.

گەرچە [ئاسماندا] قۇياشلا پەيدا بولسا، ئۇنىڭ نىمەكېرىكى،
ئەمدى ئىككى ئالەمنى نىمە قىلاي، باھاسىز گۆھەر كەتتى.

نىمىدىگەن ياخشى، ئۇنىڭ ۋىسال بەزمىسىدىن بىرنەچچە كۈن
بەختىيار بولغان ئىدىم. بۈگۈن نۇرلۇق كۆزۈمنى قاراڭغۇلاشتۇرۇپ، ئۇ
ئاي سۈرەتلىكىم كەتتى.

ئەمدى ياردىن ۋاپا كۈتۈش پايدىسىز، ئۇ ۋاپاسىز مېنى ھىجرانلىق
دەردىگە ئەسىر قىلىپ قويۇپ كەتتى.

ئەي تەڭرىم، ئۇ قانداق بىر بىۋاپا، بىرشوخ، زالىم ئىدىكىن،
ئەرشىنى تۈمەنمىڭ دەرد بىلەن بىچارە قىلىپ قويۇپ كەتتى.

—— ئەرشى.

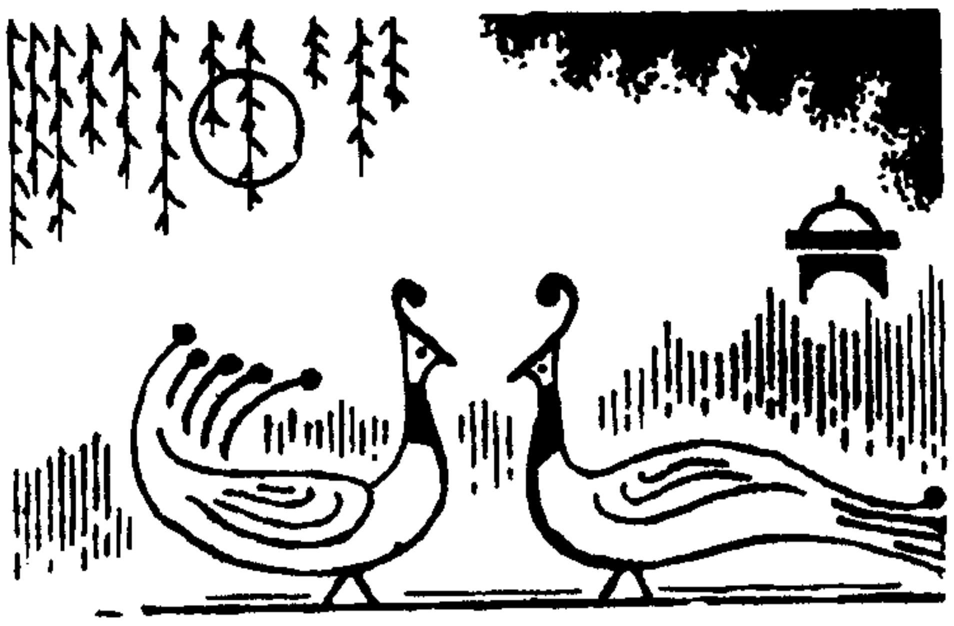

中央民族大学图书馆

مۇستەھزاد

بىرىنچى ئاھاڭ

ئەي، ھۆسن مەملىكىتىنىڭ سۇلتانىمۇ سەن، بىر بېقىشىڭ بىلەنلا كۆڭلۈمنى رام قىلىۋالدىڭ، سەن جاھانغا ئاپەت سالغۇچىمۇ؟

ئەي ئاي يۈزلۈكۈم، يۈرۈكۈمنى رام قىلىۋالدىڭ، بىراق ماڭا ئەسلا باقمىدىڭ، مەرۋايىتمۇ سەن، ياقۇتمۇسەن ياكى لەۋلىرىڭ مارجانمۇ؟

ئەي پەرى، جۇدالىق ئوتىدا كۆيدۈرۈسەن، ئۆلتۈرۈسەن، ھەم يىغلىتىپ كۈلدۈرۈسەن، سەن جاننىڭ بىر بالاسىمۇ؟

بۇ كۈنلەردە ۋۇجۇدۇمغا ئىشقىڭنىڭ ئوتىنى ياقتىڭ، بىلەلمىدىم، سەن ماڭا دوستمۇ، دۈشمەنمۇ ياكى جانانمۇ!

مېنى بۇلبۇلغا ئوخشاش گۈل يۈزۈڭگە زار قىلدىڭ، سەن گۈلمۇ، رەيھانمۇ، ھۆرمۇ ياكى غۇلمانمۇ!

سېنى ئەسلا غەمكىنلىكتە كۆرگىنىم يوق، گۈلشەن ئىچىدە گۈلدەك ئېچىلىپ تۇرساڭ، نەسترەن گۈلى سەندىن خىجالەتچىلىكتە قالدۇ، لېۋىڭ كۈلۈپ تۇرغان غۇنچىمۇ!

ئۆيۈڭدىن جىلۋىلىنىپ چىقساڭ، مۇشتەرى يۇلتۇزىمۇ سەندىن رەشك قىلدۇ، ياكى سەن ھۆسن ئېلىنىڭ نۇرلۇق ئېيىمۇ!

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكەت ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

بۇ پانى ئالەمدە سەندەك يېقىملىق كىشىنى كۆرگىنىم يوق، پەرىلە-
كىڭنى ياكى پەرىشتەلىكىڭنى ياكى ئىنسانلىقىڭنى بىلەلمىدىم.
بۇ بىچارە بىلالنى، قىزىلگۈلدەك يۈزۈڭگە بۇلبۇلغا ئوخشاش مەپ-
تۇن قىلدىڭ، سەن غۇنچىمۇ ياكى رەيھانمۇ!

— بىلال نازىم.

ئەتكەنچى ئاھاڭ

قەددىڭ گۈزەللىك بوستانىنىڭ نازلىق سەرۋىسى، يۈزۈڭ ھۆسن
گۈلىستانىنىڭ ياپراقلار ئارىسىدا ئېچىلغان گۈلىدۇر.
جامالىڭنى كۆرۈشكە ئىنتىزار ۋە بىقارار بولمىغان كىم بار، ھەممە-
كىشى ئاپتاپتەك جامالىڭنى زەررىلەردەك ئايلىنىدۇ.
ئەگەر گۈلزارلىققا كىرسەڭ، ئۇ يەردىكى يىغىلىشلاردا گۈزەل ھۆس-
نۈڭنى مەدھىيلەپ، داستان سۆزلەۋاتقانلىقىمنى كۆرۈسەن.
مەن نېمىشقا دۇنيادىكى ئادەملەرنىڭ شاھى بولالمايمەن، بۇلبۇلمۇ
ئۆزىنىڭ كۆڭۈلنى شادلاندۇرغۇچى ناۋاسى بىلەن قۇشلارنىڭ شاھى
بولالىغانغۇ!
زامان غەۋغاغا، دۇنيا پىتنىگە، جاھان ھەسەتخورلارغا تولغان، شۇڭا
مەشھۇرى ئۆزىنى كىشىلەرنىڭ كۆزىدىن قاچۇرۇپ، يوشۇرۇنغان.

— مەشھۇرى.

中央民族大学图书馆

سەنەم

ئەي دىلبەر، ماڭا سېنىڭدەك يار ۋە جانان نەدە، ساڭمۇ كىشلەر ئارىسىدا مېنىڭدەك زار ۋە ھەيران بولغانلار بارمۇ!

يۈرىكىم يارىلىنىپ قان-زەرداپقا تولدى، ئۇنىڭغا مەلھەم قىلغىلى ساڭا ئوخشاش قەدىردان يار نەدىن تېپىلىدۇ.

كىپسەللىكىمدىن يولۇڭدا مۇردىدەك ياتسام، مەندەك غېرىبنىڭ ھالىنى سورىغۇچى سەندەك جانىڭ مەلھىمى قايدا؟

ئەي پەرى، دەردىمنى ئېيتىپ ساڭا ئەرز قىلسام، دادىمغا يەتكىن، ئىشق مەملىكىتى ئىچىدە سەندەك ئادالەتلىك سۇلتان بارمىدۇ؟

يېيىلغان چاچلىرىڭنى كۆرگەندىن بېرى، كۆڭلۈم پەرىشاندۇر، بۇ يېيىلغان چاچقا مەندەك پەرىشان بولغان بارمۇ.

ئەي جانان، مەرھەمەت قىلىپ، ئايدەك جامالىڭدىن نىقابىڭنى ئاچقىن، ھۆسنۈڭنى كۆرگىلى مەندەك زار ۋە ھەيران بولغانلار تېپىلارمۇ.

يۈرىكىم غۇنچىدەك قان بولۇپ، ئىشقىڭدا گەپ سۆزدىن قالدىم. ساڭا بۇ ھۆۋەيدادەك باغرى قانغا تولغانلار تېپىلارمۇ؟

— ھۆۋەيدا.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

كىچىك سەلقە

بىرىنچى ئاھاڭ

ساقا ئاشنا بولغان شۇكۈن قانداق بالالىق كۈن ئىدىكىن، ھۆسـنۈڭنى بىر كۆرۈپلا ساقا باغلىنىپ قالدىم.

سەندىن كۆنسىرى كۆڭۈل ئۈزەي دەپ قانچە قىلسامىمۇ، ۋاي دەرىغ، ساقا كۆنسىرى تېخىمۇ بەتتەررەك باغلاندىم. مەن قاچان: «ۋاپا قىل» دېسەم، زۇلۇم سالدىڭ، لېكىن سەن قاچانىكى: «ماقا پىدا بول» دېسەڭ، پىدا بولدۇم.

قايسى پەرى ئۈچۈن مۇنچىۋالا تەلۋە بولۇپ كەتتىڭ دەۋاتسەنىڭ، ئەي پەرى، ماقا نېمە قىلساڭ قىل، ساڭىلا شۇنداق بولدۇم.

ئەي كۆڭۈل، نەسىھەتنى ئاڭلىماي ئاۋارىچىلىققا قالدىڭ، يۈز بالا يەتمىگەندەك مەنمۇ بىر بالا بولدۇم.

ئەي ساقى، مەنسىپىمنى تاشلاپ، ساقا تىلەمچى بولۇپ كەلگەندىن بېرى، جەمشىد جامى بىلەن خىزىر سۈيى (ئابى ھايات) دائىملىق نېسۋەم بولدى.

ئاشىقلار ئارىسىدا غەم چاڭى(سازى) دىن پەيزى ئالالماي، نەۋائىغا ئوخشاش ساقا بىچارە ئەسىر بولۇپ قالدىم.

— نەۋائى.

中央民族大学图书馆

ئىككىنچى ئاھاڭ

نۇرلۇق قۇياش ھەر ئاخشىمى پەردە ئىچىگە كىرىپ كەتكەندەك،
ئۇ كېچەمنىڭ چىرىقىمۇ خىلۋەتكە كىرىۋالدى.

ئۇ ھەر ئاخشىمى دوستلىرى بىلەن تاڭ نۇرىدەك كۈلدى، مەن
كۆڭلۈمنى شامدەك ئۆرتەپ، ئۈنچە-مارجان تۆكۈپ چىقىمەن.

يالڭاچ گەۋدەم بىر قۇياشنىڭ پىراقىدا ھەركېچىسى ئىشق ئوتىدىن
خۇددى ئاسمانغا ئوخشاش مىڭلىغان يوشۇرۇن داغلارنى كۆرسىتىدۇ.

ئەي ئۆگىدىگەن مەست، كېسەلمەنىڭ ھالىدىن ئانچە-مۇنچە
خەۋەر ئالساڭچۇ، ھەر كېچە لېۋىڭنى ئويلاپ، ئۇنىڭ ئاغزىغا قان كېلىدۇ.

ئەي نەسىھەتچى، مەن كېچىسى قانداقمۇ يوشۇرۇن ئىبادەت قىلاي،
ئىمان ۋە ئەقىل بايلىقىمنى بىر نامۇسۇلمان ئېلىۋالغان تۇرسا.

بىر ئاخشام ھالىمنى سورا، بۇرۇنمۇ: «ھەر كېچىسى داد-پەرياد
قىلىدىغان ھېلىقى ئاشىق قېنى؟» دەپ سورايتتىڭغۇ.

نەۋائى، نالە كۈيىنى چال، كۆزۈم شاراب، جىگىرىم كاۋاپ تەييارلى-
سۇن، چۈنكى ھەر ئاخشىمى ئۇ ئاينىڭ خىيالى ماڭا مېھمان بولۇپ
كېلىدۇ ئەمەسمۇ!

— نەۋائى.

ئۈچىنچى ئاھاڭ

ئاھ، خەستىلىكىمدە يارىم يوقلاپ كەلسە ياكى يالغۇزچىلىقتا دىل-
دارىم كېلىپ يېنىمدا تۇرسا نېمىدىگەن ياخشى بولاتتى.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئۇ پەرى يۈزلۈكنى يادلىغان چېغىمدا تۈيۈقسىز ھوجرامغا كېلىپ،
گۈلدەك ئېچىلىپ ئولتۇرسا ئىدى.
دەرد ۋە غەم لەشكىرى بېشىمنى ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن كەلگىنىدە،
ئۇ شېرىن سۆزلۈكۈم يېنىمغا كېلىپ سۆھبەتلەشكەن بولسىچۇ كاشكى.
ئىخ، گەرچە دىلئازارىم كېلىپ جېنىمنى ئالسىمۇ، ئۇنى بىر كۆر-
سەم، دىلىمغا ئاراملىق يېتىپ، بۇ غەملەردىن قۇتۇلار ئىدىم.
ئۇ شوخ قانخورۇم كېلىپ بىرلا نەزەر تاشلىسا ئىدى، كۆڭلۈم
بارچە غەملەردىن خالاس بولاتتى.
ئەي بىلال، بىر قانچە ۋاقىت تاقەت قىل، ساڭا جەبىر-زۇلۇم
يەتكەندە غەمخارىڭ كېلىپ رەھىم-شەپقەت قىلىدۇ.

— بىلال نازىم.

تەئكىد

مۇھەببەت يولىدا بىر دەممۇ جاپاسىز، غەمسىز ئۆتمىگەن ئادەم
پەقەت مەن. جېنىدىن يىراقلىشىپ، جانانغا يېقىنلىشالمىغانمۇ مەن.
يۈزلەپ ۋاپا قىلىپ، جاپادىن ئۆزگە نەپ كۆرمىگەن، ۋاپانى قىلچە
كەم قىلماي، يۈزلەپ جاپا كۆرگەنمۇ مەن.
ئۆز يارىنى مىڭ قۇياشقا تەڭ كۆرسىمۇ، لېكىن يارى ئالدىدا
زەررىنىڭ مىڭ ئۈلۈشىدىن بىرسىچىلىك ئېتىۋارغا ئېلىنمىغانمۇ مەن.

中央民族大学图书馆

ئەي ئالەم ئەھلى، ئىشق يولىدىكى رەسۋالىقىم ئۈچۈن تاپا-تەنە
قىلماڭلار، ئاشىق بولۇپ رەسۋايى ئالەم بولمىغان زادى كىم بار؟

ئاسماننى قاپلىغان يۇلتۇز ئەمەس، ئاھىم تۈتۈنىدىن ھاسىل بولغان
بۇلۇت، ئۇنىڭ تامچىلىرىدىن ھۆل بولمىغان مەۋجۇدات قالمىدى.

بىر ئۇستازنى ئىزدە، ئۇنىڭ ئالدىدا بېلىڭگە ئالتۇن كەمەرنى
مەھكەم باغلىمىغىچە غەمدىن خالاس بولالمايسەن.

ئەي نەۋائى، بىلگىنكى، جاندىن كېچىپ ئۆزىنى يارىغا تاپشۇرمى-
غان ئادەم ئۇنىڭ لىۋىدىن ھايات ئوزۇقى تاپالمايدۇ.

— نەۋائى.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

داستان

ئىگىنچى ئاھاڭ

ئەي دىلبەر، يۈزۈڭنى قۇياش، ئۇنىڭغا قاپقارا كوكۇلاڭ بىلەن
يېپىلىپ تۇرغان چىچىڭنى نىقاب قىلغان ھالدا نامايان بولدۇڭ.

لېۋىڭدىكى خالنى كۆرۈش بىلەن تەن ئۆيىدىكى ناتىۋان كۆڭلۈم
خۇددى قەپەستىكى قۇشتەك تەلپۈنۈپ، تاقەتسىزلەندى.

ئەي پەرى، مەن ئۆمرۈم بويى يۈزىڭلىغان كىتابلارنى يېزىپ
جامالىڭ دەپتىرىدىكى بىر ھېكمەتنىمۇ شەرھىلىيەلمەيمەن.

قارا كۆزلىرىڭ ئالەمنى يالغۇز ئۆزى ئىشغال قىلدى، ئۇنىڭ غېمى
كېچىسى ھۇجۇم قىلىپ، جېنىمغا يۈزمىڭ ئازابلارنى سالدى.

ۋاپا ھەرىپىنى سورىغىنىمدا، سەن ھاياتلىق بەخش ئەتكۈچى
لېۋىڭنىڭ مۆجىزىلىرى بىلەن جاۋاب بېرىپ، ماڭا يېڭى جان ئاتا
قىلدىڭ.

ئاجايىپ باغۇەن ئىكەن، سەھەردە گۈل بىلەن يالغۇز شاراب
ئىچىپ، بۇلبۇلنىڭ باغرىنى كاۋاپ قىلدى.

دىۋان تۈزگۈچى شائىر سۆز گۈلىستانىنى سەيلە قىلغىنىدا، گۈلدەك

中央民族大学图书馆

مسرالارنى تاللاپ دەپتەر بېشغا يازدى.

شارابنى كۆندۈزدىلا ئىچىش شەرت ئەمەس، ئەي كۆمۈش بەدەن-
لىك ساقى، ئايدىڭدىمۇ ئۈزۈلدۈرمەي قەدەھ تۇت.

مەجاز ئەھلى زەلىلى تەلۋىنى قانچە قامال قىلغان بىلەن، ھەقىقەت
يەنىلا جىلۋىلىنىپ تۇرۇدۇ، ئۇنى يوشۇرغىلى بولمايدۇ.

—— زەلىلى.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

مەشرەب

بەشىنچى مەشرەب

ئۇ ئاينىڭ ئالدىدا ئاشىقلىقىم ئۆزىنى كۆرسەتتى. مەن ئۇنىڭغا
سىرىمنى ئېيتقان بولساممۇ، لېكىن ئۇنىڭ سىرىنى بىلمەيمەن.

كۆزۈمنىڭ قارىسىنى سىياھ قىلىپ ئۇ گۈزەلگە خەت يازدىم.
كۆزۈم بۇ ھىيلە بىلەن ئۇنىڭ رۇخسارىنى كۆرسە ئەجەب ئەمەس.

رۇخسارىنى كۆرگەندىن كېيىن تاكى جاننى تەقدىم قىلمىغىچە
ئۇنىڭ لېۋىدىن ھاياتلىق تاپقىلى بولمايدۇ، ئۆلەي دېگەندىلا، ئۇ جان
بېغىشلىغۇچى ئۆز بىمارىنى تىرىلدۈرۈۋالىدۇ.

ۋاي ئىست، ئۇنىڭ قاپقارا چېچى ئىچىدە يوقالغان زۇننارنى
زاھىدلار تەسۋىيگە يىپ قىلىۋالىدۇ ئەمەسمۇ.

تەقدىر رەسسامى يۈزۈڭنىڭ ئايلانمىسىنى سىزىدىغان چاغدا
پەركارىنى گويا قۇياش ئايلانمىسىغا تەڭ قىلىپ ئاچقانىدى.

ئەي زاھىت، پانا مەيخانىسىنىڭ خۇشتارلىرىنى مەست ھالەتتە

中央民族大学图书馆

كۆرگىنىڭدە ئۇلارنىڭ جامىنى ئۆرۈۋەتمە، ئۇنىڭ تاشقىنى بۇ جاھان-
نى خاراب قىلمىسۇن يەنە.

ئەي نەۋائى، مەن ئۇنىڭ ئىشتىياقىدا ئۆلسەم، ۋۇجۇدۇم تۇپرىقى
بىلەن مۇھەببەت كوچىسىنىڭ تاملىرىنى قوپارغايسەن.

—— نەۋائى.

* *

سېنى ئاشىقلار كۆڭلىنى تالان-تاراج قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن
كۆڭۈلنى ئۆزىگە تارتقۇچى دەيدۇ، مېنى سەن شوخنىڭ قاپقىنىغا
چۈشۈپ قالغان ئەسىر دەيدۇ.

سېنى ھۆسن-جامال قەسرىنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرغان گۈزەللەر-
نىڭ پادىشاھى دېسە، مېنى ئىشقىڭ كوچىسىدا رەسۋا بولغان بىر
قەلەندەر دېيىشىدۇ.

بۈگۈن سېنىڭ ئىشقىڭ ئوقىدا شېھىت بولغان سۆلغۈن چىراي-
لارنى قىيامەت كۈنى گۈل رەڭلىك لىباسلارنى كىيگەن گۈل يۈز-
لۈكلەردىن بولۇدۇ دەيدۇ.

قازاغا رىزا بولغۇچى ۋاپادارلار ئاجايىپ كىشىلەر-دە، ئۇلار
ئۆزىبېشىغا بالا-قازا تىغى كەلسە، ئۇنى ھۇما قۇشىنىڭ قانىتىدىن
چۈشكەن سايە دەپ بىلىشىدۇ.

ئۆمرۈم بويى جىگەر پارىلىرىمنى غىزا قىلىپ بەرگەن تەقدىرىمە-
دىمۇ، ئۇ كۆيۈمسىزنىڭ ئىتلىرى مېنى قاچان ئۆزىگە دوست تۇت-
سۇن.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

مەشھۇرنى بۇنداق سەرسان ۋە سەرگەردان ھالەتتە كۆرگەنلەر
ئۇنى غەمگە تولغان بۇ جاھاننىڭ غېرىب بىچارىسى دېيىشىدۇ.

— مەشھۇرى.

ئىككىنچى مەشرەب

بىرىنچى ئاھاڭ

ئەي زاماننىڭ پەرىزاتى، جىنىم بىلەن سېنىڭ قۇلۇڭمەن.
ھۆسن-جامال گۈلشىنىڭدىكى بىر دەستە سۇنبۇلۇڭمەن.
ئەي جەننەت گۈلزارىنىڭ گۈلى بولغان گۈزىلىم، گۈل يۈزۈڭ-
نىڭ ئوتىدا كۆيگەن بۇلبۇلۇڭمەن.
سەن بىلقىس بىلەن يۈسۈپنىمۇ ئارتۇقراق گۈزەلسەن. ئەي
نازىنىن، مەي ئىچەر ۋاقتىڭدا قەدىھىڭ بولسام دەيمەن.
ئىشىكىڭدە ھېمىشە جان-دىل بىلەن ئىنتىزار بولۇپ تۇرىمەن،
ساقلىساڭ قۇلۇڭمەن، خەجلىسەڭ پۇلۇڭ.
ئەي گۈزەل، قەلەندەر ئۆزۈڭدىن بېرى سېنىڭ قۇلۇڭ بولۇپ
كەلدى، ئۇنىڭغا شەپقەت قىلىپ بىرەر قېتىم ئىلتىپات كۆرسەت.

— قەلەندەر.

中央民族大学图书馆

ئىككىنچى ئاھاڭ

ئەي گۈزىلىم، ئەرزىمنى ئاڭلا، ماڭا رەھىم قىلىپ مەدەتكار بول.

سەن بىر ھۇما قۇش، مەن سېنىڭ گادىيىڭ، بېشىمغا سائادەت چېدىرىنى يايغىن.

ئەي سەرۋى بويلۇق يار، سېنى دەپ يىغا-زارە قىلماسقا، دەرد تارتماسقا، غەمگە چۆكمەسكە نېمە چارەم بولسۇن؟!

دەردىم ھەددىدىن زىيادە كۆپ، خەلقتىن دائىم مالامەت ئاڭلايمەن.

مەجنۇن بولۇپ قالغىنىم ئۈچۈن بۇ رەھىمسىز پەلەك بېشىمغا بەختسىزلىك تېشىنى ئاتتى.

ۋاپاسىز يار ناز-كەرەشمە قىلىپ، مەن بىچارىنىڭ دىلىنى خەستە قىلدى.

ئەي يوقسۇل بىلال، دۇئا قىل، سالامەت بولساڭ يارغا يېتىشەرسەن.

— بىلال نازىم.

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

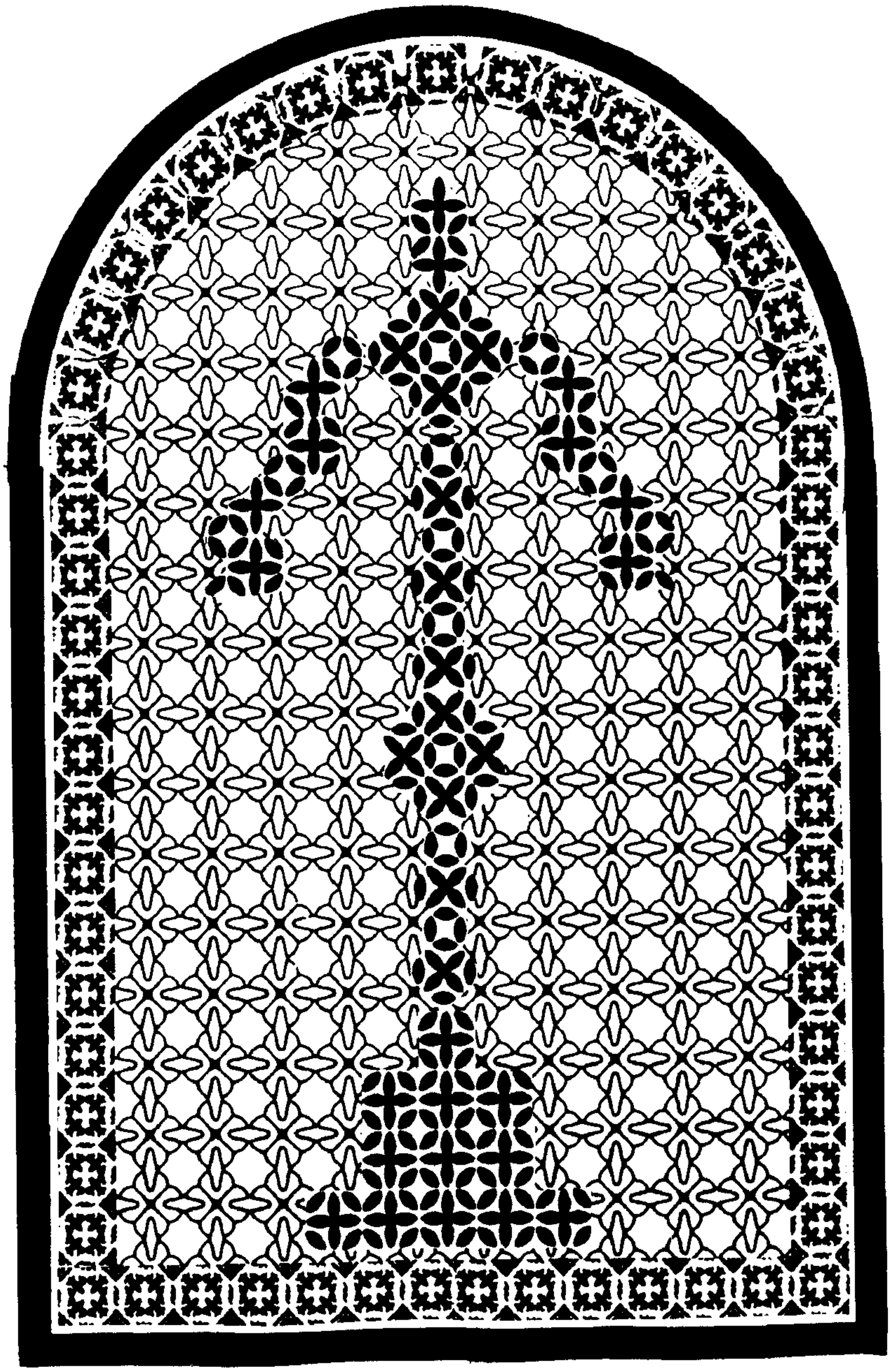

中央民族大学图书馆

لۇغەت

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

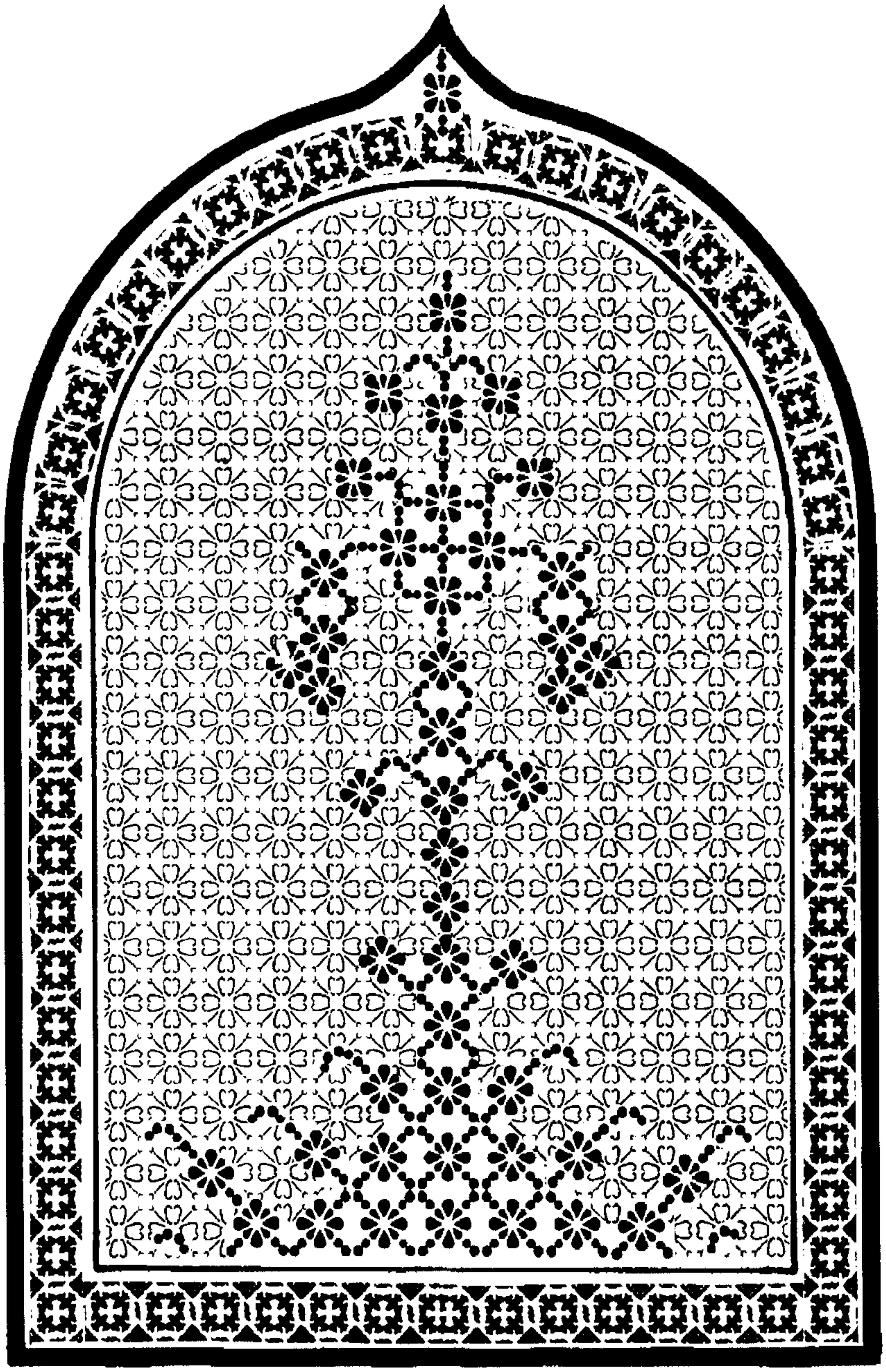

中央民族大学图书馆

ئا

ئارەز يۈز، چىراي، بەت، چېھرە.

ئافتاب كۈن، قۇياش،

ئافتابى خاۋەرى — شەرق قۇياشى، كۈن.

ئە

ئەدل ئادالەت، توغرىلىق، ئىنساپ، ھەققانىيەت.

ئەدلۇداد — ئادالەت، ئىنساپ؛

ئەدلى سۇلتان — ئادالەتلىك پادىشاھ، ئادىل خان.

ئەسرار سىرلار، مەخپىيەتلىكلەر، يوشۇرۇن نەرسىلەر.

ئەسهاب سۆھبەتداشلار، ھەمسۆھبەتلەر، ئۈلپەتلەر، دوستلار؛

ئەسهابى رىزا — رازى بولغۇچىلار، قازاغا رىزالىق بەرگەن كىشىلەر.

ئەفغان قايغۇ-ئەلەمدىن نالە-زار قىلىش، قاتتىق پىغان چېكىش.

ئەفگار يارىلانغان، جاراھەتلەنگەن.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئەنجۇم يولتۇزلار.
ئەندەلىب بۇلبۇل.
ئەنقا 1) رىۋايەتلەردە تىلغا ئېلىنغان بىر قۇش (ئېيتىشلارغا قارىغاندا بۇقۇش كوھىقاپتا ياشار-مىش) ؛ 2) ئەدەبىيات ۋە پەلسەپىدە ئاساسەن دۇنيادا مەۋجۇد بولمىغان نەرسە مەجازەن ئەنقاغا ئوخشىتىلىدۇ.
ئەھباب دوستلار، يارلار، سۆيۈملۈك كىشىلەر.

ب

بال 1) قانات؛ 2) قول؛
بالۇ پەر — قانات-قۇيرۇق.
بالى ھۇما — ھۇما قۇشىنىڭ قانىتى، دۆلەت قۇشىنىڭ قانىتى.
بەرباد شامالغا، ھاۋاغا، كۆككە؛
بەرباد بەرمەك (ئەيلەمەك) — شامالغا ئۇچۇرماق، ھاۋاغا ئۇچۇرماق، سورۇماق، يوق قىلماق.
بەھر 1) دەريا، كاتتا دەريا، دېڭىز؛ 2) شېئىرىيەتتە ۋەزىن ئۆلچىمى، ئەرۇز ۋەزىن بەھرلىرى
بىدىل 1) كۆڭۈلسىز، روھسىز، ھالسىز؛ 2) يۈرەكسىز، قورقۇنچاق؛ 3) قايغۇلۇق، ھەسرەتلىك، ئاشىق.
بىنەۋا 1) بىچارە، يوقسۇل؛ 2) بەختسىز، بەھرىسىز؛ 3) نائۇمىد، مىسكىن؛ چۈشكۈن.

中央民族大学图书馆

پ

پەرگار — پەركار، سىركول، ئايلانما.

پەرگارى لەب — لەۋ ئايلانمىسى.

پەرگالە — 1) پارچە، بۆلەك؛ 2) تىتىلغان، يوڭدالغان.

پەرىشان — تارقاق، چېچىلغان، يېيىلغان.

پەيكان — 1) كامان ئوقىنىڭ ئوچى، ئوق ئۇچىدىكى مېتال؛ 2) تىكەن؛ مەجھۇل م: كىرپىك.

پەيكەر — 1) ھەيكەل، جىسىم، گەۋدە؛ 2) سۇرەت، رەسىم؛

پەرى پەيكەر — پەرى سۇرەتلىك، گۈزەل.

ت

تاراج — بۇلاڭ-تالاڭ؛ بۇلاش، تارتىۋېلىش، ئىگىلەش.

تەزۋىر — ئالدىماق، ھىيلە، نەيرەڭ.

تەجرىد — ئارتۇقچە نەرسىدىن خالىي قىلىش، چەتلەشتۈرۈش، ئاجرىتىش، ئايرىش.

تەھەممۇل — تاقەت، سەۋر، چىدام.

تۇرفە — يېڭى، يېڭىلىق؛ قىزىق، كىشىنى ئەجەبلەندۈرىدىغان، كەم ئۇچرايدىغان، ئاجايىپ-غارايىپ.

ج

جام — قەدەھ، مەي پىيالىسى.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

جامى جەم — جەمشىد ناملىق پادىشاھ ياساتقان تىلسىم-لىق جام. رىۋايەت قىلىنىشىچە، جەمشىد ھې-كىملەرگە بۇيرۇتۇپ ئىككى تال جام ياساتقان ئۇنىڭ بىرىدىكى شارابنى قانچە ئىچسە تۈگىمەي-دىكەن، جامنى ئۈگتۈرسىمۇ شاراپ تۆكۈلمەيدى-كەن، بۇ «جامى ئىشرەت فەزاي» دەپ ئاتالغان؛ يەنە بىرىدىكى مەينى ئىچكەندە ئۇنىڭ ئىچىدە، جاھاندىكى جىمى ھادىسىلەر كۆرۈنۈپ تۇرىدى-كەن، بۇ جام «جامى جەھاننەما، جامى گىتىنە-ما، جامى جەھانبىن» دەپ ئاتالغان.

جاۋىد ئەبەدىي، دائىمىي، مەڭگۈ.

جاھ مەنسەپ، يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇن، ئەمەل، مەرتىۋە.

خ

خاب ئۇيقۇ.

خاب ئالۇد — ئۇيقۇ ئارىلاش، ئۇيقۇسىرىغان، مۈگدە-گەن، ئۇيقۇ باسقان.

خەزان 1) كۈز، كۈز پەسلى؛ 2) كۈزدە سارغىيىپ تۆكۈلگەن ياپراق.

خەزان بەرگى — كۈزدىكى يوپۇرماق، سارغايغان غا-زاڭ.

خەممار ئىچىملىك ياسىغۇچى؛ ئىچىملىككە بېرىلگەن.

خۇد I ئۆزى، ئۆزلۈك؛ ئۇچلۇق قالپاق (ئەسكەرلەر ۋە پالۋانلار

中央民族大学图书馆

كـيـدۇ) .

خۇد Ⅱ سۆز بېرىكمىسىدە ئورنىغا قاراپ: 1) ئەلۋەتتە، ھەقىقەتەن؛ 2) يالغۇز، بىرلا؛ 3) ياكى، قاتار-لىق ··· مەنىلەردە كېلىدۇ؛

ياخۇد — ياكى، ياكى بولمىسا.

خۇرشىد قۇياش، كۈن؛

خۇرشىدى رەخشان — نۇرلۇق قۇياش، پارلاپ تۇرغان كۈن.

خىزر سۈيى — تىرىكلىك سۈيى، ھاياتلىق سۈيى، ئابىھايات. رىۋايەت قىلىنىشىچە خىزىر پەيغەمبەر بۇ سۈنى ئىچىپ مەڭگۈلۈك ھاياتقا ئېرىشكەنمىش.

چ

چەتر چېدىر؛

چەترى سەئادەت — بەخت-سائادەت چېدىرى؛

چەترى ئىقبال — بەخت، تەلەي، ئامەت.

چەڭ باش تەرىپى ئېگىك چالغۇ ئەسۋابى.

غۇسسە چەڭگى — قايغۇ سازى، دەردلىك ناۋا.

د

داغ 1) كۆيگەن جاي، كۆيۈك؛ 2) بەلگە، نىشان، ئىز، ئەسەر؛ 3) مەجھۇل م: قايغۇ-ئەلەم، كۈلپەت.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

دەستگىر 1) ياردەمچى، قوللىغۇچى؛ 2) قولغائېلىش، قولغا چۈشۈرۈش.

دەفئ قايتۇرۇش، رەد قىلىش، كەتكۈزۈش.

دەھر دۇنيا، ئالەم، زامان، دەۋر.

دەئب ئادەت، قىلىق، خىسلەت، پەيل.

دۇر 1) ئۈنچە، مەرۋايىت، 2) قىممەتلىك سۆز، ھېكمەت.

دۇررى غەلتان — يىرىك يۇمۇلاق مەرۋايىت، قىممەتباھالىق ئېسىل ئۈنچە.

دۇن 1) پەس، پەسكەش؛ 2) رەزىل، ناكەس.

دىلرەبا دىلنى تارتقۇچى، جەزىبىلىك، سۆيۈملۈك.

دىۋار 1) تام، توساق؛ 2) سېپىل.

ر

رىشتە يىپ، تاناپ.

رىشتەئى تەسبىھ — تەسۋىنىڭ يىپى.

ز

زەرافەت 1) زىرىپىلىق، چوڭقۇر پىكىرلىك؛ گۆزەللىك، خۇش چاقچاق، 2) چاقچاق گەپ، ھەزىل ئارىلاش سۆز.

زەرافەت ئەيلەمەك — چاقچاق قىلماق، چىقىشماق.

زەرد سېرىق، سېرىقلىق؛

中央民族大学图书馆

زەرد رويى — سارغايغان چىھرە، سولغۇن چىراي.

زۇلف چاچ، كوكۇلا؛

زۇلفى پەرىشان — يېيىلىپ تۇرغان چاچ، كوكۇلا.

زۇننار خرىستىئانلارنىڭ بويىنىغا ئېسىپ، ياكى بېلىگە باغلاپ يۈرىدىغان يىپى، تەسۋىيى.

زۇھد دۇنيادىن ۋاز كېچىپ، تائەت-ئىبادەت بىلەن شۇغۇللىنىش؛ ياكى ئۆزىنى يالغاندىن شۇ ئىش-لار بىلەن مەشغۇل قىلىپ كۆرسىتىش.

زۇھد ئەھلى — دۇنيادىن ۋاز كەچكۈچىلەر، دەرۋىش-لەر.

س

ساغەر قەدەھ، مەي پىيالىسى، جام؛

ساغەرى مۇل — مەي قەدىھى، شاراب جامى.

ساھىب ئىگە، تەسەررۇپ قىلغۇچى؛

ساھىبى دىۋان — دىۋان مۇئەللىپى، دىۋان تۈزگۈچى شائىر.

سەرگەشتە بېشى ئايلانغان، سەرگەردان، ھەيران.

سەرۋ 1) تۈپتۈز ئۆسىدىغان، قىشمۇ ياز ياپيېشىل تۇرىدىغان، خۇش پۇراق، چىرايلىق ئۆسكەن بىر خىل دەرەخ؛ 2) مەجھۇل م: يارنىڭ قەددى قامىتى، يار؛

سەرۋى قامەت — قامىتى سەرۋىدەك كېلىشكەن.

سەقف تۇرۇس، ئۆينىڭ ئۈستى؛ گۈمبەز؛

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

سەققى نىلگۈن — كۆك گۈمبەز؛ 2) مەجھۇل م: ئاسمان.

سەڭگ تاش؛

سەڭگى شەقاۋەت — بەختسىزلىك تاشلىرى.

سيمىن 1) كۈمۈش، كۈمۈشتىن ئىشلەنگەن؛ 2) كۈمۈشتەك ئاپئاق.

سيمىن بەدەن — ئاق بەدەن، ئاپئاق، گۈزەل.

ش

شەرھ ئىزاھ، كەڭراق چۈشەندۈرۈش.

شەكەرخا شېكەر چاينىغۇچى؛ مەجھۇل م: شېرىن سۆزلۈك.

شەمئ شام، چىراق؛ نۇر؛

شەمئى مەزار — مازارنىڭ چىرىقى، شېمى؛

شەمئى شەبستان — تۈن چىرىقى، كېچىدىكى شام؛ ھىجران كېچىسىنىڭ شېمى.

شۇرب ئىچىش؛

شۇرب ئەتمەك — ئىچمەك؛

شۇربى مۇدام — داۋاملىق ئىچمەك.

غ

غارەت تالان-تاراج قىلىش، يوقىتىش، بۇلاش.

غۇبار چاڭ، توزان؛ كىر، قارىلىق.

中央民族大学图书馆

غۇسسە دەرد-ئەلەم، غەم، مېھنەت.
غۇلمان خىزمەتكارلار، چاكارلار، خادىملار، غۇلاملار؛ جەننەتتىكى خادىملار.

ف

فاش ئوچۇق، ئاشكارا.
فەرد 1) يەككە، يالغۇز؛ 2) ئايرىلغان.
فۇزۇن ئارتۇق، زىيادە، كۆپ.

ق

قەتل ئۆلتۈرۈش
قۇت يېمەكلىك، تاماق، ئوزۇق؛
قۇتى ھەيات — ھاياتلىق ئوزۇقى، يېمەكلىكى.

ك

كاكۇل كوكۇلا، چاچ.
كاھ (كەھ) سامان؛
كاھ چەكمەك — ساماننى تارتىۋالماق؛
كاھى ئۇزار — ساماندەك سارغايغان يۈز، سولغۇن چىراي.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

گ

گەدا — گاداي، تىلەمچى.

گۇشە — 1) بۇرجەك، خىلۋەت؛ 2) نەرسىنىڭ بىر چېتى؛ 3) كامانىنىڭ كىرىچىنى باغلايدىغان جاي؛
گۇشەئى مىھراب — مېھرابنىڭ چېتى، مەسچىتنىڭ بۇرجىكى.

گۇلسۇرخ — قىزىلگۈل.

گۇلگۇن — گۈلرەڭ؛
گۇلگۇن قەبا — قىزىل كىيىم.

گۇلئۇزار — گۈل يۈزلۈك، گۈزەل، چىرايى ئىسسىق.

گىريە — يىغى، ياش تۆكۈش، يىغلاش.

ل

لەئل — 1) ياقۇت؛ 2) قىزىل لەۋ، يارنىڭ قىپقىزىل لېۋى.

لۇتف — مۇلايىملىق، رەھىمدىللىك، مەرھەمەت، ياخشى مۇئامىلە.

لىقا — كۆرۈنۈش، يۈز، چېھرە.

م

ماننەند — ئوخشاش، ئوخشايدىغان، كەبى.

ماھ (مەھ) — ئاي؛
ماھتاب — ئايدىڭ؛

中央民族大学图书馆

ماھرويان — ئاي يۈزلۈكلەر، گۈزەللەر.

مەجاز 1) ئۆزىنىڭ تۈپ مەنىسىدە ئىشلىتىلمەي بىرەر مۇناسىۋەت ۋە ئوخشىتىش ئارقىلىق باشقا مەنادا ئىشلىتىلگەن سۆز، مېتافورا، ئاللىگورىيە؛ 2) ھەقىقىي بولمىغان.

مەخمۇر 1) مەست، مەستلىك ھالەتتىكى؛ 2) مەستلىكى تولۇق تارقالمىغان؛ 3) مەي خۇمارىسى؛

مەخمۇرلۇق — مەستلىك، مەستانىلىك، خۇمارلىق.

مەرھەم يارىغا قويۇلىدىغان دورا، مەلھەم،

مەرھەمى جان — جاننىڭ مەلھىمى، جاننىڭ ئارامى.

مەسىھ (مەسىھا) ئىيسا پەيغەمبەرنىڭ لەقىمى (دىنىي رىۋايەتلەردە ئىيسا پەيغەمبەرنىڭ ئۆز نەپىسى بىلەن ئۆلگەنلەرنى تىرىلدۈرۈش، جان بېغىشلاش قابىلىيىتىگە ئىگە بولغانلىقى بايان قىلىنىدۇ)، كلاسسىك ئەدەبىياتتا يارنىڭ ۋە ئۇنىڭ لېۋىنىڭ جان بېغىشلايدىغانلىقى، مەسىھاغا ئوخشىتىلىدۇ ۋە مەسىھا نەپەس، مەسىھا دەم، مەسىھاۋەش دېگەن تەۋسىپلەر بېرىلىدۇ.

مەقسۇر قىسقارتىلغان، قىسقا، چېگرىلانغان؛ مەخسۇسلاشقان، خاسلانغان.

مەلاھەت 1) گۈزەللىك، ھۆسن، 2) يېقىملىق، شېرىنلىك.

مەھرەم 1) بىر-بىرىگە نىكاھ راۋا بولمايدىغان ئەڭ يېقىن قېرىنداش، 2) ئۈلپەت، ھەمدەم، سىرداش، 3) خۇسۇسىي خادىم، ئىچكى خىزمەتچى؛

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

مەھرەمى راز — سىرداش.

مەھزۇۋ ئۇچۇرۇلغان، كەتكۈزۈلگەن، چىقىرىپ تاشلانغان.

مەھزۇن غەملىك، قايغۇلۇق، خاپا.

مۇبتەلا 1) گىرىپتار، دۇچار بولغان، ئىلىنغان، تۇتۇلغان، بەختسىزلىككە ئۇچرىغان، بالاغا يولۇققان؛ 2) ئاشىق؛ دەرمانسىز، زەئىپ.

مۇختەسەر 1) قىسقارتىلغان، قىسقارتما، قىسقىچە، ئىخچام؛ 2) قىسقىسى.

مۇدام 1) دائىما، ھەرچاغ؛ 2) مەي، شاراب.

مۇسەللەم ئىنكار ياكى قارشىلىق قىلىنماي، ماقۇللانغان؛ تەسلىم بولۇش، تاپشۇرۇلۇش.

مۇسەممەن 1) سەككىز قىرلىق، سەككىز بۇرجەكلىك؛ 2) سەككىزلىك، ھەر كۇپلېتى سەككىز مىسرالىق شېئىر.

مۇل مەي، شاراب، ئىچىملىك.

مۇنكىر ئىنكار قىلغۇچى، تانغۇچى، رەد قىلغۇچى، قوبۇل قىلمىغۇچى.

مهر I قۇياش، ئاپتاپ، كۈن.

مهر II سۆيگۈ، مۇھەببەت، ئىشق.

ن

ناسەھ نەسىھەتگوي، ئۆگۈت بەرگۈچى، تەربىيە بەرگۈچى.

ناۋەك 1) كامان ئوقى؛ 2) مەجھۇل م: كىرپىك.

中央民族大学图书馆

نەستەرىن ئاق ئېچىلىدىغان بىرخىل گۈل.

نەفئ پايدا، مەنپەئەت؛

بىنەفئ — پايدىسىز؛

نەفئ رەسان — پايدا يەتكۈزگۈچى؛

نەفئى كۇللىي — كۆپ پايدا، تولا نەپ.

نەقد 1) تاللانغان؛ خالىس، ساپ؛ 2) قىممەتباھا نەرسىلەر؛ 3) ئاقچا، قىممەتباھا ۋە تەييار ئەشيالار؛ 4) تەييار؛ دەرھال؛

ئەجناسى نەقد — قىممەتباھا ئەشيالار.

نەقدى ئەمانەت — ئامانەت قويۇلغان قىممەتلىك نەرسىلەر.

نەققاش:

نەققاشى چىنى — خوتەن رەسسامى، سۈرەتچىسى؛

نەققاشى سۇنئ — يارىتىش نەقشى؛ ياراتقۇچى(تەڭرى).

نەۋئ تۈر، جىنس؛

نەۋئى بەشەر — ئىنسان جىنسى؛

نەۋئى تاش — تاش جىنسى، تۈرى.

نۇكتە نازۇك مەنىلىك سۆز، مەنىسى چوڭقۇر ۋە چىرايلىق، قىزىق سۆز.

ھ

ھەل 1) مۇرەككەپ ماددىنى ياكى مۇشكۇل بىر مەسىلىنى يېشىش نەتىجىسىدە قىيىن مەسىلىنى ئىزاھلاپ بېرىش؛ 2) ئېرىتىش، ھەل ياساش،

中央民族大学图书馆

ئالتۇن ياكى كۈمۈشتىن ھەل بېرىش؛ 3)
كىميا قائىدىسىگە بىنائەن بىرەر جىسىمنى تەر-
كىبى قىسىملارغا ئاجرىتىش؛ 4)
ئارىلاشتۇرۇش، ئېزىش، سۇدىلەش، تويۇش.

ھەيق ئىسسىق، ئەپسۇس، ئەتتەڭ.
ھەيق ئەتمەك — ئېچىنماق.

ھۇما(ي) ئەپسانىۋى قۇش، دۆلەت قۇشى (رىۋايەت قىلىد-
نىشچە بۇ قۇشنىڭ سايىسى كىمنىڭ بېشىغا
چۈشسە بەختىيار بولارمىش).

ئۇ

ئۇششاق ئاشىقلار، سۆيگۈچىلەر، مەپتۇن بولغانلار.

ئى

ئىتاب قەھر، غەزەپ؛ قىيناق؛
ئىتاب ئەتمەك — قەھرى بىلەن، غەزەپ ئارىلاش.

ئىفشا پاش قىلىش، ئېچىش، ئاشكارىلاش.

ئىنتىخاب تاللاش، شاللاش، سايلاش؛
ئىنتىخاب ئەيلەمەك — سايلىماق، تاللىماق، تاللاپ
چىقماق.

ئىئجاز مۆجىزە كۆرسىتىش، مۆجىزىلىك، مۆجىزە؛
ئىئجازئەھلى — مۆجىزە كۆرسەتكۈچىلەر، مۆجىزىكار

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com
中央民族大学图书馆

كشلەر، پەيغەمبەرلەر.

ي

ياستانماق باش قويماق، ياستۇق قىلىپ ياتماق، تايانماق، يۆلەنمەك، تەكيە قىلماق؛

كۆل ياستانماق — كۆلگە باش قويماق، كۆلگە مىلىنىپ ياتماق؛ خاراب بولماق، خارۇ زارلىق.

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

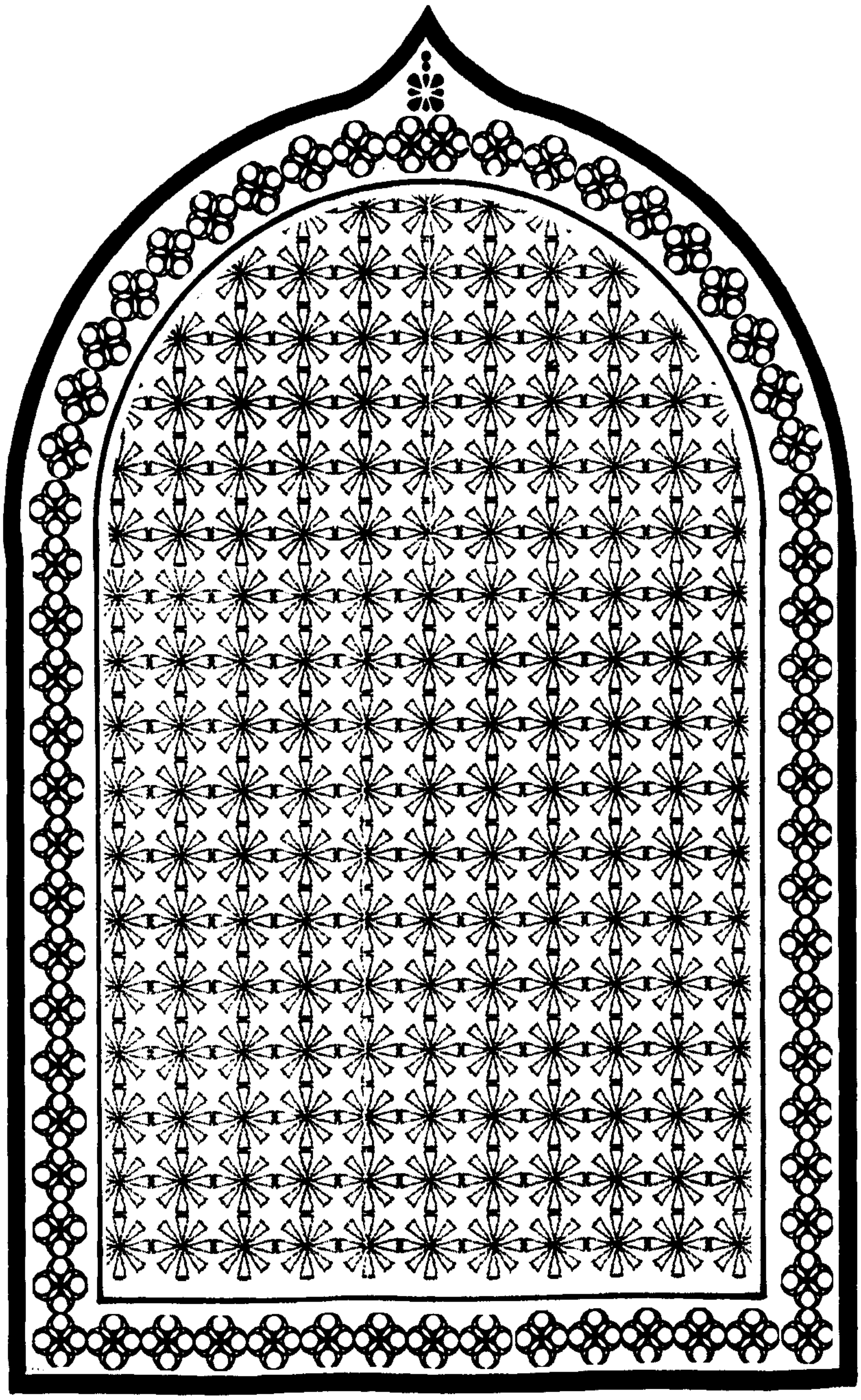

中央民族大学图书馆

ئىزاھاتلار

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

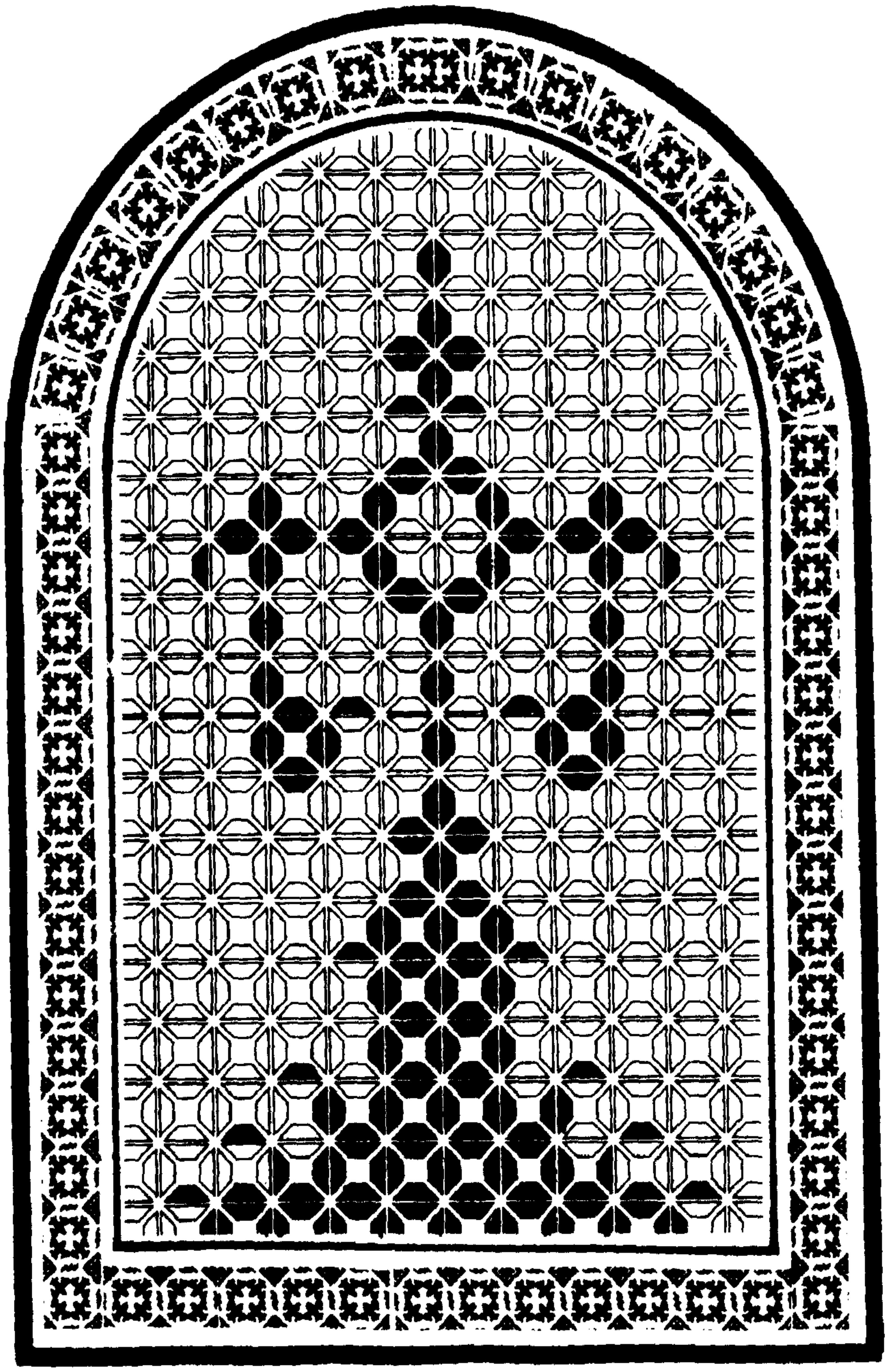

中央民族大学图书馆

ئا

ئابى چەشمە 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى ئەڭ ئاخىرقى مۇزىكا بۆلەكلىرىنىڭ نامى؛ 2) كۆز يېشى مەنىسىدە.

ئابىھەيات، ئابىھەيۋان، ئابى زىندەگانى ئەبەدىي ھاياتقا سەۋەب بولغان ھاياتلىق سۈيى (دەپ تەبىر بېرىلگەن). رىۋايەتلەرگە قارىغاندا ئۇنى ئىچكەن كىشى ئەبەدىي ياشايدۇ دەپ ھېسابلانغان سۇ، تىرىكلىك سۈيى، ھاياتلىق سۈيى. بۇ سۇ قانداقتۇر بىر بۇلاقتىن چىقىدۇ دەپ پەرەز قىلىنغانلىقتىن **چەشمەئى ھەيۋان** ھەمدە بۇ سۇ خىزىر پەيغەمبەرگە مۇيەسسەر بولغان دېيىلىپ **خىزىر سۈيى** دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئادەم ئىنسان، دەسلەپكى ئىنسان ۋە دەسلەپكى پەيغەمبەر. تەڭرى دەسلەپكى ئىنسان بولغان ئادەمنى، كېيىن ھەۋۋانى ياراتقان، بۈگۈنكى ئىنسانلار ئۇلاردىن تۆرىلىپ كۆپەيگەن دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

ئالىمۇل-غەيب غايىبلىق سىرلىرىنى بىلگۈچى؛ كۆچمە م: تەڭرى.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئاياقچى، تامسە تۇت توققۇز بۇ شاھلار ھۇزۇرىدا ئۆتكۈزۈلۈدىغان تەنتەنىلىك مۇراسىملار ۋە بەزمىلەرنىڭ قائىدە-تەرتىپلىرىدىن بىرى بولۇپ، مەي ئىچكەندە ھەربىر كىشىنىڭ تولۇق ئىچىشى تەلەپ قىلىنىدۇ. مەي ئىچىلگەندىن كېيىن ساقىغا قايتۇرۇلغان ھەربىر قەدەھنى ساقى دۇم قىلىپ تەكشۈرۈدۇ. بۇ چاغدا قەدەھتىن بىرەر تامچە يەرگە تېمىپ قالغىدەك بولسا، ساقى جازا سۈپىتىدە ئارقا-ئارقىدىن توققۇز قەدەھ تۇتىدۇ:

«مۇغەننى، بىر نەۋائى تۈز، نەۋائى، نەغمەئى كۆرگۈز،
ئاياقچى، تامسە تۇت توققۇز، كى دارايى زەمان كەلدى.»
— نەۋائى.

ئە

ئەبباسخان (شاھ ئابباس) «غەرىب-سەنەم» داستانىدىكى مۇھىم پېرسوناژلاردىن بىرى، سەنەمنىڭ ئاتىسى.

ئەبدۇررەشىدخان (1569—1520) XVI ئەسىردە ياشاپ ئىجادىي پائالىيەت ئېلىپ بارغان مەشھۇر دۆلەت ئەربابى ۋە مۇتەپەككۇر شائىر. يەكەننى پايتەخت قىلغان سەئىدىيە خانلىقىنىڭ قۇرغۇچىسى سۇلتان سەئىدخاننىڭ ئوغلى، سەئىدىيە خانلىقىنىڭ ئىككىنچى سۇلتانى. «رەشىدى» تەخەللۇسى بىلەن ئاجايىپ لىرىك شېئىرلار يازغان. ئەبدۇررەشىدخان دەۋرىگە كەلگەندە ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» رەتلىنىپ سىستېمىلاشقان مۇزىكا ھالىتىگە كەلگەن.

中央民族大学图书馆

ئەتتار 1) ئۇپا، ئەڭلىك، ئەتىر ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش خۇش پۇراقلىق دورا-دەرمەكلەرنى ساتقۇچى؛ 2) «مەنتىقۇت-تەير» ناملىق مەشھۇر ئەسەرنىڭ مۇئەللىپى فەرىدۇددىن ئەتتارنىڭ لەقىمى.

ئەجەم 1) ئەرەب بولمىغان خەلق-لەر ۋە مەملىكەتلەر (كۆپىنچە ئىران مەملىكىتى ۋە خەلقىغە قارىتا ئىشلىتىلىدۇ)؛ 2) تۇردى ئاخۇن ئاكا ئىلىپ كەلگەن «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى يەتتىنچى مۇقامنىڭ نامى.

ئەزرائىل دىنىي ئەقىدىلەر بويىچە ئادەملەرنىڭ جېنىنى ئالىدىغان پەرىشتە، ئەجەل پەرىشتىسى، (تۆت مۇقەررەب پەرىشتىنىڭ بىرى).

ئەشرەقەت مىن ئەكسى شەمسىل-كەئىسى ئەنۋارۇل-ھۇدا

«قۇياشتەك يورۇپ تۇرغان قەدەھنىڭ شولىسىدىن ھىدايەت نۇرى چاقنىدى» دېگەن مەنىدە.

ئەنەلھەق «مەن ھەقمەن» (بۇ مەشھۇر مۇتەسەۋۋۇف مەنسۇر ھەللاجنىڭ سۆزى)؛

ھۇيى ئەنەلھەق — «ئەنەلھەق» نىڭ ساداسى.

ئەھرەمەن ئەڭ ياۋۇز، دەھشەتلىك دىۋە.

ئەھلى زۇھد 1) دۇنيا ئىشلىرىدىن ئۆزىنى تارتىپ، تائەت-ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولغۇچىلار؛ 2) دەرۋىشلەر.

ئەھمەد بەگ «يۇسۇف-ئەھمەد» داستانىنىڭ باش قەھرىمانلىرىدىن بىرى؛ يۇسۇپبەگنىڭ ئىنىسى.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ب

بابىل ئاسسۇرلۇقلار دەۋرىدە ئىراقتا قۇرۇلغان شەھەرلەر-
دىن بىرى. بۇ شەھەر باغدادنىڭ يۇقىرى تەرىپىدە
بولۇپ، ئىنتايىن ھەيۋەت ۋە يۇكسەكلىكىدىن قەدىمكى
ئەدەبىياتىمىزدا «بابىل قەلئەسى»، «بابىل چاھى»
دېگەن ناملار بىلەن تىلغا ئېلىنىپ كەلگەن. تەۋراتتا
بۇ شەھەر قەلئەسىنىڭ كۆپلىگەن تىللارنىڭ مەيدانغا
كېلىشىگە سەۋەب بولغانلىقى توغرۇلۇق رىۋايەت قىلىن-
ىدۇ. مۇسۇلمانلاردا بولسا بۇ قەلئە نەمرۇدنىڭ ئاس-
مانغا چىقىپ، تەڭرىنىڭ ئىشلىرىنى بىلىش مەقسىدى
بىلەن قۇرۇلغان دېگەن رىۋايەت بويىچە «نەمرۇد قەل-
ئەسى» دەپ ئاتىلىدۇ.

بابىل قەلئەسى، بابىل چاھى «بابىل» غا قاراڭ.

باغى جىنان جەننەت بېغى.

بايات (باياد) 1) قەدىمكى تۈرك قەبىلىلىرىدىن بىرى؛
2) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى توققۇزىنچى
مۇقامنىڭ نامى.

بەدايئۇل-ۋەسەت «ئوتتۇرا ياشلىق گۈزەللىكلىرى» ياكى
«ئوتتۇرا ياشلىق لىرىكىلىرى»، ئەلىشىر نەۋائىنىڭ
مەشھۇر ئەسىرى «خەزايىنۇل-مەئانى» تەركىبىدىكى
ئۈچىنچى دىۋاننىڭ نامى.

بەغداد قەدىمكى مەدەنىيەت مەركەزلىرىدىن بىرى بولغان
شەھەر، ھازىرقى ئىراق دۆلىتىنىڭ پايتەختى.

بەھرۇن-نەجات «فەرھاد ۋە شىرىن» داستانىنىڭ باش

中央民族大学图书馆

قەھرىمانى فەرھاد تەرىپىدىن شىرىن ئۈچۈن قېزىلغان چوڭ كۆلنىڭ نامى؛ (ئەينى مەنىسى: قۇتۇلۇش دەرياسى).

بەھرى ئۇممان 1) ئۇممان دېڭىزى؛ 2) كۆچمە م: كاتتا دېڭىز، زور دېڭىز.

بىلقىس سۇلەيمان پەيغەمبەر زامانىدا يەمەننىڭ سەبە شەھىرىدە ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن بىر مەلىكە. سۇلەيمان پەيغەمبەر ئۇنى ياخشى كۆرگەن ۋە پەلەستىنگە چاقىرىۋالغان.

پ

پەنجگاھ 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى بەشىنچى مۇقامنىڭ نامى؛ 2) بەشىنچى دەرىجە، بەشىنچى ئورۇن؛ 3) بەش، بەشىنچى.

پىشرەۋ (پەشرو) 1) ئىلگىرى يۈرگۈچى، ئالدىدا ماڭغۇچى، يېتەكچى؛ يول باشلىغۇچى؛ 2) «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ چوڭ نەغمە تەركىبىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى.

ت

تەئەززە (تەزە) 1) «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) ئازابلىغۇچى، قىينىغۇچى، كۆڭۈلنى مۇڭلاندۇرغۇچى.

中央民族大学图书馆

تەئكىد (تەئقىد) 1) «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىـكىنىڭ نامى؛ 2) باغ. لىنىش؛ 3) بىرەر پىكىرنى تېخىمۇ ئېنىق هالدا ئور. تىغا قويۇش؛ 4) ئىلگىرى سۈرۈلگەن پىكىر؛ 5) تە. كىتلىمەك.

تۇبى رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، جەننەتتىكى تولىمۇ چىراي. لىق بىر دەرەخ، جەننەت دەرىخى؛ كلاسسىك ئەدەبى. ياتتا يارنىڭ كېلىشكەن قەددى-قامىتىگە سىمۋول قى. لىنىدۇ.

تۇر دىنىي رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، مۇسا پەيغەمبەر تەڭرى بىلەن سۆزلەشكەن تاغنىڭ نامى. بۇ جايدا مۇسا پەي. غەمبەر ئوت ياققان. بۇ تاغ ئەرەبىستاندىكى ئەقەبە كۆرپىزى بىلەن سۇۋەيش ئارىسىدا بولۇپ، ئۇ «جەبە. لى مۇسا» ۋە «تۇرى سىينا» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

تۇفان رىۋايەتلەرگە كۆرە، ناهايىتى قەدىم زاماندا يۈز بەرگەن ئىنتايىن كۈچلۈك دۇنياۋىي سۇ تاشقىنى. بۇ قېتىمقى دەهشەتلىك ئاپەتتە نۇھ پەيغەمبەر باشچىلىقى. دىكى بىرقانچە كىشىلا كېمە بىلەن قۇتۇلۇپ قالغان بولۇپ، بۈگۈنكى ئىنسانلار شۇلارنىڭ ئەۋلادى ئى. مىش.

تۆت «قۇل» «قۇرئانى كەرىم» دىكى «قۇل» سۆزى بىلەن باشلىنىدىغان تۆت سۈرىنىڭ قىسقارتىلغان ئومۇمىي نامى. بەزىدە «چەهار قۇل» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. دىنىي ئەقىدىلەر بويىچە بۇ سۈرىلەر كۆپ خاسىيەتلىك دەپ قارىلىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com
中央民族大学图书馆

تۆت مەزھەب 1) «ھەنەفى» مەزھىپى. بۇ مەزھەبنىڭ ئىمامى ئەبۇ ھەنىفە نۇئمان بىننى سابىت. ئۇ باغدادلىق بولۇپ ئابباسىيلار دەۋرىدە ياشىغان فىقھ ئىلمىنىڭ ئەڭ ئالدىنقى ئاساسچىلىرىدىندۇر. 2) «مالىكى» مەزھىپى. بۇ مەزھەپنىڭ ئىمامى مالىك بىننى ئەنەس بولۇپ، ھىجرىيىنىڭ 93-يىلى مەدىنەدە تۇغۇلۇپ، 179-يىلى ۋاپات بولغان. «ئەل-مۇۋەتتە» ئىسىملىك ئەسىرى بار. 3) «شافىئى» مەزھىپى. بۇ مەزھەپنىڭ ئىمامى ئەبدۇللاھ بىننى مۇھەممەد بولۇپ، ھىجرىيىنىڭ 150-يىلى تۇغۇلۇپ، 204-يىلى ۋاپات بولغان. نەسەبى ئەبدۇمەنافتا مۇھەممەد پەيغەمبەرگە تۇتىشىدۇ. فىقھ ئىلمىگە دائىر ئەسەرلىرى بار. ئاتاغلىق تەفسىرشۇناس ۋە مۇھەددىستۇر. 4) «ھەنبەلى» مەزھىپى. بۇ مەزھەپنىڭ ئىمامى ئەھمەد ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ھەنبەلى بولۇپ، ھىجرىيىنىڭ 164-يىلى تۇغۇلغان، 241-يىلى ۋاپات بولغان. 30 مىڭ ھەدىسنى ئۆز ئىچىگە ئالغان «مۇسنەد» ناملىق ئەسىرى بار.

ج

جامى جەم شاھ جەمشىد ياساتقان تىلسىملىق جام، قەدەھ. رىۋايەت قىلىنىشىچە، جەمشىد ھېكىملەرگە بۇيرۇتۇپ ئىككى جام ياساتقان. ئۇنىڭ بىرى ئىچىدىكى شارابنى ئىچسە-ئىچسە تۈگىمەيدىغان، ئۆڭتۈرسىمۇ ئىچىدىكى شاراب تۆكۈلمەيدىغان جام بولۇپ، ئۇ «جامى ئىشرەت

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

فەزاي» دەپ ئاتالغان. يەنە بىرى مەي ئىچكەندە ئۇنىڭ ئىچىدە جاھاندىكى جىمى ھادىسىلەر كۆرۈنىپ تۇرىدىغان جام بولۇپ، ئۇ «جامى جەھاننەما»، «جامى گىتىنەما»، «جامى جەھانبىن» دەپ ئاتالغان.

جەمشىد 1) ئۇلۇغ پادىشاھ، ئالىي ھۆكۈمدار، مەلىك؛ 2) ئىراننىڭ قەدىمكى ئەپسانىۋى پادىشاھلىرىدىن بىرى (كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدا قىسقارتىپ «جەم» شەكلىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ).

جەننەتۇل-فىردەۋس جەننەت بېغى. دىنىي ئەقىدىلەر بويىچە سەككىز جەننەتنىڭ بىرى، بىر دەرىجىسى.

جەننەتۇل-مەئۋا 1) جەننەت، جەننەت يېرى، جەننەت ماكانى. دىنىي ئەقىدىلەر بويىچە دىندار، گۇناھسىز كىشىلەرنىڭ روھى ئۇ دۇنيادا راھەت-پاراغەتتە ياشايدىغان جاي؛ ئالىي ۋە ئەڭ گۈزەل باغ، بەھىشت؛ 2) سەككىز جەننەتنىڭ بىرىنىڭ نامى، جەننەتنىڭ بىر دەرىجىسى.

جۇلا (جىلا) 1) «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) روشەنلىك، پارلاقلىق.

خ

خەزايىنۇل-مەئانى «مەنىلەر خەزىنىسى». ئەلىشىر نەۋائى ئەسەرلىرى ئىچىدە غەزەللەردىن ئىبارەت 16 خىل ژانىردىن تەركىب تاپقان، 44 مىڭ 803 مىسرالىق،

中央民族大学图书馆

3130 شېئىرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تۆت دىۋاننىڭ
ئومۇمىي نامى. ئۇ كۆپىنچە «چەھار دىۋان» دەپ ئاتى-
لىپ كەلگەن.

خەمسە مەسنەۋىي شەكلىدە يېزىلغان بەش ئەسەر دېمەك-
تۇر. بۇنداق ئەسەرلەرنى مەيدانغا كەلتۈرگەنلەر
«خەمسەنەۋىس» ياكى «خەمسەچى» دېيىلىدۇ. شەيخ
نىزامى گەنجەۋى، ھەزرىتى ئەلىشىر نەۋائى مەشھۇر
خەمسە نەۋىسلەردۇر.

خەيبەر ئەرەب يېرىم ئارىلىدىكى ھىجاز ئۆلكىسىنىڭ شەر-
قىدىكى، مەدىنەنىڭ 170 كىلومېتىر شىمالىدىكى بىر
شەھەر. قەلئە ئېگىز بىر قىيانىڭ ئۇستىگە قۇرۇل-
غان. بۇ قەلئە ھىجرىيىنىڭ يەتتىنچى يىلى يۈز بەر-
گەن خەيبەر ئۇرۇشى بىلەن شۆھرەت تاپقان.

خوتەن تەڭرى تاغلىرىنىڭ جەنۇبىدىكى، قارا قۇرۇم تاغ-
لىرىنىڭ باغرىدىكى بىر شەھەر. قەدىمكى مەدەنىيەت
مەركەزلىرىدىن بىرى؛ شەيخ سۇلەيماننىڭ «لۇغەتى
چاغاتاي» ناملىق ئەسىرىدە «خوتەن» سۆزىنى «ئەزىم
شەھەر»، «بۈيۈك قەلئە» دەپ ئىزاھلايدۇ. كلاسسىك
ئەدەبىياتتا بۇ شەھەرنى ھۇسۇندار-گۈزەل قىزلىرى،
داڭلىق ئىپار-ئەنبەرلىرى، نەپىس گىلەم، يىپەك
ماللىرى بىلەن كۆپ ماختىشىدۇ.

خۇسرەۋ 1) پادىشاھ، ھۆكۈمدار، ئالىي ھۆكۈمران؛ ئى-
راننىڭ قەدىمكى كەيانى شاھلىرىدىن بىرىنىڭ نامى.

خۇسرەۋ پەرۋىز ئەلىشىر نەۋائىنىڭ «خەمسە» سى ئىچىدى-
كى «فەرھاد-شىرىن» داستانىنىڭ مۇھىم پېرسوناژ-

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

لىرىدىن بىرى؛ پەرھادنىڭ رەقىبى.

خۇسرەۋشاھ «ھۆرلىقا-ھەمراجان» داستانىدىكى باش قەھرىمان ھەمراجاننىڭ دادىسى.

خىزىر، ئىسكەندەر ۋە زۇلمەت قىسسىسى «قىسەئى ئابىھە-يات»قا قاراڭ.

خىزىر رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، ئابىھەيۋان (تىرىكلىك سۈيى)نى ئىزدەپ تاپقان ۋە ئۇنىڭدىن ئىچىپ، دائىمىي تىرىك يۈرگەن بىر پەيغەمبەرنىڭ نامى. كىشىلەرگە ياردەم بېرىش، دوستلۇق ئىزھار قىلىش بىلەن مەشھۇر.

د

دارايى زەمان زامان پادىشاھى دېگەن مەنىدە. دارا — ئەلىشىر نەۋائىينىڭ «سەددىي ئىسكەندەرى» ناملىق داستانىدىكى قەدىمكى ئىران شاھلىرىدىن بىرى بولغان مۇھىم پېرسوناژ، ئىسكەندەرنىڭ قېيىن ئاتىسىدۇر. ئۇ جاھاننى قولىغا كىرگۈزگەن قۇدرەتلىك جاھانگىر سۈپىتىدە تەسۋىرلىنىدۇ. كلاسسىك ئەدەبىياتتا شاھ-لارنىڭ سەلتەنىتىنىڭ يۇقىرىلىق دەرىجىسىنى كۆر-سىتىشتە سىمۋول قىلىنىپ: «دارايى زەمان» — زامان پادىشاھى؛ «دارا» — پادىشاھ؛ ساھىب، ئىگە مەنىلىرىدە ئىشلىتىلىدۇ.

دارۇل-فەنا بۇ دۇنيا، ئۆتكۈنچى دۇنيا؛ فانىيلىق ئۆيى.

دارۇل-قەزا قازىخانا.

中央民族大学图书馆

داستان 1) «ئون ئىككى مۇقام» ئىچىدىكى بىر چوڭ مۇزى-
كا بۆلىكىنىڭ نامى. 2) نەزم (مەسنەۋىي) ياكى
نەسر شەكلىدە يېزىلغان (ئېيتىلغان) چوڭ ھەجىمدى-
كى ھېكايە، داستان؛ 3) خەلق قەھرىمانلىرى ھەققى-
دىكى ئېپىك ئەسەر؛ 4) كۆچمە م: كەچمىش ۋەقە،
سەرگۈزەشت؛ 5) تارىخ.

داۋۇد «قۇرئانى كەرىم» دە ئىسمى ئاتالغان بەنى ئىسرائىل
پەيغەمبەرلىرىدىن بىرى. سۇلەيمان پەيغەمبەرنىڭ ئا-
تىسى. بۇ زات ھەم پەيغەمبەر، ھەم سۇلتان ئىدى.
ئۆزىگە ئىبرانىچە «زەبۇر» كىتابى نازىل بولغان.
بەكمۇ خۇشئاۋاز ئىدى. مىلادىدىن ئىلگىرى 1010-
يىلى ۋاپات بولغان دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

دەمى ئىيسا دىنىي رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، ئىيسا پەي-
غەمبەر ئۆز نەپىسى بىلەن ئۆلگەنلەرنى تىرىلدۈرىدى-
كەن. كلاسسىك ئەدەبىياتتا يارنىڭ لېۋىنىڭ جان بې-
غىشلايدىغانلىقى مەسىھاغا ئوخشىتىلىدۇ ۋە «مەسىھا
نەفەس»، «مەسىھا دەم» ھەم «مەسىھاۋەش» دېگەن
تەۋسىفلەر بېرىلىدۇ.

دىۋان قەدىمكى شائىرلارنىڭ شېئىرلار توپلىمى. قاپىيە
ئېتىبارى بىلەن ھەرپ تەرتىپى ئاساسىدا تۈزۈلگەن
ھەجمى بىر قەدەر چوڭراق بولغان شېئىرىي مەجمۇئە.

ر

راك 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى بىرىنچى مۇ-

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

قامىنىڭ نامى؛ 2) بەزى مەنبەلەردە «رەگ» دەپمۇ كۆرسىتىلگەن؛ بۇ «ساپ»، «خاس» مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ، مەسىلەن: رەگ ئالتۇن — ساپ ئالتۇن؛ 3) «رەگ» (پارىچە)—تومۇر، قان تومۇر مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ.

روزى قىيامەت دىنىي رىۋايەتلەر بويىچە ئىنسانلارنىڭ قايتا تىرىلىش كۈنى. بۇ كۈنى ئىنسانلار ئۆز ھاياتىدا قىلغان ياخشى-يامان ئىشلىرىدىن تەڭرى ئالدىدا ھېساب بەرگىدەك.

رۇستەم فىردەۋسىنىڭ «شاھنامە» ناملىق ئەسىرىدە تەسۋىرلەنگەن قەدىمكى ئىران پالۋانلىرىدىن بىرى. بەدىئىي ئەدەبىياتتا باتۇر، پالۋانلارنىڭ سىمۋولى سۈپىتىدە «رۇستەمچە»، «رۇستەم سۈپەت» ··· دېگەن ئوخشىتىشلار قوللىنىلىدۇ.

رىزۋان 1) رازىلىق، مەمنۇنىيەت؛ 2) كۆچمە م: جەننەت.

ز

زەھەبنا ۋادىيەل-مەقسەد، ۋەجەدنا ماھۇۋەل-مەقسۇد — مەقسەد ۋادىسىنى كېزىپ، كۆزلىگەن نىشانىنى تاپتۇق:

«نەۋائى، كەئبە زىكرىن قويكى، بىز دەيرى فەنا ئىستەپ
زەھەبنا ۋادىيەل-مەقسەد، ۋەجەدنا ماھۇۋەل-مەقسۇد».
— نەۋائى.

中央民族大学图书馆

زلەيخا رەبغوزىنىڭ «قىسسەسۇل-ئەنبىيا» ناملىق ئەسىرى ئىچىدىكى «يۇسۇف-زلەيخا» داستانىنىڭ باش قەھرى-مانلىرىدىن بىرى؛ ئېزىز مىسىرىنىڭ قىزى.

س

سەرۋەر رەئىس، باش، سەيىد: سەرۋەرى ئالەم — پۈتۈن ئالەملەرنىڭ سەرۋەرى، ئالەمنىڭ ئىگىسى.

سەلقە 1) «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدى-كى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) زوق، ئىستەك، مەيل.

سەنەم 1) «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدى-كى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) بۇت؛ 3) كۆچمە م: گۈزەل يار، مەھبۇب؛ 4) «غەرىب-سەنەم» داستا-نىدىكى باش قەھرىمانلاردىن بىرى؛ غېرىبنىڭ مەشۇ-قى؛ شاھ ئابباسخاننىڭ قىزى.

سەنەۋبەر «سەنەۋبەر» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى. خۇر-شىد شاھنىڭ ئوغلى، گۈلپەرىنىڭ ئاشىقى.

سەييادى ئەزەل ئەزەل ئوۋچىسى، ئىنسانلارنىڭ جېنىنى ئېلىشقا مەسئۇل پەرىشتە ئەزرائىل؛ قازا.

سۇلەيمان بەنى ئىسرائىل پەيغەمبەرلىرىدىن بىرى. داۋۇد پەيغەمبەرنىڭ ئوغلى. دادىسىنىڭ ۋەسىيىتى بىلەن يەتتە يىلدا «بەيتۇل-مۇقەددەس» نى قۇرۇپ چىقتى. قۇددۇستا ھۆكۈمەتنىڭ بىر چوڭ سارىيىنى بەرپا قىل-دى. شەرق ۋە غەرب پادىشاھلىرىنى ئۆز ئىتائىتىگە

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

كىرگۈزدى، 40 يىل ھەم پادىشاھلىق ھەم پەيغەمبەر-
لىك قىلدى؛ جىن-شەيتان، دىۋە-پەرىلەرنى بوي
سۇندۇرۇپ چىقتى؛ ئۇچار قاناتلار ۋە باشقا ھايۋاناتلار-
نىڭ تىلىنى بىلەتتى دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

سىگاھ 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى ئۈچىنچى
مۇقامنىڭ نامى؛ 2) ئۈچىنچى دەرىجە، ئورۇن.

سىمىيا 1) ئاددىي مەدەنلەرنى ئالتۇن مەدىنىگە ئايلاندۇرۇش
غايىسى بىلەن ئېلىپ بېرىلغان بىر تەتقىقات. بۇ تەتقى-
قات كۆپلىگەن ماددىلارنىڭ تېپىلىشىغا سەۋەب بولغان
ۋە خىمىيە ئىلمىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە خىزمەت قىل-
غان؛ 2) نىشان، ئىشارەت، ئالامەت مەنىلىرىنى ئىپا-
دىلەيدۇ.

سىينا «تۇر»غا قاراڭ.

ش

شاھ بەرقۇت «قەمەرشاھ ۋە شەمسى جانان» داستانىدىكى
پېرسوناژلاردىن بىرى. كۇھى قافنىڭ شاھى، شەمسى
جانانىنىڭ دادىسى.

شاھرۇخ «ھۆرلىقا-ھەمراجان» داستانىدىكى باش قەھرى-
مانلاردىن بىرى بولغان ھۆرلىقانىڭ دادىسى. شۇ
داستاندىكى مۇھىم پېرسوناژلاردىن بىرى.

شاھى خۇرشىد «سەنەۋبەر» داستانىدىكى مۇھىم پېرسوناژ-
لاردىن بىرى. شۇ داستانىنىڭ باش قەھرىمانى بولغان
سەنەۋبەرنىڭ ئاتىسى.

中央民族大学图书馆

شاھى مۇرغان قۇشلار شاھى، قۇشلارنىڭ ئۇلۇغى.

شەمسى جانان «قەمەرشاھ ۋە شەمسى جانان» داستانىنىڭ باش قەھرىمانلىرىدىن بىرى. قەمەر شاھنىڭ مەشۇقى، كۇھى قافنىڭ شاھى بەرقۇتنىڭ قىزى؛ گۈزەل پەرى.

شەھزادە فەررۇخ «شاھزادە فەررۇخ-مەلىكە گۇلرۇخ» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى. قەندىھار شەھرىنىڭ شاھى لەندىھۇرنىڭ ئوغلى. گۇلرۇخنىڭ ئاشىقى.

شرىن «فەرھاد-شىرىن» داستانىدىكى ئاساسىي پېرسوناژ؛ باش قەھرىمان فەرھادنىڭ مەشۇقى؛ ئەرمىنىيە شاھى مېھىنبانۇنىڭ ئارزۇلۇق سىڭلىسى.

غ

غەرايىبۇس-سىغەر «بالىلىق ئاجايىباتلىرى» ياكى «بالىلىق لىرىكىلىرى». ئەلىشىر نەۋائىنىڭ مەشھۇر ئەسىرى «خەزايىنۇل-مەئانى» تەركىبىدىكى بىرىنچى دىۋانىنىڭ نامى.

غەرىب «غەرىب-سەنەم» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى؛ سەنەمنىڭ ئاشىقى؛ ھەسەن ۋەزىرنىڭ ئوغلى.

غىلمان 1) غۇلام، خىزمەتكار؛ 2) رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، جەننەتنىڭ خىزمەتكارى. [بۇ سۆز گەرچە كۆپلۈك شەكلىدە بولسىمۇ لېكىن بىرلىك مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ. بىرلىكى: غۇلام].

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ف

فەرھاد نەۋائى «خەمسە» سى ئىچىدىكى ئەڭ يىرىك ئەسەر «فەرھاد-شىرىن» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى؛ شىرىنىنىڭ ئاشىقى.

فەرىدۇن تۇران شاھلىرىدىن بىرىنىڭ نامى.

فەۋائىدۇل-كىبەر «قېرىلىق پايدىلىقلىرى» ياكى «قېرىلىق لىرىكىلىرى». بۇ ئەلىشىر نەۋائىنىڭ مەشھۇر ئەسىرى «خەزايىنۇل-مەئانى» تەركىبىدىكى تۆتىنچى داستانىنىڭ نامى.

ق

قەمەرشاھ «قەمەرشاھ ۋە شەمسى جانان» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى. شەمسى جانانىنىڭ ئاشىقى.

قۇڭرات قەدىمكى تۈركىي قەۋملەردىن بىرىنىڭ نامى.

قىسەئى ئابىھەيات رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، خىزىر پەيغەمبەر ۋە ھەزرىتى ئىسكەندەر ئابىھايات (تىرىكلىك سۈيى) نى ئىزدەپ زۇلمەت ئىچىگە كىرگەن ۋە كۆپ جاپا-مۇشەققەتلەرنى تارتقان، نەتىجىدە بۇ سۇ خىزىر پەيغەمبەرگە مۇيەسسەر بولغان. بۇ ۋەقەلەر بەدىئىي ئەدەبىياتتا «قىسەئى ئابىھەيات» (ئابىھايات قىسسىسى) دەپ ئاتالغان.

قىيات قەدىمكى تۈرك قەۋملىرىدىن بىرىنىڭ نامى.

中央民族大学图书馆

ك

كوهى قاف قاپ تېغى. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، بۇ تاغ پۈتۈن يەر يۈزىنى ئوراپ تۇرغان بولۇپ، ئەنقا قۇشىمۇ، ئابىھايات (تىرىكلىك سۈيى) مۇ مۇشۇ تاغدا ئىمىش.

گ

گۈلەمخان شۇ ناملىق داستاننىڭ باش قەھرىمانى.

گۈلجامال «غەرىب-سەنەم» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى غېرىبنىڭ سىڭلىسى.

گۈلجەمىلە «ھۆرلىقا-ھەمراجان» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى ھەمراجاننىڭ سىڭلىسى.

گۈلشاھ «گۈلشاھ-ۋەرەقە» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى، ۋەرەقەنىڭ مەشۇقى، ھەمامنىڭ قىزى.

گىتىنەما جاھاننى كۆرسەتكۈچى (ئىسكەندەر زۇلقەرنەين ئىختىرا قىلدۇرغان، دۇنيادىكى مەۋجۇت نەرسىلەرنى ئۆزىدە ئەكس ئەتتۈرەلەيدىغان) جام.

ل

لەۋھى قەلەم دىنىي ئەقىدىلەرگە قارىغاندا، ھەربىر شەيئىنىڭ ئاۋۋىلى ۋە ئاخىرىنىڭ ئەزەل كۈنى ئىلمىي ئىلاھىدا يېزىلىشى ۋە ئۇنىڭ بىر ئاتىلىشى.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

لەئلى بەدەخشان بەدەخشاندىن چىقىدىغان ئەڭ ساپ، ئەڭ تازا لەئل، ياقۇت، بەدىئىي ئەدەبىياتتا بۇ بەدەخشان ياقۇتى يارنىڭ لېۋىگە ئوخشىتىلىدۇ.

لەيلى 1) تۈم قاراڭغۇ كېچە؛ 2) ئەرەبىي ئايلارنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كېچىسى؛ 3) «لەيلى-مەجنۇن» داستانىنىڭ ئايال قەھرىمانى؛ مەجنۇننىڭ مەشۇقى.

لولى 1) دولان قىزى، دولانلىق؛ 2) كۆچمە م: شوخ، گۈزەل، سۆيۈملۈك، يار.

م

مەجنۇن 1) نەۋائى «خەمسە» سى تەركىبىدىكى «لەيلى-مەجنۇن» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى؛ لەيلىنىڭ ئاشىقى؛ 2) ساراڭ، ئەقلىدىن ئازغان، مەجنۇن.

مەشرەب 1) «ئون ئىككى مۇقام» ئىچىدىكى ئۈچىنچى چوڭ مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) XVII ئەسىرنىڭ ئاخىرى XVIII ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ياشىغان شائىر بابا رېھىمنىڭ تەخەللۇسى؛ 3) بەزمە، ئولتۇرۇشنىڭ نامى. 4) تەبىئەت، خاراكتېر، ئادەت، خۇلق، رەۋىش.

مەقام 1) «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ ئومۇملاشتۇرۇلغان نامى؛ 2) جاي، تۇرار جاي، ئورۇن؛ 3) دەرىجە، باسقۇچ.

مەلەك 1) پەرىشتە؛ 2) كۆچمە م: ناھايىتى گۈزەل؛ مەلەك‌ۋەش — پەرىشتەدەك، پەرىشتەگە ئوخشاش.

中央民族大学图书馆

مەنسۇرھەللاجى ئەسلى ئىسمى ھۇسەيىن. تەسەۋۋۇپ مەس-
لىكىدە مەشھۇر، مەنىۋي ئىستىغراق (ئۆزىنى بىلمە-
گەن ھالدا ھەيرەتكە چۈمۈش) ھالىتىدە ھېسسىياتلى-
رىنى، چۈشەنچىلىرىنى زاھىرەن شەرىئەتكە زىت ھال-
دا سۆزلىگەنلىكى ئۈچۈن ھىجرىيىنىڭ 306-يىلى قەت-
لى قىلىنغان.

مۇز داۋان قەدىمكى دەۋرلەردە ئالتە شەھەر خەلقىنىڭ جە-
نۇبتىن تەڭرى تېغىنى كېسىپ، شىمالغا ئۆتىدىغان
كارۋان يولىدىكى قىش-ياز مۇز ئېرىمەيدىغان خەتەر-
لىك، تار بىر داۋان. ئۇ «مۇز ئارت داۋىنى» دەپمۇ
ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ بىر يېنى تىك تاغ بولۇپ، يەنە بىر
يېنى ئاستى كۆرۈنمەيدىغان قاپتال، بۇ داۋان ھازىرقى
ئاقسۇ بىلەن مۇڭغۇلكۈرە ناھىيىسىنىڭ شوتا يېزىسى
ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ.

مۇسا پەيغەمبەر «قۇرئانى كەرىم»دە نامى ئاتالغان پەيغەم-
بەرلەردىن بىرى. دىنىي رىۋايەتلەرگە كۆرە، تۇر تې-
غىدا تەڭرى بىلەن سۆزلەشكەن دېيىلىدۇ.

مۇستەفا 1) «تاللانغان، تاللاۋېلىنغان» دېگەن مەنىلەردە؛
2) مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ سۈپەتلىرىدىن بىرى.

مۇستەھزاد 1) «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ چوڭ نەغمە قىس-
مىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) ئارتتۇ-
رۇلغان، ئارتتۇرما؛ 3) مىسرالار ئاخىرىغا ئەرۇز
قائىدىسى ئاساسىدا يېرىم مىسرا ئارتتۇرۇلىدىغان بىر-
خىل شېئىرىي شەكىل.

مۇشاۋەرەك «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى ئون بە-

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

رىنچى مۇقامىنىڭ نامى. بەزى مەنبەلەردە «نىشئاۋە-رەك» دەپ كۆرسىتىلگەن. بۇ «يۈرەككە تىغدەك تە-سىر قىلغۇچى» دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

مۇشكى خوتەن خوتەن ئىپارى، ئەڭ ساپ، ئەڭ ئېسىل، بەكمۇ خۇش پۇراق ئىپار. بۇ ئىپار خوتەن كېيىكىنىڭ كىندىكىدىن چىققانلىقى ئۈچۈن كلاسسىك ئەدەبىياتتا «مۇشكى خوتەن» دەپ ئاتايدۇ ۋە ھىدىنى يارنىڭ چې-چىنىڭ ھىدىغا، رەڭگىنى قارىلىقىغا ھەم كۆز گۆھە-رىنىڭ قارىچۇقىغا ئوخشىتىدۇ.

مۇقەددىمە 1) «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ چوڭ نەغمە قىس-مىدىكى دەسلەپكى مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى، بۇ بۆلەك «مۇقام» دەپمۇ ئاتىلىدۇ؛ 2) ئالدىدا ماڭغۇچى (ئەسكەر)؛ 3) ئالدى بىلەن ئېيتىلىدىغان سۆز، نۇ-تۇق؛ ئەسەرنىڭ باشلىنىش قىسمى، كىرىش سۆز.

مىئراج كېچىسى «لەيلەئى مىئراج» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ھىج-رىيە كالىندارى بويىچە رەجەب ئېيىنىڭ يىگىرمە يەت-تىنچى كېچىسى. مۇشۇ كېچىدە مۇھەممەد پەيغەمبەر مىئراجغا چىققان دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

ن

نەغمە 1) «ئون ئىككى مۇقام» دىكى كۈي ئىسمىلىرىدىن بىرى، مەسىلەن: «چوڭ نەغمە» دېگەنگە ئوخشاش؛ 2) كۈي، ئاھاڭ، مۇقام؛ 3) سايراش.

نەقشبەندىي خوجا باھاۋىددىن نەقشبەند تەرىپىدىن يولغا

中央民族大学图书馆

قويۇلغان سوپپىلىق تارمىقىغا تەۋە كىشى.

نەۋا 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى ئونىنچى مۇقامنىڭ نامى؛ 2) ئاۋاز، سادا، ئۈن؛ 3) كۈي، مۇزىكا ئاھاڭى، مۇڭلۇق ئۈن؛ 4) بايلىق؛ 5) نەسىۋە، بەھرە.

نەۋادىرۇش-شەباب «ياشلىق نادىرلىقلىرى» ياكى «ياشلىق لىرىكىلىرى»، ئەلىشىر نەۋائىنىڭ مەشھۇر ئەسىرى «خەزايىنۇل-مەئانى» تەركىبىدىكى ئىككىنچى دىۋاننىڭ نامى.

نۇسخە 1) «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) يېزىق، بىرەر يېزىقنىڭ ئەينەن كۆچۈرمىسى؛ 3) كىتاب، رىسالە.

ھ

ھاتەمى تەي تولۇق ئىسمى ئەبۇ ئادى بىننى ئەبدۇللاھ بىننى سەئىد. بۇ زات ئەرەب قەبىلە باشلىقلىرىنىڭ چوڭلىرىدىن ۋە شائىرلىرىدىن بولۇپ، سېخىيلىقى بىلەن شۆھرەت تاپقان. بەزى شېئىرلىرى توپلىنىپ بىر دىۋان ھالىتىگە كەلتۈرۈلگەن ۋە لوندرادا نەشىر قىلىنغان. مۇھەممەد پەيغەمبەر زامانىغىچە ياشىغان بولسىمۇ لېكىن دىدارلىشىشتىن بۇرۇن ۋاپات بولغان.

ھەمراجان «ھۆرلىقا-ھەمراجان» داستانىدىكى باش قەھرىمان. ھۆرلىقانىڭ ئاشىقى.

ھۆرى ئەين جەننەتتىكى كېيىك كۆزلۈك، ناھايىتى گۈزەل

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

قىزلار، كۆزلىرىنىڭ قارىچۇقى بەكمۇ قارا، ئېقى بەكمۇ ئاق بولغان جەننەت قىزلىرى.

هۇسەينىي قەدىمكى مۇقاملارنىڭ بىرىنىڭ نامى. كلاسسىكلارنىڭ غەزەللىرىدە بۇ نام تىلغا ئېلىنىدۇ:

«مەقاملارنىڭ ئاتاسىنى هۇسەينىيۇ ئەجەم دەرلەر،
بۇلاردىن يوقارىكىم پەردەئى باياتىنى چالسام».

— مەشرەب.

هىجاز 1) قەدىمكى مۇقاملاردىن بىرىنىڭ نامى؛ 2) ئاهاڭ، كۈي؛ 3) ئەرەبىستاننىڭ غەربىي شىمال قىسمى، مەككە ۋە مەدىنە شەهەرلىرى جايلاشقان تېررىتورىيە.

هىندۇ 1) هىندى، هىندىستانلىق؛ 2) كۆچمە م: قارا رەڭلىك.

خالى هىندۇ — قارا مەڭ.

ئۇ

ئۇششاق 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى سەككىزىنچى مۇقامنىڭ نامى؛ 2) ئاشىقلار، سۆيگۈچىلەر.

ئۆ

ئۆزهال 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى ئالتىنچى مۇقامنىڭ نامى؛ 2) ئۆزىنىڭ هالى-زارى، هال-زار ئېيتماق، ئۆز ئەهۋالىدىن قايغۇرماق، نالە-زار

中央民族大学图书馆

قىلماق.

ۋ

ۋامىق نورۇزاخۇن كاتىب زىيائى يازغان «ۋامىق-ئۇزرا» ناملىق داستاننىڭ باش قەھرىمانى، ئۇزرانىڭ ئاشىقى.
ۋەرەقە «گۈلشاھ-ۋەرەقە» داستاننىڭ باش قەھرىمانلىرىدىن بىرى. گۈلشاھنىڭ ئاشىقى، ھىلالنىڭ ئوغلى.
ۋەيسى قىرەن (ئۇۋەيسەل-قەرانى) ياكى ۋەيس دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ كىشى خەلىفە ئەبۇ بەكرى ۋە خەلىفە ئۇمەر دەۋرلىرىدە مەدىنىدە كۆپ ھۆرمەت قازانغان، ئۆز قەبىلىسىنىڭ ئۇلۇغلىرىدىن بولۇپ، ھەدىستە مەدھىيىلەنگەن ۋەلى دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

ئى

ئىبنى يەمنجان رەبغۇزىنىڭ «قىسەسۇل-ئەنبىيا» ناملىق ئەسىرىدىكى مەشھۇر «يۇسۇف ۋە زىلەيخا» قىسسىسىنىڭ باش قەھرىمانى يۇسۇپنىڭ بىر ئانىدىن بولغان قېرىندىشى، ئۇكىسى.
ئىراق 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى ئون ئىككىنچى مۇقامنىڭ نامى؛ 2) ئىراق دۆلىتى.
ئىسفىھانچە قىلىچ ئىسفىھاندا ياسالغان قىلىچ، ئىسفىھان قىلىچى، ئېسىل ۋە ئۆتكۈر قىلىچ.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئىسكەندەر ئىسكەندەر زۇلقەرنەين؛ ئەلىشىر نەۋائىينىڭ مەشھۇر ئەسىرى «خەمسە» تەركىبىدىكى «سەددىي ئىسكەندەرى» ناملىق داستانىنىڭ باش قەھرىمانى. «ئابىھايات» نى ئىزدەپ خىزىر پەيغەمبەر بىلەن زۇل-مەتكە كىرگەن بولسىمۇ لېكىن بۇ سۇنى ئىچىشكە مۇۋەپپەق بولالمىغان دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

ئىسمائىل لەقىمى «زەبىھۇللاھ»، رەبغۇزىنىڭ «قىسە-سۇل-ئەنبىيا» ناملىق ئەسىرىدە ئالاھىدە تەسۋىرلەن-گەن پەيغەمبەرلەردىن بىرى. ئۇ ئىبراھىم پەيغەمبەر-نىڭ ئوغلى، ئاتىسى ئوغلى ئىسمائىلنى تەڭرى يولىدا قۇربانلىق قىلماقچى بولىدۇ، سەبى ئىسمائىلمۇ چىن دىلىدىن رازى بولىدۇ. قۇربانلىق قىلىش ئالدىدا تەڭ-رى ئىسمائىلنىڭ ئورنىغا جەننەتتىن بىر كۆك قوچ-قارنى ئەۋەتىدۇ. قوينى قۇربانلىق قىلىش شۇنىڭدىن قالغان دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

ئىشرەبۇ يائەييۇھەل-ئەتشان «ئەي تەشنالار، ئى-چىڭلار!» دېگەن مەنىدە:

تەشنەلەب ئۆلمە، نەۋائىي، چۈن ئەزەل ساقىسىدىن
«ئىشرەبۇ يائەييۇھەل-ئەتشان» كېلۇر ھەردەم نىدا».
— نەۋائىي.

ئىشرەت ئەڭگىز 1) سۇلتان ئەبدۇررەشىدخانىنىڭ خانىشى، مۇقامشۇناس مەلىكە ئامانىيساخان ئىجاد قىلغان مۇ-قامنىڭ نامى؛ 2) «شادلىق قوزغىغۇچى» مەنىسىدە.

ئىيسا «قۇرئانى كەرىم» دە نامى كۆرسىتىلگەن پەيغەمبەر-لەردىن بىرى. رەبغۇزىنىڭ «قىسەسۇل-ئەنبىيا» نام-

中央民族大学图书馆

لىق ئەسىرىدە رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئىيسا پەيغەمبەر بى بى مەريەم ئانىنىڭ ئوغلى بولۇپ، بىر نەپەس بىلەن ئۆلۈكنى تىرىلدۈرەلەيدىغان خاسىيەتكە ئىگە بولغانلىقىدىن «رۇھۇللاھ» دەپ ئاتالغان.

ي

يادا تاش 1) رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، بۇ تاشقا قان چاچرىسا يامغۇر ياغقىدەك، قەدىمكى زاماندا قورغاقچىلىق بولۇپ قالغىدەك بولسا، كىشىلەر قوي-كالىلارنى ئۆلتۈرۈپ، قېنىنى يادا تاش ئۈستىگە تامغۇزىدىكەن، شۇنىڭ بىلەن يامغۇر تىلەيدىكەن؛ 2) قەدىمكى زامان كىشىلىرى ئالتۇننىڭ راست-يالغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن ئۇنى يادا تاشقا سۈركەيدىكەن، شۇنىڭدا ئالتۇننىڭ راست-يالغانلىقى مەلۇم بولىدىكەن.

يارىم ساقى 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) مەي تۇتقۇچى، شاراب سۇنغۇچى (مۇھەببەت شارابى بىلەن مەست قىلغۇچى) يار.

يەمەن 1) ئەرەب دىيارىدىكى بىر ۋىلايەتنىڭ نامى؛ 2) بۇ يەردە «يەمەن دېڭىزى» مەنىسىدە كەلگەن بولۇپ، ئېيتىلىشلارغا قارىغاندا، بۇ دېڭىزدىن ناھايىتى ئېسىل ئۈنچە-مەرۋايىت، ياقۇت چىققىدەكمىش:

«كۆرۈپ گۈلتەك يۈزۈڭ رەڭگىنى كۆزدىن يۈز چەمەن بولدى،

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئەقىق ئەرنىگىنى كۆرگەلى كۆزۈم هالى يەمەن بولدى».

— سەككاكى.

يەئقۇب «قۇرئانى كەرىم» دە ئىسمى ئاتالغان پەيغەمبەرلەر-
دىن بىرى. ئىسھاق پەيغەمبەرنىڭ ئوغلى. «يۈسۈف-
زىلەيخا» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى يۈسۈپنىڭ ئاتى-
سى. ئوغلى يۈسۈپتىن ئايرىلىپ، ئۇنىڭ پىراقىدا 40
يىل ياش تۆككەن دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

يۈسۈف يەئقۇب پەيغەمبەرنىڭ ئوغلى. رەبغۇزىنىڭ «قىسە-
سۇل-ئەنبىيا» ناملىق ئەسىرى تەركىبىدىكى «يۈ-
سۈف-زىلەيخا» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى، زىلەيخا-
نىڭ ئاشىقى.

يۈسۈفبەگ «يۈسۈف-ئەھمەد» داستانىنىڭ باش قەھرىما-
نى، ئەھمەد بەگنىڭ ئاكىسى.

中央民族大学图书馆

كلاسسك شائرلارنڭ

قسقچه ترجمهالى

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

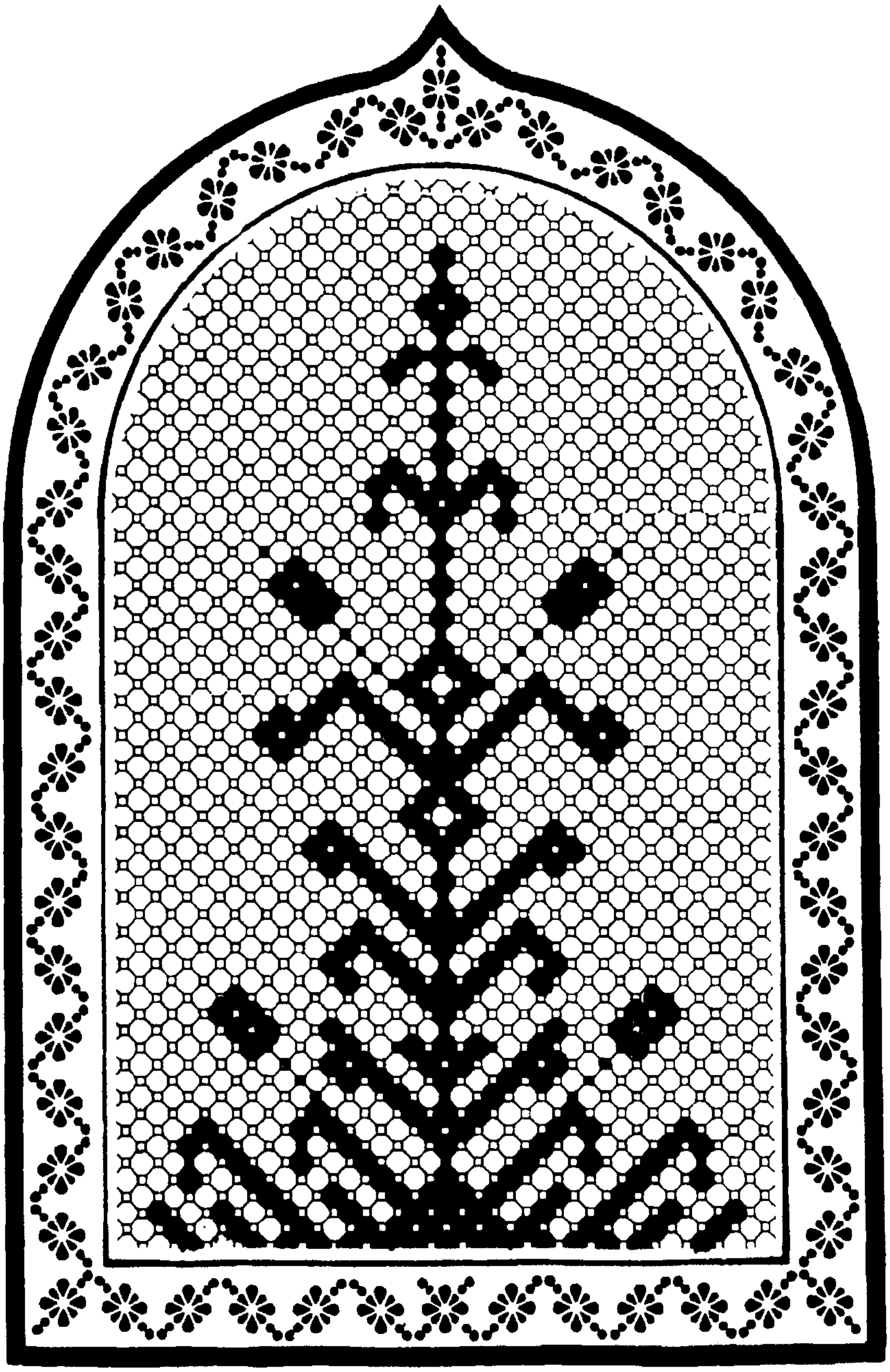

中央民族大学图书馆

مۇندەرىجە

نەۋائى .... (117)
زەللى .... (119)
ئەرشى .... (120)
ھۆۋەيدا .... (121)
قەلەندەر .... (122)
مەشھۇرى .... (123
بىلال نازىم .... (124)

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

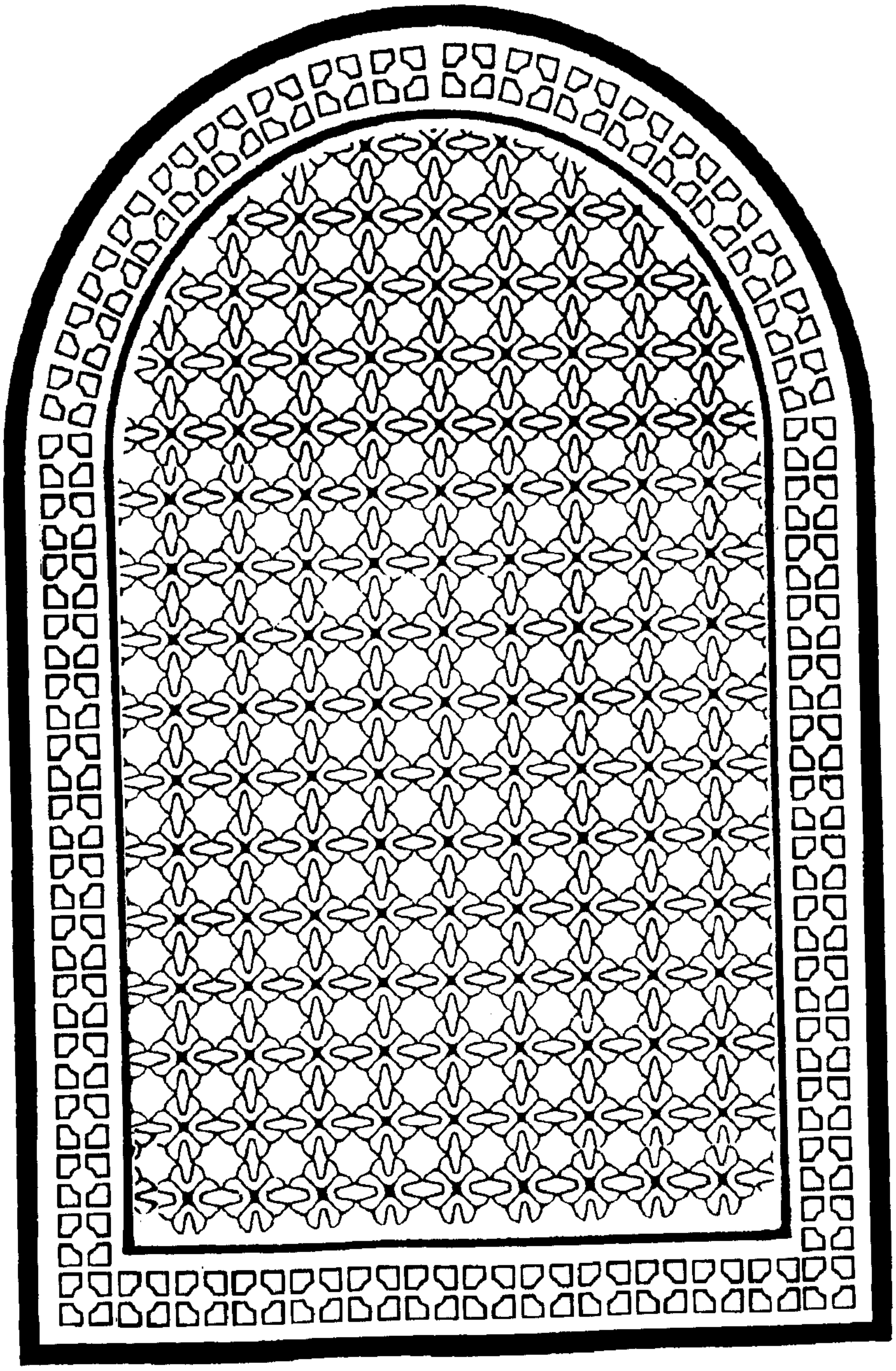

中央民族大学图书馆

نەۋائى — ئۇيغۇر كلاسسك ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا ناھايىتى زور تەسىر كۆرسەتكەن بۈيۈك مۇتەپەككۇر شائىردۇر. غىياسىددىن كىچىك ئوغلى ئەلىشىر نەۋائى 1441-يىلى ھىراتتا تۇغۇلۇپ، 1501-يىلى ۋاپات بولغان. ئۇ كىچىكىدىن تارتىپلا ئىلىم-مەرىپەتكە، ئەدەبىياتقا قىزغىن بېرىلگەن بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئۆتمەي ئۆز دەۋرىنىڭ ئەڭ بىلىملىك كىشىسىگە ئايلانغان، ئاساسىي ئۆمرىنى ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن ئۆتكۈزۈپ، شېئىرىيەتتە ئالەمشۇمۇل نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرگەن. ئۆز ئىجادىيىتىدە شېئىرىيەتنىڭ خىلمۇخىل ژانىر ۋە شەكىللىرىنى قوللىنىپ ۋە ئىجادىي تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئاجايىپ پارلاق ئۈلگىلەرنى ياراتقان.

نەۋائىنىڭ «خەزايىنۇل-مەئانى» (مەنىلەر خەزىنىسى) ۋە «خەمسە» سىدىن باشقا تەزكىرىلىرى، ئىلمىي نەزەرىيىۋى ئەسەرلىرى، ئەخلاقىي ئەسەرلىرى، تارىخىي ئەسەرلىرى، بىئوگرافىك ئەسەرلىرى ۋە ۋەسىقىلىرى بولۇپ جەمئىي 29 پارچە ئەسەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كۈللىياتى دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن. ئۇنىڭ دىۋانلىرى، خەمسەلىرى ۋە يەككەئەسەرلىرىنىڭ قول يازمىلىرى خەلقىمىز ئارىسىدا ئىنتايىن كۆپ تارقالغان.

«خەزايىنۇل-مەئانى» نەۋائى ئەسەرلىرى ئىچىدە ئاساسەن غەزەللەردىن ئىبارەت 16 خىل لىرىك ژانىردىن تەركىپ تاپقان، جەمئىي 44 مىڭ 803 مىسرالىق 3130 شېئىرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان «چەھار دىۋان»

中央民族大学图书馆

بولۇپ، بۇنىڭ كۆپى سەممىيەتكە، گۈزەللىككە، ۋا-
پادارلىققا مەدھىيە؛ ئالدامچىلىققا، ساختىپەزلىككە،
ۋاپاسىزلىققا نەپرەت بىلەن تولغان لىرىكىلاردۇر.

نەۋائى ئەسەرلىرى تېماتىك مەزمۇن، بەدىئىي
شەكىل جەھەتتىن خىلمۇخىل بولۇشى بىلەنمۇ ھەجمى
جەھەتتىكى كۆپلۈكى بىلەنمۇ ئادەمنى ھەيران قالدۇ-
رىدۇ. ئۇنىڭ تىل-ئەدەبىيات تەتقىقاتىغا ۋە باشقا تې-
مىلارغا دائىر ئەسەرلىرىمۇ ناھايىتى زور ئىلمىي قىم-
مەتكە ۋە تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە. نەۋائى ئەسەرلى-
رىدە ئۆز دەۋرى ئۈچۈن ئىلغار بولغان زور ئەھمىيەت-
لىك پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويغانلىقى ۋە بەدىئىي ما-
ھارىتىنىڭ يۈكسەكلىكى بىلەن ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر
سەنئەتكاردۇر. نەۋائىدىن كېيىن ئۆتكەن شائىرلارنىڭ
ھەممىسى دېگۈدەك ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ پىر-ئۇستازى
ساناپ، ئۇنىڭدىن ئۈلگە ئالغان نەۋائى ئەسەرلىرى تۆت
ئەسىردىن بېرى ئۇيغۇر مەدرىسلىرىنىڭ مۇھىم ئەدە-
بىيات دەرسلىكى بولۇپ كەلگەن. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ
مەشھۇر «ئون ئىككى مۇقام» ىنىڭ نۇرغۇن نەغمىلىرى
نەۋائى غەزەللىرى بىلەن جاراڭلايدۇ.

خوتەنلىك موللا ئىسمەتۇللاھ ئىبنى نىئمەتۇللاھ
مۇئجىزىنىڭ «تارىخى مۇسىقىيۇن» ناملىق ئەسىرىدە
كۆرسىتىلىشىچە: نەۋائى شېئىرىيەت دۇنياسىدىكى
بىر بۈيۈك سىما بولۇشتىن تاشقىرى، ئۆز نۆۋىتىدە
ئىستېداتلىق مۇغەننى ۋە مۇقامشۇناس بولغان، «نەۋا»
مۇقامىنى ئىختىرا قىلغان.

中央民族大学图书馆

زەلىلى — ئىسمى مۇھەممەد سىددىق، تەخەللۇسى «زەلىلى» . تەخمىنەن مىلادى 1670-يىلى يەكەندە تۇغۇلۇپ، خوتەندە ۋاپات بولغان. زەلىلى يەكەن مەدرىسەلىرىدە ئىلىم تەھسىل قىلغان. ئۇزاق ۋاقىت شىنجاڭدىكى كۆپلىگەن شەھەرلەرنى كېزىپ، ئۆز دەۋرىنىڭ ئوقۇمۇشلۇق، ئىلغار زاتلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، مازار-ماشايىخلارنى تاۋاپ قىلىپ، دەرۋىشلەر ۋە جاھانگەشتىلەر بىلەن سىردىشىپ، ئەينى دەۋرنىڭ زور ئىجتىمائىي مەسىلىلىرى ۋە كىشىلىك مۇناسىۋەتلىرى ھەققىدە چوڭقۇر بىلىمگە ئىگە بولغان. ئۆمرىنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرىنى خوتەندە ئۆتكۈزۈپ، مول ئىجادىي مىراسلارنى قالدۇرۇپ كەتكەن. ئۇنىڭ ئىجادىي مىراسلىرىدىن «دىۋانى زەلىلى» ، «سەپەرنامە» ، «تەزكىرەئى خاجە مۇھەممەد شەرىف بۇزۇرگۋار» قاتارلىق لىرىك ۋە ئېپىك ئەسەرلىرى جامائەتچىلىككە تونۇش. بۇ ئەسەرلەرنىڭ بىرقانچە قول يازمىلىرى دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن. زەلىلى ئۇيغۇر تىلى ۋە پارس تىلىدا غەزەللەر يازغان ئىككى تىللىق لىرىك شائىردۇر.

زەلىلى ئەسەرلىرىدە ئىشق-مۇھەببەت تېمىسى مەركەز قىلىنغان ھالدا ۋەتەنپەرۋەرلىك، خەلقچىللىق، گۈزەل ئىنسانىي پەزىلەتلەر ئالاھىدە كۈيلىنىپ، شائىرنىڭ تەرەققىيپەرۋەر ئىدىيىسى مۇئەييەن بەدىئىي شەكىللەر بىلەن روشەن ئىپادىلەنگەن.

زەلىلى شېئىرىيىتى تىلىدىكى پاساھەت، پىكرىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، ئوخشىتىشلىرىنىڭ گۈزەللىكى

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

بىلەن ئۆزگە خاس ئۇسلۇبقا ئىگە.

ئەرشى — ئىسمى خوجا يەئقۇب بولۇپ، «خوجا جاھان» نامى بىلەن مەشھۇر. «ئەرشى» ئۇنىڭ ئەدەبىي تەخەللۇسىدۇر. تارىخىي مەنبەلەرگە ئاساسلانغاندا خوجاجاھان «قاراتاغلىقلار» گورۇھىغا مەنسۇپ خوجا شۇئەيبىنىڭ نەۋرىسى، دانىيال خوجىنىڭ چوڭ ئوغلى بولۇپ، مىلادىيىنىڭ 1685-يىلى تۇغۇلغان 1730-يىلدىن 1756-يىلغىچە ئالتە شەھەرنىڭ خانى بولغان. 1756-يىلى «ئاق تاغلىقلار» گۇرۇھىغا مەنسۇپ مۇتەئەسسىپ كۈچلەرنىڭ ۋەكىلى بولغان بۇرھانىددىن خوجا تەرىپىدىن يەكەندە پۈتۈن ئەۋلادى بىلەن قوشۇپ قەتل قىلىنغان.

خوجا جاھان ئەرشى يالغۇز دۆلەت ئەربابى بولۇش سۈپىتى بىلەنلا ئەمەس، بەلكى ئىستىبداتلىق لىرىك شائىر بولۇش سۈپىتى بىلەن كلاسسىك ئەدەبىيات تارىخىمىزدا سالماقلىق ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇنىڭ قانچىلىك ئەسەر قالدۇرۇپ كەتكەنلىكى ھازىرچە مەلۇم ئەمەس. پەقەت «ئەرشى» تەخەللۇسىدىكى قول يازما دىۋانى بىزگىچە يېتىپ كەلگەن.

ئەرشى ئىجادىيىتىدە مۇھەببەت تېمىسى ئاساسى ئورۇندا تۇرسىمۇ، لېكىن ئۇ ئۆز نۆۋىتىدە رېئالىست سۈپىتى بىلەنمۇ مەيدانغا چىقىپ، خەلقپەرۋەرلىك، ۋەتەنگە مۇھەببەت، تەرەققىپەرۋەرلىكنى تەشەببۇس قىلىدۇ. شۇنىڭ بىللە ئۇ «ھەممەت ئەھلىنى تۇتقۇن قىلىپ، رەزىللەرنى ئازاد قىلغان ۋاپاسىز، تەتۈر زا-

中央民族大学图书馆

مان» دىن شىكايەت قىلىپ، ئەينى دەۋردىكى مەۋجۇد ئىجتىمائىي رېئاللىقنى چوڭقۇر ئەكس ئەتتۈرۈدۇ.

ئەرشىنىڭ يارانقان شېئىرلىرى مەزمۇنىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، تەپەككۇرىنىڭ ئوبرازلىقلىقى، تەسەۋۋۇر كۈچىنىڭ يوقىرىلىقى، ھېسسىياتىنىڭ بايلىقى، تىلىنىڭ راۋانلىقى بىلەن ئالاھىدە خاراكتېرلىنىدۇ.

خوجا جاھان ئەرشى ئۇلۇغ سەنئەتكار ئەلىشىر نەۋائىنىڭ ئرادىتسىيىسىنى ئۆز ئىجادىيىتىدە ئىزچىل جارى قىلىپ، نەۋائى مۇقامى بىلەن ناۋاچەككەن لىرىك شائىردۇر.

ھۇۋەيدا — خوجا نەزەر غايىب نەزەر ئوغلى ھۇۋەيدا XVIII ئەسىر ئۆزبېك ئەدەبىياتىنىڭ يىرىك نامايەندىلىرىدىن بىرى. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىگە ئەسىرلەردىن بېرى تونۇش. دىۋانى ئۇيغۇر خەتتاتلىرى تەرىپىدىن قايتا-قايتا كۆچۈرۈلۈپ، قولدىن قولغا ئۆتۈپ ئوقۇلۇپ كەلگەن، ئۇيغۇر مەكتەپلىرىدە ئەدەبىي دەرسلىك سۈپىتىدە ئوقۇتۇلغان.

خوجا نەزەر غايىب نەزەر ئوغلى ھۇۋەيدا XVIII ئەسىرنىڭ باشلىرىدا تۇغۇلۇپ، مىلادى 1780-يىلى ۋاپات بولغان. شائىرنىڭ 1909-يىلى تاشكەنتتە تاش مەتبەئە بىلەن نەشىر قىلىنغان «كىتابى ھۇۋەيدائى چىمىيانى» ناملىق دىۋانىغا 351 غەزەل، 28 رۇبائىي، 41 تۆتلىك، ئۈچ مۇخەممەس، بىر مۇسەددەس، بىر مۇسەممەن، ئىككى مۇستەھزاد، مەسنەۋى شەكلىدە يېزىلغان بىر قانچە ھېكايەت ۋە دىداكتىك داستانلىرى

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

كىرگۈزۈلگەن.

ھۆۋەيدا شېئىرلىرى چوڭقۇر پىكىرگە، لىرىك ھېسسىياتقا تولغان بولۇپ، ھەققانىيەت، ئادالەت، ئىنسانپەرۋەرلىك، خەلقچىللىق، مەرىپەتپەرۋەرلىك غايىلىرى بىلەن سۇغۇرۇلغان. ئۇ ئۆز شېئىرلىرىدا پاكلىق، سەممىيلىك، دوستلۇق، ۋاپادارلىق ۋە مۇھەببەتنى قىزغىن كۈيلىگەن.

ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» ئاھاڭلىرىدا ھۆۋەيدا غەزەللىرى ئەسىرلەردىن بۇيان جاراڭلاپ، كىشىلەر قەلبىگە ئىستېتىك زوق بېغىشلاپ كەلمەكتە.

قەلەندەر — شائىرنىڭ ئىسمى ھازىرغىچە مەلۇم ئەمەس، «قەلەندەر» ئۇنىڭ تەخەللۇسىدۇر. ئۇ تەخمىنەن XVIII ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن XIX ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە ياشاپ ئىجاد ئەتكەن. ئۆمرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى خوتەندە ئۆتكەن.

«دىۋانى قەلەندەر» شائىرنىڭ دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن بەدىئىي مىراسىدۇر. بۇ دىۋان 1807-يىلى قۇربان ھېيتتا كۆچۈرۈلگەن. قەلەندەر دىۋانىدا مۇھەببەت تېمىسىنى ئاساس قىلغان ھالدا ۋەتىنىگە بولغان مۇھەببىتىنى، گۈزەل ھاياتقا بولغان كۈچلۈك ئىنتىلىشىنى، ۋاپا، ساداقەت، ياخشىلىق توغرىسىدىكى ئىلغار كۆز قاراشلىرىنى، ستەمكار زامان ئۈستىدىن قىلغان شىكايەتلىرىنى، كەلگۈسىگە بولغان گۈزەل ئارزۇ-ئارمانلىرىنى يۇقىرى بەدىئىي ماھارەت

中央民族大学图书馆

بىلەن ئەكس ئەتتۈرگەن.

مەشھۇرى — ئىسمى ئىبراھىم بولۇپ، «مەشھۇرى» ئۇنىڭ تەخەللۇسىدۇر. شائىر مەشھۇرى XIX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا يەكەندە ياشاپ ئىجادىيەت ئېلىپ بارغان. «دىۋانى مەشھۇرى» ئۇنىڭ بىزگە قالدۇرغان ئەدەبىي مىراسى بولۇپ، XIX ئەسىر ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ تەرەققىياتىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. دىۋاندىكى غەزەل- لەرنىڭ ئاساسىي قىسمى ئىشق-مۇھەببەت تېمىسىغا بېغىشلانغان، دىداكتىك مەزمۇنلارمۇ خېلى سالماقنى ئىگىلەيدۇ. مەشھۇرى ئۆز غەزەللىرىدە «يار» دىن ئىبا- رەت سىمۋولىستىك ئوبرازنى يارىتىش ئارقىلىق ئۆزى- نىڭ ھايات توغرىسىدىكى ئىدىيىۋى قاراشلىرىنى ۋە گۈزەل ئارزۇ-ئىستەكلىرىنى، كىشىلىك مۇناسىۋەت ھەققىدىكى تۇيغۇلىرىنى ماھىرلىق بىلەن ئىپادىلەپ بېرىدۇ.

بىز «دىۋانى مەشھۇرى» دىكى غەزەللەرنى ئوقۇ- غىنىمىزدا «جۇنۇن دەشتىدە ئاۋارە بولغان ئاشىقلار» نىڭ، «گەردۇندىن بېشىغا ئۈزۈلمەي بالالار يېغىۋاتقان بىچارىلەر» نىڭ پەريادىنى ئاڭلاۋاتقاندەك بولىمىز. شۇنداقلا ھىجران ئازابى، ۋىسال ئۈمىدى بىلەن يېنى- ۋاتقان مەشۇقنىڭ ئوتلۇق يۈرىكىنى تىڭشىغاندەك بو- لىمىز.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

بىلال نازىم— ئىسمى موللا بىلال بىننى موللا يۇسۇف بولۇپ، «بىلال» ۋە «نازىمى» ئۇنىڭ تەخەللۇسلىرى-دۇر. بىلال نازىم 1823-يىلى غۇلجا شەھىرىدە تۇغۇ-لۇپ، 1899-يىلى 76 يېشىدا يەركەنتە ۋاپات بولغان. ئۇ مەرىپەتپەرۋەر ئاتىسىنىڭ تەربىيىسى ئاستىدا باشلان-غۇچ ساۋاتقا ئىگە بولدى. ئاتىسىدىن يېتىم قالغاندىن كېيىن ئېغىر تۇرمۇش مۇھىتى ئىچىدە قالغىنىغا قارى-ماي، ئىلى مەدرىسىلىرىدە ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇپ يۇقىرى مەلۇماتقا ئىگە بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە بىلال نازىم ئۆز زامانىسىنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتىنى، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى، باي كلاسسىك مىراسلارنى قېتىرقىنىپ ئۆگەندى. زۇلۇمغا قارشى خەلق قوزغى-لاڭلىرىغا بىۋاسىتە ئىشتىراك قىلدى. ئۇنىڭ دەسلەپ-كى شېئىرلىرى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىغا ناھايىتى يېقىن بولغاچقا، خەلق ناخشىلىرىغا ئايلىنىپ «نازىم» نامى بىلەن تا ھازىرغىچە ئېيتىلىپ كەلمەكتە.

بىلال نازىم «كىتابى غەزات دەر مۈلكى چىن»، «چاڭموزا يۇسۇف-خان»، «نۇزۇگوم» قاتار-لىق ئېپىك ئەسەرلەرنىڭ ئاپتورىدۇر. شائىرنىڭ ياش-لىق دەۋرىدە يازغان غەزەللىرى «غەزەلىيات» ناملىق توپلامغا كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، بۇ شېئىرلار توپلىمى شېئىرىيىتىنىڭ گۈزەللىكى، رەڭمۇ-رەڭلىكى، پىك-رىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، تىلىنىڭ راۋانلىقى بىلەن ئەينى دەۋردە نازىمنىڭ تالانتىنى نامايان قىلىپ، ئالاھىدە دىققەتكە سازاۋەر بولغانىدى.

موللا بىلال ئۆزىنىڭ لىرىك شېئىرلىرىدا ئەر-

中央民族大学图书馆

كىنلىكنى، چىن ئىنسانىي مۇھەببەتنى، ھايات گۈ-
زەللىكلىرىنى قىزغىن كۈيلىگەن. ھەقىقەت، ئادا-
لەت، ياخشىلىق، ساداقەت توغرىسىدىكى ئىدىيىۋى
قاراشلىرىنى چوڭقۇر ئەكس ئەتتۈرگەن.

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

中央民族大学图书馆

«ئون ئىككى مۇقام» نوتىسىدا قوللىنىلغان شەرتلىك بەلگىلەر ھەققىدە ئىزاھات

1. مۇقام ئاھاڭلىرىدىكى بەزى ئالاھىدىلىكلەر ۋە ئۇنىڭ نوتىدىكى ئىپادىلىنىشى.

مۇقاملارنىڭ مۇقەددىمە، تەئەززە، تەئەززە مەرغۇلى، نۇسخە، نۇسخە مەرغۇلى ۋە چۇشۇرگىلىرىدە $\frac{4}{4}$ ئۇدارلىق، $\frac{5}{4}$ ئۇدارلىق، $\frac{2}{4}$ $\frac{3}{4}$ ئۇدارلىق ۋە $\frac{6\frac{1}{2}}{4}$ ئۇدارلىق ئالاھىدىلىكلەربار. «بايىرىم ساقى» ئاھاڭى پەقەت «ئۇششاق» مۇقامىدىلا بولۇپ، ئۇنىڭدا $\frac{7}{8}$ ئۇدارلىق ئالاھىدىلىك بار.

$\frac{7}{8}$ ئۇدارنىڭ فورمولىسى مۇنداق: $\frac{(3+4)}{8}=\frac{7}{8}$

«مۇستەھزات»نىڭ ئۇدار فورمولىسى مۇنداق: $\frac{(3+2)}{4}=\frac{5}{4}$

«چوڭ سەلقە»نىڭ ئۇدار فورمولىسى مۇنداق: $\frac{(3+2)}{8}=\frac{5}{8}$

«داستان»نىڭ ئۇدار فورمولىسى مۇنداق: $\frac{(3+4)}{8}=\frac{7}{8}$

«مەشرەپ»نىڭ ئۇدار فورمولىسى مۇنداق: $\frac{(3+6)}{8}=\frac{9}{8}$

يۇقىرىدىكىدەك ئۇدارلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئاھاڭلاردىكى ھەربىر تاكتىنىڭ ئالدىنقى ئۈچ ئۇدارىنىڭ ئۈچ ئاۋازدا، ئىككى تۇتاشما ئاۋازدا ۋە تۆت تۇتاشما ئاۋازدا قاتارلىشىپ كېلىشى «ئون ئىككى مۇقام» ئاھاڭلىرىنىڭ ئۇدار جەھەتتىكى ئەڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بولۇپمۇ مۇقاملارنىڭ «چوڭ نەغمە» قىسمىدىكى بەزى ئاھاڭلاردا $\frac{6\frac{1}{2}}{4}$ ئۇدار شەكلى كۆرۈلىدۇ. ئۇ، تۆت پارچە ئاۋازنىڭ بىرىكىپ بىر ئۇدار ھاسىل قىلغانلىقىنى، ئۇنىڭدا پۈتۈن ئۇداردىن ئالتىسىنىڭ، يېرىم ئۇداردىن بىرسىنىڭ بارلىقىنى، ھەربىر تاكتىنىڭ ئالدىنقى قىسمىدا $2\frac{1}{2}$ ئۇدار، كېيىنكى قىسمىدا تۆت

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئۇدارنىڭ بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ، $\frac{(2\frac{1}{2}+4)}{4}=\frac{6\frac{1}{2}}{4}$ فورمۇلىسى بويىچە ئىپادىلىنىدۇ.

2 . ئاھاڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىپادىلەشتە قوللىنىلغان شەرتلىك بەلگىلەر.

1) ئەسلى ئاھاڭ «♮» بىلەن كۆتىرىلگەن ئاھاڭ « # » ياكى ئەسلى ئاھاڭ « ♮ » بىلەن چۈشۈرۈلگەن ئاھاڭ «b» ئوتتۇرىسىدىكى ئاھاڭلارنى توغرا ئىپادىلەش ئۈچۈن، يېرىمنىڭ يېرىمنىڭ كۆتىرىلىشى « 𝄲 » ($\frac{1}{4}$ ھەسسە كۆتۈرۈش) بەلگىسى بىلەن، يېرىمنىڭ يېرىمنىڭ چۈشۈرىلىشى « 𝄳 » ($\frac{1}{4}$ ھەسسە چۈشۈرۈش) بەلگىسى بىلەن، گاھىدا يەنە زۆرۈرىيەت تۈپەيلىدىن ئالدىنقىسى « ↑ » بەلگىسى، كېيىنكىسى « ↓ » بەلگىسى بىلەن ئىپادە قىلىندى ھەمدە بۇ بەلگىلەر ئىشلىتىلىش ئورنى جەھەتتىكى تەلەپكە ئاساسەن، كۆتۈرۈش ياكى چۈشۈرۈش تەلەپ قىلىنغان شۇ ئاھاڭنىڭ ئالدى تەرىپىگە قويۇلدى. ئاھاڭلارنىڭ $\frac{1}{4}$ دائىرە ئىچىدىكى يۇقىرىغا تىترىشى « ∧∨ » بەلگىسى بىلەن، تۆۋەنگە تىترىشى « ∧|∨ » بەلگىسى بىلەن كۆرسىتىلدى.

2) ئاۋازلارنىڭ رىتىم شەكلىنى ئىپادە قىلىش مەقسىتىدە ھەربىر نوتىنىڭ باش قىسمىنىڭ ئاستىغا داپنىڭ «دۇم» ئاۋازى ئۈچۈن «D»، «تاك» ئاۋازى ئۈچۈن «T»، توختىغانلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن «O» بەلگىسى قويۇلدى.

3) تېكىستنىڭ مىسرا سانىنى ئىپادە قىلىش ئۈچۈن، ئاھاڭنىڭ ئاستى تەرىپىگە 1)، 2)؛ 3)...گە ئوخشاش سانلار بېرىلدى.

4) پائۇزا ۋە مەرغۇل نوتىسى تىرناق ئىچىگە ئېلىندى.

5) تەكرارلانغان ئاھاڭلاردا بىرىنچى قېتىم چېلىنغان ئاھاڭ شەكلى ئۆلچەم قىلىندى.

中央民族大学图书馆

ئون ئىككى مۇقام ۋە ئۇنىڭ ئابى چەشمىلىرى ھەم ئىشرەت ئەڭگىز مۇقامنىڭ ئاھاڭ تۈرلىرى

ئىراق	مۇشاۋرەك	نەۋا	بايات	ئۇششاق	ئەجەم	ئۆزھال	پەنجىگاھ	چەھارگاھ	سەگاھ	چەببايات	راك	مۇقاملارنىڭ نامى / ئاھاڭ تۈرلىرى	
1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	مۇقاددىمە	چوڭ نەغمە
1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	بىرىنچى تەئەززە	
											2a ∂ mQ	ئىككىنچى تەئەززە	
1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a m	1a mQ	بىرىنچى نۇسخە	
							1a mQ				1a m	ئىككىنچى نۇسخە	
				1a mQ								يارىم ساقى	
1a m				1a m	1a		1a m	1a mQ		2a ∂ mQ	1a mQ	مۇستەھزاد	
1a	1a	1a	1a	1a m	1a m	1a	1a mQ	1a	1a	1a m	1a	جۇلا	
2a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	سەنەم	
1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	چوڭ سەلىقە	
2a mQ	1a m	1a mQ	1a mQ	2a mQ	3a mQ	2a mQ	5a mQ	1a mQ	1a mQ	3a mQ	4aL mQ	بىرىنچى كىچىك سەلىقە	
	1a mQ										1a ∂ m	ئىككىنچى كىچىك سەلىقە	
3a m				1a mQ		1a mQ	1a mQ		1a		2a mQ	پىشرەۋ	
1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	2aL mQ	تەئكىد	
1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	بىرىنچى داستان	داستان
1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	ئىككىنچى داستان	
1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	ئۈچىنچى داستان	
	1a m	1a m		1a m		1a m	1a m			1a m	1a m	تۆتىنچى داستان	
						1a m	1a m				1a m	بەشىنچى داستان	
2a	3a	1a	1a	3a	1a	1a	3a	2a	1a	2a	2a	بىرىنچى مەشرەپ	مەشرەپ
2a	2a	2a	2a	2a	2a	3a	1a	3a	2a	2a	1a	ئىككىنچى مەشرەپ	
1a	1a	1a	1a	1a mQ	1a	1a	1a m	1a m	1a m	1a	1a	ئابى چەشمىلەر	

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

چەببايات مۇقامىنىڭ ئاھاڭ تۈرلىرى

بۆلەك	ئاھاڭ تۈرلىرىنىڭ نامى	رىتىم	باشلىنىش سۈرئىتى	ئاساسي رىتىم شەكلى
چوڭ نەغمە	مۇقەددىمە	rubato	♩=60	⧺
	تەئەززە	3/4	♩=50	T. T TT D|DOT D ‖
	تەئەززە مەرغۇلى ۋە چۇشۇرگىسى	3/4	♩=66	T. T TT D|DOT D ‖
	نۇسخە	4/4	♩=108—112	TT T TT T|D O D D ‖
	نۇسخە مەرغۇلى	4/4	♩=112—116	TT TT D D|TT TT D D‖
	مۇستەھزاد	5/4	♩=112—116	TT OT T D D|TT OT T D D‖
	مۇستەھزاد مەرغۇلى ۋە چۇشۇرگىسى	5/4	♩=120—126	TT OT T D D|TT OT T D D‖
	جۇلا	4/4	♩=54	D TT TT T DD T ‖
	جۇلا مەرغۇلى	4/4	♩=60	D. TTT DTT DD TTT|DTTT DTT DDTDT‖
	سەنەم	2/4	♩=84	D. T OT|D DD|D. T OT|DDT‖
	چوڭ سەلىقە	5/8=(3+2)/8	♩ ♩=42	D T. T D T ‖
	كىچىك سەلىقە	2/4	♩=60	D. D TT|DDDD TO‖
	كىچىك سەلىقە مەرغۇلى، چۇشۇرگىسى	2/4	♩=66	D. D TT|DDDD TO‖
	تەكىت	6/8	♩=62	D. D D TOD ‖
چوڭ نەغمە قىسمىنى تارقاق رىتىم بويىچە تاماملاش				
داستان	بىرىنچى داستان	2/4	♩=66	D. T OD T |D D T OD T ‖
	بىرىنچى داستان مەرغۇلى	2/4	♩=66	D. T OD T |D D T OD T ‖
	ئىككىنچى داستان	7/8=(3+4)/8	♩♪♩=38	D O D T |D O D T ‖
	ئىككىنچى داستان مەرغۇلى	7/8=(3+4)/8	♩♪♩=42	D O D T |D O D T ‖
	ئۈچىنچى داستان	9/8=(3+6)/8	♩♪♩=27	D OD TTT|DTT DDT O ‖
	ئۈچىنچى داستان مەرغۇلى	9/8=(3+6)/8	♩♪♩=30	D OD TTT|DTT DDT O ‖
	تۆتىنچى داستان	6/8	♩.=54	D O D T. T D ‖
	تۆتىنچى داستان مەرغۇلى	6/8	♩.=54	D O D T. T D ‖
مەشرەپ	بىرىنچى مەشرەپ	7/8=(3+4)/8	♩♪♩=36	D D D T |D O D T ‖
	ئىككىنچى مەشرەپ، بىرىنچى ئاھاڭ	2/4	♩=108	D. T D T |D. T D T‖
	ئىككىنچى ئاھاڭ	2/4	♩=120	D TT D T |D TT D T‖
پۈتۈن مۇقامنى تارقاق رىتىم بويىچە تاماملاش				

中央民族大学图书馆

ئاھاڭ كۆرسەتكۈچ جەدۋىلى

بۆلەكلەر	ئەسلى	قوشۇلغىنى	جەمئى
چوڭ نەغمە	168a	26a	194a
داستان	92a	—	92a
مەشرەپ	46a	—	46a
ئابى چەشمە	—	16a	16a
ئىشرەت ئەڭگىز	—	11a	11a
جەمئى	306a	53a	359a

بەلگىلەرنى ئىپادىلەش جەدۋىلى

مەنىسى	بەلگىلەر
ئاھاڭ(ناخشا)	a
مەرغۇلى	m
چۈشۈرگىسى	Q
پۈتۈن قوشۇلغان	
يېرىم قوشۇلغان	L
ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن	ə

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

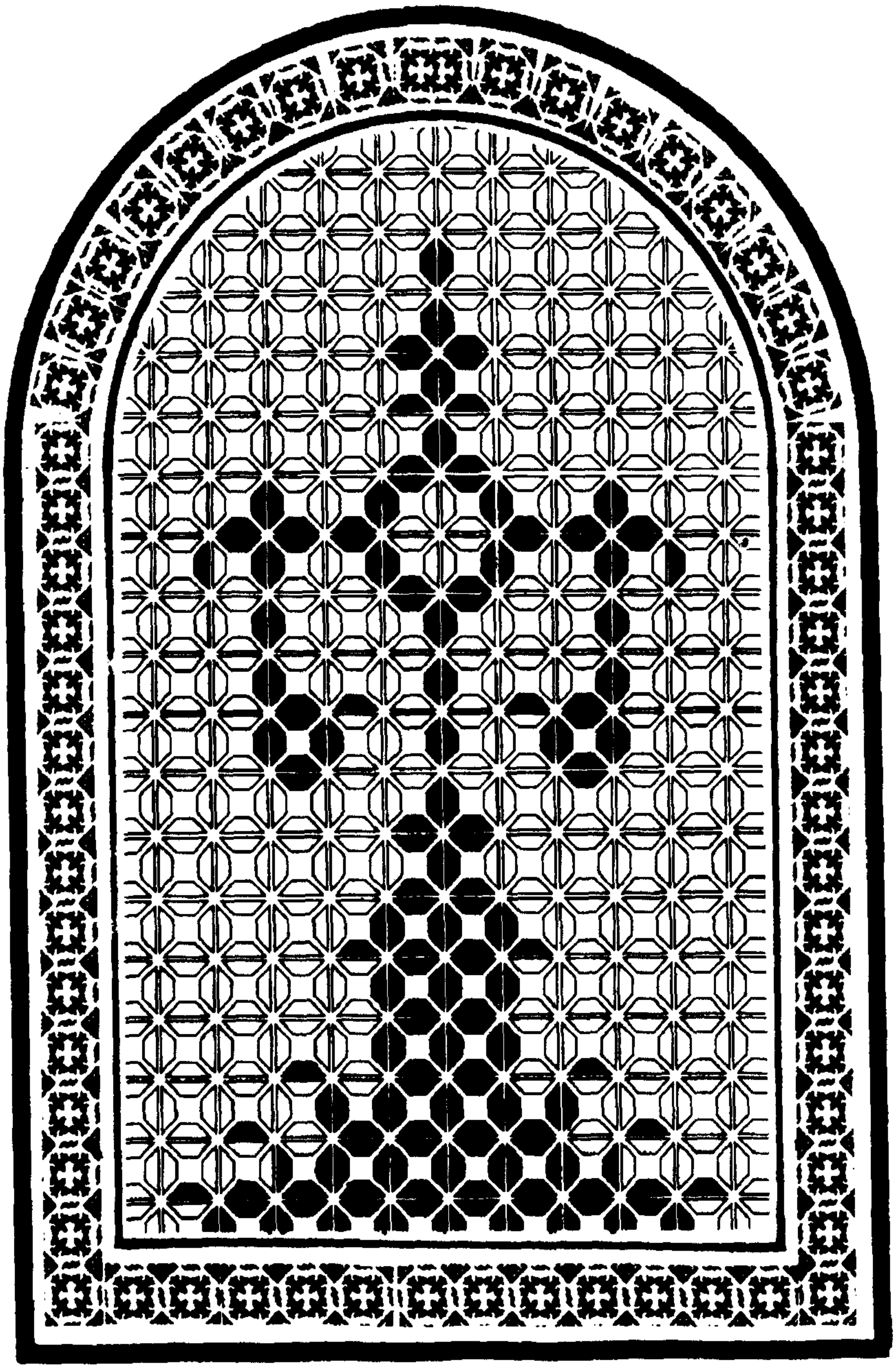

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى

2

چەببايات

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات ئىلمىي
جەمئىيىتى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر كلاسسىك
ئەدەبىيات تەتقىقات جەمئىيىتى نەشرگە تەييارلىدى

*

جۇڭگو قامۇس نەشرىياتى نەشىر قىلدى ۋە تارقاتتى
(بېيجىڭ شەھىرى فۇچېڭمېن كوچىسى №17 پوچتا نومۇرى: 100037)
بېيجىڭ ئىككىنچى شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
شىنخۇا كىتابخانىسىنىڭ بېيجىڭ شۆبىسى تارقاتتى
1997-يىل 2-ئاي 1-نەشرى، 1997-يىل 2-ئاي 1-بېسىلىشى
فورماتى: 787×1093 1/16 باسما تاۋىقى $362\frac{1}{2}$
تىراژى: 1—1000
ISBN 7—5000—5817—9
دۆلەت ئىچىدىكى باھاسى: 2000 يۈەن(بىر يۈرۈشىنىڭ)

中央民族大学图书馆